

**Засновник:** Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), д-р. політ. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

---

## **Україна: події, факти, коментарі**

### **Інформаційно-аналітичний журнал**

**№ 18 2018**

#### **ЗМІСТ**

#### **Коротко про головне**

**Президент України П. Порошенко про рішення Синоду РПЦ.....3**

#### **Аналітика**

Політичні акценти

Потіха А.

**Загострення відносин між Україною та Угорщиною через видачу угорських паспортів жителям Закарпаття й спроби знайти порозуміння.....4**

Дем'яненко М.

**До питання врегулювання конфлікту на Донбасі: пролонгація дії Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей».....13**

Якименко Ю.

**Возможное введение санкций против телеканалов «112 Украина» и NewsOne в оценках СМИ.....20**

Тарасенко Н.  
**«Мовне» рішення українського парламенту:  
сутність і експертні оцінки.....26**

Ворошилов О.  
**Президентские выборы-2019 в Украине: оценки экспертов.....40**

Рудь І.  
**Регіональне об'єднання ГУАМ – історія, сучасні реалії  
та перспективи (жовтень 2018 р.).....47**

Примітки на полях

Жангожа Р.  
**Подоплека запугиваний Казахстана российским вторжением.....52**

Економічний ракурс

Кулицький С.  
**Новий економічний курс України: програма дій,  
декларація намірів чи передвиборна агітація Ю. Тимошенко.....55**

## **Наука – суспільству**

### *До 100-річчя НАН України*

**Основні напрями діяльності НАН України.....71**

**Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....83**

**Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....89**

**Перспективні напрями розвитку української науки.....91**

**Астрономічна наука.....91**

**Здобутки української археології.....96**

### **До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського**

Іванова Н.  
**Суспільна самоорганізація в процесі розвитку інформаційного  
суспільства.....97**

## Коротко про головне

### Президент України П. Порошенко про рішення Синоду РПЦ

Президент П. Порошенко під час зустрічі з екзархами Вселенського патріархату в Україні архієпископом Памфільським УПЦ у США Даниїлом і єпископом Едмонтонським УПЦ у Канаді Іларіоном ще раз подякував за рішення Синоду Вселенського патріархату про надання автокефалії Українській православної церкві.

«У той же час з очевидної подачі Кремля, керівництва країни-агресора, повністю від нього залежне російське церковне начальство заявило про розрив євхаристійного спілкування з Константинопольською матір'ю-церквою. Упевнений, що така реакція духовної, світської російської влади і повністю залежним від російської влади церковним керівництвом лише підтверджує, що ми з вами на правильному шляху», – наголосив глава держави.

Президент додав: «І так само, як і Росія зараз протиставила себе всьому світові в питаннях російської агресії на Сході нашої держави, незаконної анексії Криму, позиції по Абхазії та Південної Осетії, позиції по Придністров'ю та іншому. Так само зараз, на жаль, і російська церква поставила себе на шлях самоізоляції і конфлікту з усім світовим православ'ям.

Сподівався, що цього не відбудеться, але ми з вами мали бути готовими до цього процесу», – зауважив він. Президент нагадав, що майже одночасно із засіданням Синоду РПЦ 14 жовтня понад 30 тис. українців узяли участь у подячній молитві на Софійській площі за те, що Господь руками Його Всесвятості дарував автокефалію.

«Думаю, що це як два світи: один – за мир, один з молитвою Богові, а інший – за конфлікт, за протистояння. Я твердо переконаний, що наші з вами зусилля вдячні і такі, що потребують зараз моя країна і мій народ, бо фактично спроба закрити двері храмів для вірних українців або навіть для православних по всьому світові – це точно невдячна і неправильна справа, яку зараз намагаються запропонувати РПЦ», – наголосив глава держави.

Він додав: «Може, я не маю цього казати, але я був дуже розчарований голосуванням саме двох українських представників. Впевнений, що ми маємо шукати мир і саме те, як пройшло 14 жовтня – День захисника України, день Покрови, коли українські політичні сили і весь український народ, навпаки, об'єднався і не піддався на московську провокацію... Бо вони з таким нетерпінням чекали, що хтось буде штурмувати храми, що десь там будуть якісь бійки. Вони навіть приготували своїх “тітушок”, які мали виконувати цю роль». За словами Президента, Господь зробив так, що все відбулося, відбувається і відбуватиметься абсолютно мирним шляхом.

«Ми зі свого боку будемо робити все можливе, щоб зусилля щодо створення єдиної помісної православної церкви відповідно до рішень

Синоду, Матері-церкви і Вселенського патріарха було зроблено в належні терміни, відповідним чином – мирно і відповідаючи очікуванням українського народу», – резюмував глава держави (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 16.10).

## Аналітика

### Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

### **Загострення відносин між Україною та Угорщиною через видачу угорських паспортів жителям Закарпаття й спроби знайти порозуміння**

Останнім часом відносини між Україною та Угорщиною мають досить напружений характер. Найбільше невдоволення в наших сусідів викликав закон про мови, який, на думку угорського керівництва, обмежує права етнічних угорців Закарпаття. І от знову у відносинах України та Угорщини прогресує нова криза, яку спричинило відео з церемонії прийняття закарпатських мешканців в угорське громадянство, що відбувалося в консульстві в Береговому. На відео консул закликає закарпатців приховувати своє громадянство від української влади. При цьому жителі України вголос присягали на вірність Угорщині (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/4/7194069>. 2018. 4.10).

Як відомо, нині в Україні наявність подвійного громадянства не визнається та, згідно із законодавством, заборонено в першу чергу для державних службовців і депутатів усіх рівнів.

У Верховній Раді 19 квітня був зареєстрований законопроект, що пропонує зміни в чинне законодавство про громадянство України. Ініціатором документа виступив Президент України П. Порошенко. Проект закону розширює перелік підстав для позбавлення українського громадянства. Зокрема, підставою для втрати українського громадянства пропонується зробити використання повнолітнім паспортом іноземної держави під час виїзду або в'їзду до України (чи на територію України), яке зафіксоване Державною прикордонною службою або іншим держорганом.

Голова МЗС України П. Клімкін у зв'язку з роздачею угорських паспортів на території України заявив, що Київ вишле угорського консула в Береговому.

У свою чергу Президент України П. Порошенко заявив, що Україна поважає суверенітет інших держав і «ми вимагаємо такої ж поваги до України». Він нагадав, що із заявою щодо видачі жителям Закарпаття угорських паспортів виступило Міністерство закордонних справ України, яку

він повністю підтримує. «Моя позиція як Президента: я буду захищати українських громадян, де б вони не були – на сході, на заході... Захищаючи українських громадян, я захищаю суверенітет нашої держави. Так само, як ми шануємо і поважаємо суверенітет інших держав, ми вимагаємо такої ж поваги до України», – підкреслив П. Порошенко (URL: <http://www.ukrpress.info/2018/09/29/putin-uklav-separatniy-dogovir-z-ugorschinoyu-z-metoyu-rozkolu-ukrayini>. 2018. 29.09).

Натомість глава МЗС Угорщини П. Сійярто пообіцяв негайну дзеркальну відповідь на висилання Києвом угорського консула. Він також заявив про можливість заходів з боку Угорщини про уповільнення інтеграції України в ЄС і НАТО.

При цьому П. Сійярто не вбачає порушення закону в діях угорського консула на Закарпатті. Прес-секретар МЗС Угорщини Т. Менцер, коментуючи паспортний скандал між Угорщиною та Україною, зазначив, що громадяни України також не скоюють злочин, не повідомляючи українській владі про те, що вони мають паспорт іншої країни, що на зустрічі глав МЗС Угорщини й України в Нью-Йорку підтвердив український міністр П. Клімкін. «Міністр закордонних справ і торгівлі П. Сійярто зустрівся зі своїм українським колегою в Нью-Йорку у рамках засідання високого рівня 73 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. На зустрічі міністр закордонних справ України визнав, що в Україні не існує закону, який забороняє громадянам мати паспорт іншої країни», – наголосив Т. Менцер (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2549098-ugorsina-pro-pasportnij-skandal-v-ukraini-podvijne-gromadanstvo-ne-zlocin.html>. 2018. 1.10).

Він вважає, що події в Генеральному консульстві в Береговому не суперечать угорському й міжнародному праву, якимось українським нормам. Т. Менцер також нагадав, що «глава Закарпаття сказав, що щонайменше половина членів парламенту України є подвійними громадянами, відповідно, напад на угорців неприйнятний».

Тим часом сайт «Миротворець» склав список чиновників, які нібито мають угорське громадянство. «Вони присягнули на вірність Угорщині, перебуваючи на держслужбі і в органах місцевої влади України», – повідомляє «Миротворець» (URL: <https://newsone.ua/news/politics/oni-prisjahnuli-na-vernost-venhrii-mirotvorets-opublikoval-spisok-zakarpatskikh-chinovnikov-s-dvojnym-hrazhdanstvom.html>. 2018. 8.10).

За інформацією ЗМІ, список налічує 313 осіб. Туди входять жителі практично всіх районів Закарпатської області – Вінграновського, Іршавського, Берегівського, Ужгорода та деяких інших.

Заступник міністра закордонних справ України В. Боднар заявив, що Угорщина діє так, ніби вважає Закарпаття своєю територією.

Обмін заявами керівників МЗС України та Угорщини не послабив напруження – консула Угорщини в Україні оголосили персоною нон грата й вислали з країни. Угорщина відповіла аналогічним кроком, який міністр

закордонних справ України П. Клімкін назвав «абсолютно неадекватним». Український консул повернувся додому 8 жовтня.

Позиція угорського МЗС викликає занепокоєння навіть у деяких відомих державних діячів цієї країни. Зокрема, экс-міністр фінансів Угорщини Л. Бокрош підтримав Україну та засудив дії угорського МЗС. Він вважає, що заяви тамтешнього МЗС про те, що в Україні триває кампанія ненависті проти угорців, не відповідають дійсності. Чиновник також переконаний, що цю кампанію якраз веде Будапешт. Щоправда, він не підтримує заборону подвійного громадянства, проте вважає, що потрібно дотримуватися закону. В Україні закон забороняє подвійне громадянство. Разом з тим экс-міністр називає угорську дипломатію нечесною, підступною, показною. «Що це за подвійні стандарти? Віроломно прислуговуєте Путіну шляхом ініціації угорської державної кампанії ненависті проти знекровленої та ослабленої через агресію російської держави України?» – наголосив Л. Бокрош (URL: [https://24tv.ua/prislugovuyete\\_putinu\\_eks\\_ministr\\_ugorshhini\\_zasudiv\\_diyi\\_ugors\\_kogo\\_mzs\\_n1046940](https://24tv.ua/prislugovuyete_putinu_eks_ministr_ugorshhini_zasudiv_diyi_ugors_kogo_mzs_n1046940). 2018. 13.10).

Глава МЗС України П. Клімкін вважає, що спроби Росії використати ситуацію на Закарпатті є фундаментально небезпечними не лише для України та Угорщини, а й для всієї Європи. Він наголосив, що Москва намагатиметься використати конфлікт на Закарпатті на свою користь. «Ну, а стосовно Росії, то, сподіваюся, ніхто не має сумніву, що вона намагалася і буде намагатися скористатися ситуацією на Закарпатті на свою користь. І це створює фундаментальну небезпеку і для України, і для Угорщини, і для всієї Європи» – зазначив П. Клімкін (URL: [https://24tv.ua/vtruchannya\\_rosiyi\\_u\\_situatsiyu\\_na\\_zakarpatti\\_stvoryuye\\_nebezpeku\\_dlya\\_vsiyeyi\\_yevropi\\_klimkin\\_n1046312](https://24tv.ua/vtruchannya_rosiyi_u_situatsiyu_na_zakarpatti_stvoryuye_nebezpeku_dlya_vsiyeyi_yevropi_klimkin_n1046312). 2018. 12.10).

При цьому він наголосив на необхідності знайти порозуміння як з керівництвом Угорщини, так і з угорською громадою Закарпаття. Як інформують ЗМІ, напередодні візиту до Ужгорода для участі в засіданні Товариства угорської культури П. Клімкін заявив: «Особисто я щиро радію майбутній зустрічі. Люблю відверті розмови очі в очі, вони набагато корисніші й чесніші, ніж популістські випадки чи обмовляння позаочі. Особливо ж для мене важливо буде поговорити з тими українськими угорцями, чий інтереси безпосередньо зачіпають нинішні напруженості між Будапештом і Києвом».

При цьому він запевнив, що, не зважаючи на принципову позицію щодо викладання української мови та таємного надання закарпатцям угорського громадянства, про жодні утиски угорської громади не йдеться. «Жодних випадів проти угорської громади в мене не може бути ні на практиці, ні в теорії! Навпаки, я завжди стверджував, що немає жодних підстав звинувачувати угорців з подвійним громадянством у зраді чи сепаратизмі», – підкреслив голова МЗС України.

Щодо публікації списків чиновників з подвійним громадянством, то, на думку П. Клімкіна, це неприпустимо. Голова МЗС рішуче засуджує

поширення списків українських держслужбовців і депутатів місцевих рад, які нібито отримали угорське громадянство (URL: [https://24tv.ua/skandal\\_iz\\_ugorskimi\\_pasportami\\_klimkin\\_zrobiv\\_kategorichnu\\_z\\_ayavu\\_shhodo\\_spisku\\_mirotvortsya\\_n1047015](https://24tv.ua/skandal_iz_ugorskimi_pasportami_klimkin_zrobiv_kategorichnu_z_ayavu_shhodo_spisku_mirotvortsya_n1047015). 2018. 13.10). Таку заяву голова МЗС України зробив на спільній прес-конференції з головою Товариства угорців України, народним депутатом В. Брензовичем. При цьому він нагадав, що законодавство забороняє роботу в державних органах осіб з подвійним громадянством. Водночас П. Клімкін наголосив, що публікація списку закарпатців-порушників на сайті «Миротворець» є неприйнятною. «Ми всі прекрасно розуміємо, що закони треба виконувати. У нас є ст. 19 закону про громадянство, а також ст. 19 закону про державну службу. Усі це прекрасно розуміють, і тут питань нема. Але я категорично проти, щоби показувати на угорців пальцем як на зрадників, або цькувати угорців, або звинувачувати їх у сепаратизмі», – зазначив міністр закордонних справ України.

Тим часом посла України в Угорщині Л. Непоп викликали в Міністерство закордонних справ Угорщини через публікацію сайтом «Миротворець» інформації про понад 300 закарпатських чиновників, які мають українське та угорське громадянство (URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/101018-ugorshchyna-vyklykala-posla-ukrayiny-cherez-zayavu-pro-podviyne-gromadyanstvo>. 2018. 10.10).

Як інформують ЗМІ, державний секретар МЗС Угорщини Л. Мадьяр заявив, що виклик українського посла також пов'язаний з петицією, що з'явилася на сайті Верховної Ради, із закликом депортувати всіх громадян України, які мають громадянство України та Угорщини. Наразі цю петицію підписало 495 осіб. Крім того, угорська влада «має побоювання», що Україна планує побудувати військову базу на Закарпатті поблизу кордону з Угорщиною.

Відносини України та Угорщини залишаються напруженими, але є всі можливості для покращення ситуації. Із цього приводу думки експертів і політиків розділилися, але всі сподіваються на порозуміння й поглиблення відносин між двома сусідніми країнами. Щоправда, найближчим часом це мало ймовірно.

На думку експерта-міжнародника І. Тишкевича, шантаж української сторони з боку Угорщини триває. Він вважає, що дії угорських дипломатів на Закарпатті – це повторення російської політики в Осетії та Абхазії. «Я б сказав, що це повторення російської політики в Осетії та Абхазії. Зазіхання на територію – я не думаю. Проте отакий шантаж української сторони – він триватиме. І тут питання, як ми будемо реагувати... Консул наголошував на потребі приховувати факт другого громадянства. Наголошував на тому, що людина має порушувати закон України. Це означає, що консул, який перебуває в іншій державі, провокував порушення громадянами закону цієї держави. За таке автоматично йде висилка дипломата. І крапка», – зазначив

експерт (URL: <https://www.unian.ua/politics/10285245-ekspert-ociniv-chi-mozhliviy-na-zakarpatti-krimskiy-abo-donbaskiy-scenariy.html>. 2018. 4.10).

І. Тишкевич переконаний, що Росія може підігрівати ситуацію на Закарпатті інформаційно й контактами. «Я переконаний, що Росія використовує цю ситуацію. Проте думати, що росіяни її спланували, – ні. Угорці в цьому разі переслідують свої цілі. З одного боку, є об'єктивна мета самої Угорщини як держави; з другого – є цілі правих партій, які мають у тому числі підтримувати таку крайню праву риторичку. Зокрема, захист угорців за кордонами Угорщини. Вони мають це робити. Інша справа, Росія, якщо вона бачить, що є конфліктна ситуація, вона втручатиметься і допомагатиме цьому конфліктові розгорітися», – наголосив експерт (URL: <https://www.5.ua/regiony/skandal-iz-pasportamy-na-zakarpatti-chy-ie-v-diiakh-uhorshchyny-rosiiskiy-slid-178757.html>. 2018. 3.10).

Натомість експерт Міжнародного інституту демократії Є. Дикий вважає, що Угорщина готує для Закарпаття «кримський сценарій», повторюючи всі кроки Росії з підготовки української території до окупації. «На Донбасі та у Криму роками відбувалося те, що нині відбувається на Закарпатті: була масова паспортизація, була русифікація, шкільна, культурна. І тільки після цього зайшли “зелені чоловічки”, тільки туди зайшли війська. От зараз Закарпаття повністю повторює кримський сценарій. Його так само готують до моменту, коли зможуть з'явитися угорські “зелені чоловічки”», – зазначив Є. Дикий (URL: <https://prm.ua/ugorshhina-gotuye-dlya-zakarpattya-krimskiy-stsenariy-ekspert>. 2018. 25.09).

При цьому він вважає, що Угорщина зможе ввести свої війська на українську територію за умови великої війни між Україною та Росією. «І в цей момент угорці і зайдуть. Причому зайдуть не агресорами, а захисниками, щоб Путін туди не дійшов зі своїми військами», – наголосив експерт.

Російський слід у погіршенні відносин України з Угорщиною бачить і експерт з питань безпеки, ветеран зовнішньої розвідки, генерал-лейтенант В. Богдан. За його словами, українські спецслужби ще 15–20 років тому інформували вище військово-політичне керівництво України про те, що відбувається в західних областях країни і які загрози для її національної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності несуть у собі кроки сусідніх європейських країн (Польщі, Угорщини та Румунії). «Але ситуація розвивалася, як розвивається зараз, і, як ми бачимо, знову ці країни активізують міжнаціональні питання з урахуванням того, що Україна нібито ослабла, РФ її мучить, агресивно на неї впливає. І це добра нагода, щоб спробувати розв'язати свої внутрішні проблеми за рахунок зовнішніх завоювань», – зазначив В. Богдан.

Він упевнений, що угорське керівництво отримує певні вказівки з Москви. Адже не випадково зовсім недавно прем'єр-міністр Угорщини П. Сійярто, перебуваючи з візитом у РФ, зустрічався з главою Кремля. «Він зустрічався з президентом Російської Федерації В. Путіним, і зрозуміло, про що вони там говорили. На мою думку, сучасна Угорщина – сателіт РФ, і вона



намагається свої внутрішні проблеми (як і росіяни) вирішити за рахунок зовнішніх завоювань. У першу чергу продукувати і провокувати ситуацію на Закарпатті, у Берегово і т. д. Тобто там, де компактно проживають угорці», – пояснив експерт.

Він нагадав, що ідею розчленувати західні регіони України кілька років тому запустив на вищому рівні лідер російської партії ЛДПР В. Жириновський, який визнавав, що РФ хоче домовитися з Польщею, Угорщиною та Румунією про розподіл українських територій.

Навіть зарубіжні журналісти в діях угорських дипломатів убачають загрозу цілісності України. Зокрема, автор відомого американського видання The New York Times Е. Хіггінс, відвідавши Україну, зазначив, що неоднозначна ситуація складається із Закарпаттям в Україні. «У цій області переважає угорська культура і мова, що може плачевно позначитися на цілісності України», – зазначив Е. Хіггінс (URL: <https://znaj.ua/society/179111-vidberut-oblast-ukrajincyam-rozprovili-pro-skladnu-situaciyu-na-zakarpatti>. 2018. 8.10).

За його словами, місцеві жителі бачать Угорщину зовсім не іноземною державою. Він звернув увагу на ставлення місцевих жителів до символіки України й Угорщини. Зокрема, під час концерту, який він відвідав, виконувалося два гімни, угорський і український, при цьому перший публіка зустріла набагато активніше, ніж другий.

На думку Е. Хіггінса, більшість місцевих вважають себе етнічними угорцями. При цьому більшість або погано, або взагалі не володіють українською мовою – всюди поширена угорська мова. Для України виникла складна обстановка не тільки на сході, де йде війна з Росією, але й на заході. «Лідер Угорщини В. Орбан вдало використовує експлуатацію націоналістичних імпульсів, щоб закріпити його все більш авторитарне правління», – наголосив Е. Хіггінс.

Проте, на його переконання, не все так критично, адже угорське керівництво при всьому його настрої визнає суверенітет і територіальну цілісність України та не має наміру якимось чином спробувати захопити «втрачені землі».

Угорщина також вимушена враховувати й думку своїх союзників по НАТО, а там виступають за порозуміння Угорщини з Україною. Як заявила посол Сполучених Штатів Америки в НАТО К. Б. Гатчісон, для України, яка зазнає російської агресії на своїх кордонах, важливо, щоб «ми допомагали їй всіма можливими способами». Посол повторила заклик до Угорщини припинити перешкоджати співпраці Альянсу з Україною (URL: <https://www.5.ua/ukrayina/ssha-zaklykaly-uhorshchynu-prypynyty-shantazh-ukrainy-cherez-zakon-pro-osvitu-178674.html>. 2018. 2.10).

За інформацією ЗМІ, під час телефонного брифінгу в Брюсселі 2 жовтня К. Б. Гатчісон прокоментувала проблеми у відносинах між Будапештом і Києвом, які загострилися через критику Угорщиною нового закону України про освіту. «Ми й далі заохочуємо Угорщину не використовувати

двосторонніх розбіжностей усупереч зобов'язанням НАТО співпрацювати з Україною», – наголосила вона. Посол сподівається, що «Угорщина окремо врегулює з Україною свої розбіжності стосовно закону про освіту, а тоді приєднається до нас у НАТО, щоб допомагати Україні всіма способами зберегти її суверенну територію і стабілізувати її демократію».

Українські експерти також сподіваються на врегулювання конфлікту цивілізованим шляхом і не вбачають загрози для цілісності держави з боку Угорщини. Про це говорив заступник директора Центру соціальних технологій «Соціополіс» С. Литвинов. За його словами, останнім часом окремо питання сепаратизму на Закарпатті українськими соціологами не вивчалось. Було опитування, проведене однією із соціологічних компаній, і їхнє дослідження оприлюднювалися в грудні 2017 р. Але тоді соціологи вивчали міграційні настрої. Це питання прямо не пов'язані, власне, із сепаратизмом, але це дослідження дало цікаві дані щодо кількості трудових мігрантів. «На мій погляд, питання паспортизації є досить заполітизованим у сучасній Україні у зв'язку з відомими подіями на Сході України, оскільки в нас вже є сепаратизм як такий. Відповідно, це питання і виникає. Але, на мій погляд, у ситуації на Закарпатті є економічний аспект. І він є важливішим», – зазначив експерт (URL: <https://ukr.segodnya.ua/politics/raskachka-zakarpatya-vygodna-rossii-intervyu-s-ukrainskim-sociologom-1176056.html>. 2018. 3.10).

За його словами, у Закарпатській області понад 55 % опитаних мають родичів, які за останні півроку тимчасово були за кордоном або проживають там тривалий час. Більшість родин мають членів сім'ї, хто працює, навчається або живе за кордоном. Для людей, які працюють у країнах ЄС, важливо володіти ще якимось документом, крім паспорта громадянина України. «Тому більшість людей, які проживають там, не тільки угорці (підкреслюю, що це явище не пов'язане ні з яким етнічним, культурним або політичним сепаратизмом), а навіть українці Закарпаття підтримують ідею легалізації отримання другого громадянства. І такий настрій, до речі, не тільки на Закарпатті, а, наприклад, на Заході України – у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях. Там теж багато людей є прихильниками такої ідеї. Але українське законодавство розглядає отримання другого громадянства як злочин, і другий паспорт є нелегальним. Із цієї причини ми і спостерігаємо такі скандали, коли на камеру знімають отримання угорських паспортів і т. д.», – зазначив С. Литвинов.

При цьому він вважає, що сучасна Угорщина не зацікавлена в якихось реальних діях, спрямованих на сепаратизм у Закарпатській області. Угорщина діє за допомогою інструментів культури – освіти, стажування етнічних угорців, навчання в вузах і т. д. Ведеться робота, спрямована на інтеграцію угорської меншини без зміни меж. «Однак, дійсно, є люди, які розгойдують ситуацію. Так, наразі це вигідно Російській Федерації. Але це не якась соціологічна інформація, повторюся, спеціальних досліджень на тему сепаратизму останнім часом в Україні не було. А те, що колись проводилося ще в 2000-х роках, так з того часу дуже сильно змінилася ситуація в країні і

Закарпатті. Тому ми навіть не можемо орієнтуватися на ці цифри», – наголосив експерт.

У свою чергу голова Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаль також не бачить загрози сепаратизму в цьому регіоні. За його словами, у Береговому немає жодних антиукраїнських настроїв. «Закарпаття не підтримує той негатив, який пишеться, робиться в Києві, у тому числі заяви Клімкіна і т. п. Тому що на Закарпатті 1100 років живуть разом угорці, українці і представники інших національностей. Хто є закарпатцем, корінним жителем, а не прийшов на Закарпаття вже після 1946 р. у результаті міграційних процесів, у кожного є від краплі до літра угорської крові. Але ніхто цього не може заперечувати. Спекують на цій темі люди, які абсолютно не розбираються в ситуації на Закарпатті, не знають її зсередини», – заявив Г. Москаль.

Разом з тим небезпека існує і її підігривають іззовні. «Росія постійно використовувала ситуацію, я неодноразово про це говорив. Але ми дали цьому відсіч. Наприклад, підпалили один раз офіс КМКС (Товариство угорської культури в Ужгороді) – ми розкрили. Другий раз підпалили, а всі нитки повели в Придністров'я до МДБ. Хто таке робить? Там кадровий офіцер ФСБ очолює придністровське МДБ. Крім того, провокатори хотіли масову бійку в Ужгороді влаштувати, коли угорці святкували національне свято. Але тоді 53 людини зупинили на КПП “Нижні ворота”», – зазначив Г. Москаль.

За його словами, у них були балаклави, ножі, палиці, металеві предмети тощо. Потім ще наші служби зафіксували машини провокаторів, які стояли в районі Сколе. Нікого не пустили, всіх ідентифікували. Усе, що підпадало під дію Кримінального кодексу України, було вилучено. Відкрито кримінальні провадження. Це була ціла серія. У Береговому були підпали машин. Їх теж розкрили.

На думку Г. Москаля, жителі Закарпаття не влаштовуватимуть безлад на своїй землі, а всі провокації здійснюються приїжджими. «Закарпатці ніколи не “підпишуться” на таке, навіть якщо вони будуть правих, лівих або якихось інших крайніх поглядів. Вони не хочуть палити власний будинок. Це всі розуміють, незалежно від політичної приналежності», – підкреслив голова ОДА.

При цьому він наголосив, що в Береговому найнижча криміногенна ситуація в області. «У всіх угорськомовних селах вже й не пам'ятають (про якісь серйозні злочини). Можливо, там ще при Австро-Угорщині хтось вкрав велосипед і т. п. Якщо ми вибрали стратегічний курс на Європу і в НАТО, вирішили закріпити це в Конституції, то, напевно, нам не треба на кордоні з Євросоюзом займатися дурницями і брязкати зброєю, вводити туди якісь військові формування тощо», – заявив Г. Москаль.

Він нагадав, що на початку бойових дій на Сході України перший доброволець із Закарпаття, який пішов на Схід України й загинув в АТО, був угорець з Берегового. «Він служив у 128 гірсько-піхотній бригаді, яка

дислокується в Мукачевому, Виноградівському районі та м. Ужгород. Маса контрактників – угорці. Що тут говорити?! Ось хтось щось вбив собі в голову і сам з переляку починає лякати Україну різними страшилками, які не мають під собою ніяких підстав», – підкреслив керівник Закарпатської ОДА.

Політики й держслужбовці Закарпаття також вважають, що немає загрози територіальній цілісності на Закарпатті. Про це йшлося під час наради за участі голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах Г. Гопко, яка на початку зустрічі окреслила проблематику, пов'язану з кризою в українсько-угорських відносинах, що вже триває понад рік. «Відносини між країнами є непростими, і поки-що я не бачу можливості до їх поліпшення. Ми однозначно зацікавлені в інтеграції угорців в економічне, політичне життя в Україні, відстоюємо збереження їхньої національної ідентичності, так само як і інших національних меншин. Ми прагнемо взаємовигідних та рівноправних відносин з Угорщиною, але сприймати зверхнє ставлення й необґрунтовані вимоги ми не будемо», – наголосила народний депутат (URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/vikliki-natsionalnij-bezpetsi-ukrajini-na-zakarpatti-.htm>. 2018. 9.10).

Натомість депутат Закарпатської обласної ради А. Шекета запевнив, що проблема сепаратизму в Закарпатті надумана. «У закарпатців з цим немає проблем. Ми часто чуємо надумані стереотипні речі про наш край, коли з Києва тут бачать тільки лісорубів, сепаратистів, контрабандистів і невелику часточку притомних людей. Ми тут бачимо це трохи інакше», – заявив депутат.

Учасники зібрання зазначили, що відчувається брак цілісної та ґрунтовної державної політики щодо Закарпаття, яка б враховувала всю специфіку краю, її стратегічний прикордонний статус, міжнародні взаємини та непросту історію.

У свою чергу координатор Громядянської мережі «ОПОРА» в Закарпатській області С. Бабіля зазначив, що влада дуже слабо використовує потенціал транскордонної співпраці, недостатньо інфраструктурних проєктів здійснюється в прикордонних районах, які б одночасно забезпечували робочі місця та мали солідні перспективи для росту.

Більшість учасників наради наголошували на проблемах економічного характеру та заперечували проблему сепаратизму. На їхнє переконання, потрібно втілювати в життя прогресивні проєкти, які покращать рівень життя населення – саме тоді дискусії про національне протистояння, сепаратизм залишаться в минулому.

**До питання врегулювання конфлікту на Донбасі:  
продовження дії Закону України «Про особливий порядок місцевого  
самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»**

У жовтні Президент України П. Порошенко вніс до парламенту законопроект № 9153, яким продовжується особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Уже 4 жовтня парламент підтримав проект закону. Його підтримало 245 народних депутатів із фракцій БПП, «Народний фронт», груп «Відродження», «Воля народу», Опоблок. «Проти» голосувало 62 народні обранці, переважно з «Батьківщини», «Самопоміч» та Радикальної партії. Згідно зі змінами, дію особливого статусу продовжено до 31 грудня 2019 р.

Нагадаємо, документ передбачає, що особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донбасу набуває чинності тільки після виконання всіх умов, викладених у ст. 10 закону, у якій сказано, що особливий порядок місцевого самоврядування реалізується виключно органами місцевого самоврядування, які будуть обрані на позачергових виборах. У цій статті також прописано умови, без виконання яких вибори в ОРДЛО неможливі. Серед умов виведення незаконних збройних формувань і військової техніки з України, гарантії вільного волевиявлення, нагляду за виборами, зокрема представниками міжнародних організацій, недопущення незаконного втручання у виборчий процес, дотримання принципів політичного плюралізму та свободи агітації.

Треба відмітити, що ще перед голосуванням до депутатів звернулася віце-спікер парламенту І. Геращенко, яка нагадала, що Закон носить технічний характер і документ не набуде чинності, поки російські найманці та військові не залишать українську територію (URL: <https://narodna-pravda.ua/2018/10/04/v-ukrayini-uhvaleno-nove-rishennya-shhodo-osoblyvogo-statusu-donbasu>).

Разом з тим Президент України П. Порошенко висловив подяку народним депутатам за підтримку законодавчої ініціативи. «Дякую народним депутатам за підтримку законопроекту щодо продовження дії закону про особливий порядок самоврядування окупованих територій Донецької та Луганської областей до 31 грудня 2019 р., – написав П. Порошенко на своїй сторінці в акаунті у Twitter. – Продовження дії закону про особливий порядок самоврядування окупованих територій Донецької та Луганської областей необхідний для збереження міжнародного санкційного тиску на РФ, а також для створення необхідних умов для розгортання миротворчої операції ООН» (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/535755.html>).

Про міжнародну підтримку щодо пролонгації Закону свідчить, зокрема, і позиція ЄС. Ще до голосування у Верховній Раді Європейський Союз виступив за продовження дії Закону України «Про особливий порядок

місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Про це заявив глава представництва ЄС в Україні Х. Мінгареллі. «Ми підтримуємо цю ініціативу Президента Порошенка та сподіваємося, що Верховна Рада проголосує за пролонгацію “спеціального статусу” Донбасу», – сказав він (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/3/7087722>).

В ОБСЄ також закликали Верховну Раду продовжити дію закону про «особливий статус Донбасу». Спеціальний представник головуєчого в спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ М. Сайдик звернувся з листом до керівництва Верховної Ради щодо питань самоврядування на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Про це у Facebook повідомила віце-спікер парламенту І. Геращенко (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/08/6/7188436>).

За її словами, у своєму листі М. Сайдик звертає увагу на те, що восени закінчується дія Закону України, що передбачає особливий порядок самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Політик наголосила, що зазначений Закон був потрібен українським дипломатам для посилення переговорної позиції щодо продовження санкцій проти РФ і був проголосований досить «драматично». «Як я тоді й апелювала до колег по парламенту, звичайно, ніяких захарченків у ВР бути не може, але там повно корисних “патріотів”, які підігрують Кремлю, пролонгація Закону значно посилсила переговорні позиції наших дипломатів і влади, допомогла продовженню санкцій проти РФ в січні і липні 2018 р.», – повідомила віце-спікер.

За її словами, за рік РФ так і не почала виконувати Мінські домовленості. «Кремль очікує, що ВР в пилу передвиборних баталій вже не зможе пролонгувати Закон, тому Україну звинуватять у зриві політичного блоку і друзі Кремля у ЄС, які мріють про скасування санкцій, отримають залізобетонний аргумент», – заявила І. Геращенко.

Крім того, вона зазначила, що бойовики можуть провести «вибори», у яких Росія також звинуватить Київ, який нібито залишив регіон без влади та не продовжив дію відповідного Закону. «Наші справжні друзі із США, ЄС, з Вашингтона, Парижа, Берліна, Відня вже зараз закликають українських парламентарів проявити мудрість, державницьку позицію і дати їм важливий козир для продовження санкцій, – повідомила політик. – Тим більше, усім очевидно, що пролонгація цього Закону – чиста формальність, він не вступить в дію, бо РФ не збирається йти з Донбасу. Але ми повинні посилити аргументи наших дипломатів».

Привітали продовження особливого статусу Донбасу й представники країн G7. Так, у Франції, США та Канаді прокоментували рішення Верховної Ради про продовження дії особливого статусу Донбасу.

Посол Франції в Україні І. Дюмон вважає, що така позиція української влади демонструє готовність до врегулювання конфлікту на Донбасі. «Вітаю продовження Радою закону про особливий статус місцевого самоврядування

в деяких районах Донецької та Луганської областей, що показує прихильність України до врегулювання війни на Донбасі», – написала вона.

«Рішення, яке сигналізує про політичну зрілість парламентської більшості й полегшує завдання для українських міжнародних партнерів», – написав у відповідь посол Канади в Україні Р. Ващук.

Дуже важливим назвав це рішення спеціальний представник Державного департаменту США в Україні К. Волкер. «Не дозволяйте Росії звинувачувати Україну й не давайте деяким країнам ЄС привід для перегляду санкцій. Тримаємо фокус на тому, що Росія не виконує “Мінськ”», – прокоментував представник США (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/04/novyna/polityka/try-krayiny-g7-vitayut-prodovzhennya-osoblyvoho-statusu-donbasu>).

На консолідації міжнародної коаліції навколо України у зв'язку з продовження дії закону про особливий порядок самоврядування в ОРДЛО наголосив міністр закордонних справ України П. Клімкін.

На його думку, пролонгація дії цього Закону стане для міжнародних партнерів України додатковим стимулом, щоб домагатися деокупації українських земель. «За великим рахунком позитивне голосування за Закон потрібне не для Росії, навіть не для окупованих територій Донбасу. Воно потрібне насамперед для консолідації міжнародної коаліції навколо України. Наші партнери мають бачити, що ми вірні своїм зобов'язанням і справді хочемо миру. І тоді Закон стане для них додатковим стимулом, щоб домагатися деокупації наших земель під міжнародним контролем», – написав П. Клімкін на своїй сторінці в соцмережі Facebook (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/535718.html>).

Що стосується Росії, то, за словами глави МЗС України, Москва «з великим задоволенням використовувала б відмову Києва від продовження Закону в своїх пропагандистських маніпуляціях». «У Кремлі сплять і бачать, як би їм знайти хоч якусь зачіпку, щоб домогтися скасування або ослаблення економічних санкцій. У нинішній складній ситуації це їхня найзаповітніша мрія», – наголосив міністр.

П. Клімкін вважає, що зробити такий «розкішний пас Росії» точно не відповідає інтересам України. «Отже, маємо бути практичними та прагматичними, маємо, коли потрібно, стримувати свої емоції. Або не стримувати і все-таки діяти у власних інтересах», – написав він.

На збереженні антиросійських санкцій, а також введенні миротворчої місії ООН на Сході України у зв'язку з продовженням дії закону про особливий статус Донбасу наголошує голова Комітету з питань національної безпеки і оборони, представник фракції «Народний фронт» С. Пашинський (URL: [https://ua.censor.net.ua/news/3089400/prolongatsiya\\_zakonu\\_pro\\_osoblyvyi\\_status\\_donbasu\\_dozvolyt\\_zberegty\\_antyrosiyiski\\_sanktsiyi\\_pashynskyyi](https://ua.censor.net.ua/news/3089400/prolongatsiya_zakonu_pro_osoblyvyi_status_donbasu_dozvolyt_zberegty_antyrosiyiski_sanktsiyi_pashynskyyi)).

«Президент визначив цей Закон як невідкладний. Цей законопроект є елементом системи міжнародних санкцій проти РФ як держави-агресора.

Звичайно, було дуже багато списів зламано навколо цього питання, розповідали нам і про зраду, і про те, що цей Закон дозволить Моторолі, Захарченку, ще там комусь прийти в Раду, це все провокації. Насправді завдяки жорсткій позиції України створена міжнародна система санкцій тиску і санкцій проти Росії, – заявив нардеп. – Ви можете проаналізувати систему зростання “економіки” Росії, насправді там немає ніякої економіки. У нас зараз зростання ВВП вище в два-три рази, ніж в Росії, і наше завдання зберегти цю систему санкцій... На жаль, ми розуміємо, що Росія витрачає колосальні кошти на політичну корупцію, як в Україні, так і за кордоном. І тому дуже багато європейських партій заявляють про можливе зняття санкцій з РФ. Це буде катастрофа для України, і тому ми докладемо всіх зусиль, щоб санкції були збережені».

Тому пролонгацію дії закону про особливий порядок самоврядування в ОРДЛО, на думку її прихильників, потрібно розглядати саме в цьому контексті.

Противники ж пролонгації дії цього Закону наголошують на тому, що влада не має планів щодо звільнення окупованих територій. Заступник керівника фракції «Батьківщина» С. Соболев, коментуючи голосування за законопроект № 9153, заявив, що сьогоднішня влада не бачить жодного варіанта, як звільнити окуповані території – Крим і частину Донбасу. Більше того, керівництво держави навіть не займається пошуком шляхів відновлення територіальної цілісності України (URL: <http://www.batkivshchyna.lviv.ua/2018/10/05/vlada-ne-maye-planu-shhodo-zvilnennya-okupovanih-teritoriy-sergiy-sobolyev>).

«Будь-які аргументи про те, що цей Закон не діятиме, а тому за нього можна голосувати, тільки зайве підтвердження того, що діюча влада і Президент нічого не роблять для зрушення питання щодо деокупації цих територій. Якщо цей Закон не діє, то це означає, що ніколи не будуть звільнені ці території? І це означає, що ніколи не буде звільнена анексована територія Криму?» – здивований логікою авторів цього документа С. Соболев.

За його словами, продовження дії закону про особливий статус Донбасу – це, по-суті, затягування конфлікту, який перетвориться в конфлікт не років, а десятиліть. «Як тільки будуть легалізовані місцеві органи самоврядування, під дулами російських солдатів, без контролю над кордоном між Росією та Україною, будь-які розмови про санкції та допомогу з боку міжнародної спільноти стануть неможливими. Їхня відповідь буде проста: у вас все врегульовано», – зазначив політик.

Так зване врегулювання означатиме, що на окупованих територіях надалі керуватимуть російські бойовики, терористи, переконаний представник «Батьківщини». «Саме тому “Батьківщина” дотримується послідовної позиції протягом чотирьох років: ми не голосували ні за першу редакцію закону про особливий статус Донбасу, ні за його пролонгацію», – наголосив С. Соболев.



Народний депутат-«свободівець» Ю. Левченко, який також не підтримав законопроект, ще категоричніше висловився щодо нього. На його думку, продовження «особливого статусу Донбасу» – це плани Кремля щодо федералізації України. «Більшість інформації, яку ми чуємо про цей Закон, – брехня. Якщо Росія так “боїться цього Закону”, то чому виключно силами Опоблоку його зараз вдалося включити в порядок денний? Бо він виконує вимоги Росії щодо федералізації України!» – наголосив «свободівець» ([URL: http://vgolos.com.ua/news/prodovzhennya-osoblyvogo-statusu-donbasu-tse-plany-kremlya-shhodo-federalizatsiyi-ukrayiny-levchenko\\_849306.html](http://vgolos.com.ua/news/prodovzhennya-osoblyvogo-statusu-donbasu-tse-plany-kremlya-shhodo-federalizatsiyi-ukrayiny-levchenko_849306.html)).

Він додав, що у статтях Закону держава гарантує недопущення карного переслідування й притягнення до відповідальності учасників подій на територіях Донецької та Луганської областей: «По суті, йдеться про амністію терористам, які зараз вбивають наших хлопців. У ст. 9 ідеться про те, що в ОРДЛО створюються загони “народної міліції”, які можуть включати тільки місцевих і, по суті, включатимуть у себе лише сепаратистів та російських найманців.

У ст. 5 ідеться про “особливий порядок призначення керівників прокуратури і судів”, тобто знову ж таки сепаратисти призначатимуть своїх прокурорів і суддів. Стаття 8 передбачає підтримання прямих відносин з Росією, без участі Києва. Але Київ повинен це все фінансувати і не може скорочувати фінансування. А крім того всього, повноваження депутатів і чиновників не можуть бути достроково припинені».

Поразницьким і принизливим для українського народу називають пролонгацію дії цього Закону в партії «Укроп» і заявляють, що агресор нав’язав ці угоди Україні, а П. Порошенко їх прийняв – через брак професійності, патріотизму, страх втратити активи в Росії ([URL: https://www.unian.ua/politics/10285611-prodovzhennya-terminu-diji-zakonu-pro-osobliviy-status-donbasu-poroshenkovi-nav-yazala-rosiya-zayava-ukropu.html](https://www.unian.ua/politics/10285611-prodovzhennya-terminu-diji-zakonu-pro-osobliviy-status-donbasu-poroshenkovi-nav-yazala-rosiya-zayava-ukropu.html)).

Представники партії «Укроп» вважають, що Закон є уособленням Мінських домовленостей, які подають ситуацію на Сході України не як збройну агресію РФ, а як внутрішній конфлікт. Серед незаконних і антиконституційних вимог Мінських домовленостей – насамперед зміна Конституції України за погодженням з окупаційною «владою» окремих районів Донецької та Луганської областей, а також ухвалення закону про вибори, запровадження відмінних від решти території України правил призначення посадових осіб органів місцевого самоврядування, адміністрацій, прокуратури, суду, правоохоронних органів, запровадження особливого економічного режиму господарської та інвестиційної діяльності.

Замість імітації спроб врегулювати конфлікт на Сході України українська влада має запропонувати чітку стратегію перемоги. «Вона запевняє, що пролонгація цього Закону необхідна для продовження антиросійських санкцій з боку ряду іноземних держав. Та українські можновладці, мабуть, забули про те, що санкції стосовно Росії запровадили через порушення нею основоположних норм і принципів міжнародного

права, окупацію українського Криму, розв'язання війни на Донбасі та низку інших проявів свавілля. А отже, підстави для застосування санкцій проти Кремля нікуди не поділися. Тож ми вимагаємо від Президента України та української дипломатії припинити обман і шантаж власного народу, Верховної Ради, натомість зосередитися на підтримці міжнародної коаліції та заходів зі стримування путінського режиму», – говорять автори заяви.

Проте в умовах фактичного старту виборчих кампаній такі заяви противників пролонгації дії Закону можна розглядати не лише як політичну позицію конкретних політичних сил, а чергову можливість критики Президента України та української влади з метою отримання політичних дивідендів у майбутньому.

Думки ж експертів відносно цього питання менш категоричні. Лідер центру «Донбас» О. Саакян, коментуючи пролонгацію Закону, зауважив, що його не буде виконано. «Чому цей Закон називають приви́дом, тому що всі розуміють, що його не буде виконано перш за все через геополітичну ситуацію. Цей Закон є стратегічно таким, що не відповідає нашому національному інтересу, він є загрозливим. Але парадокс у тому, що він і не відповідає національному інтересу Росії, все, що там запаковано, – гірше, ніж вони хотіли, Росія не піде на його імплементацію, адже для цього потрібно вивести війська, виконати першу безпекову частину, тоді, фактично, розгортання цього Закону можна розтягнути на багато років, а може Конституційний Суд України прийме рішення, що Закон неконституційний. Тому цей Закон є більш дипломатичним важелем, аргументом», – зауважив О. Саакян.

«Проблема у тому, що ми опинилися у ситуації, коли ми маємо приймати чітко прописаний, вагомий закон, який абсолютно суперечить Конституції, але ми вимушені його приймати, тому що, з одного боку, у нас, на жаль, за рік не змінилася ситуація на краще, щоб ми підійшли з іншими позиціями і могли сказати: ми закон не приймаємо, ми можемо втримати висоту і без цього закону. Нині у нас дипломатично відбувається позиційна війна з Росією, де ми отримуємо велику частину стратегічних висот, і у нас завдання не стільки відвоювати у Росії якусь висоту, скільки не допустити її сюди. Якщо ми не приймаємо цей Закон, тоді Росію допускаємо на цю висоту і велика кількість російського лобі активізується. Тому Захід вимагає його прийняття, хоч він не буде виконаний», – вважає експерт ([URL: http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=81619](http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=81619)).

Директор Центру стратегічних розробок А. Ніцой наголосив на тому, що свого часу українська влада взяла певні зобов'язання перед іноземними партнерами. Тому на сьогодні вона мусить виконувати їх, зокрема ухвалюючи рішення про продовження особливого статусу Донбасу до 2019 р. ([URL: https://zik.ua/news/2018/10/04/ekspert\\_rozkrytykuvav\\_prodovzhennya\\_radoyu\\_za\\_konu\\_pro\\_osoblyvyu\\_status\\_1420065](https://zik.ua/news/2018/10/04/ekspert_rozkrytykuvav_prodovzhennya_radoyu_za_konu_pro_osoblyvyu_status_1420065)).

На думку експерта, саме для того щоб не було ніяких питань, діюча влада була змушена щось пообіцяти для того, щоб отримати голоси народних депутатів. «Депутатам кинули “плюшку”. Адже людина, яка є секретарем Комітету з питань оборони, озвучила тезу про те, що в умовах гібридної війни ухвалюються гібридні закони і постанови. Фактично, ішлося про те, що “шановні депутати, ми ухвалюємо брехливий закон, виконувати його не будемо, тому заспокойтеся, бо все нормально. Але оскільки ми пообіцяти партнерам, ми мусимо за нього проголосувати. Оскільки патріотів, які за нього проголосують немає, то ми попросимо Опоблок та “Волю народу”, щоб вони нам додали голосів, тому що вони зорієнтовані на політику Кремля”», – наголосив А. Ніцой.

Загалом же продовження особливого статусу Донбасу в цілому відповідає прихильності Мінським домовленостям з боку української влади. Проте напередодні голосування за цей Закон відбулася подія, яка, на думку багатьох експертів, може вплинути на долю самого Мінського процесу. Ідеться про вихід Л. Кучми з переговорів, який відбувся 2 жовтня на засіданні Тристоронньої контактної групи по мирному врегулюванню ситуації на Донбасі. У зв'язку з цим ряд аналітиків припускає, що вихід другого Президента України з «мінського діалогу» послабить позиції Києва і в підсумку остаточно зупинить й без того програшний, безрезультатний і нескінченно довгий процес (URL: <https://ua.news/ua/vyhid-leonida-kuchmy-yaka-podalsha-dolya-minskogo-protsesu>).

І чиновники, і експерти оцінюють роль Л. Кучми як переговорника позитивно. У більшості точок зору присутня думка, що його досвід і знання стали стримуючим фактором кремлівської агресії та гібридної війни Росії проти України. Л. Кучма виграв час, необхідний Києву на відновлення напіврозваленної армії, бойової здатності.

Як вважає експерт С. Ільченко, «переговорне мистецтво Л. Кучми подарувало нам кілька років, необхідних для нарощування реальних м'язів: військових, дипломатичних, пропагандистських. Чи закінчено цей процес? Ні, він далеко не закінчений, і ми, як і раніше, перебуваємо в неабиякому безладді, так що ще чотири-п'ять років присутності Кучми у контактній групі, можливо, були б корисні. Але порівняно з 2014 р. наше становище зміцнилося».

Політик Р. Безсмертний вважає, що політична вага другого Президента, а також участь в українській делегації інших знакових фігур – экс-міністра Є. Марчука, академіка В. Горбуліна – уможливили діалог у Мінську з позиції Києва.

Політолог В. Фесенко говорить, що Л. Кучма відстоював інтереси України, завдяки чому будь-яких істотних поблажок на адресу Кремля не відбулося. Подібну думку висловив і заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб Г. Тука. Він зазначив, що роль Л. Кучми в переговорах з Москвою складно переоцінити.

Як наслідок деякі експерти припускають, що вихід Л. Кучми свідчить про глухий кут Мінського процесу й ситуація в цілому буде використана Москвою у своїх намірах. Зокрема, таку думку висловив політолог Т. Березовець: «Вихід Л. Кучми з Тресторонньої контактної групи по Донбасу якнайкраще ілюструє аргумент, що Мінський процес мертвий. Як би ми не ставилися до ролі Кучми в історичному контексті, його участь у переговорах у столиці Білорусі об'єктивно була в інтересах України. У силу свого минулого і ставлення з боку росіян Кучмі вдавалося згладжувати багато гострих кутів, які були під силу тільки йому».

Л. Кучма, як досвідчений політик і прагматик, який прекрасно знає, з ким він має справу з іншого боку переговорного столу, імовірно розуміє, що мінський діалог нескінченний і безрезультатний у його поточному контексті.

Разом з цим Київ не має наміру відмовлятися від мінського діалогу. Р. Безсмертний вважає, що зберегти переговорні позиції і не втратити впливу в Мінську Києву допоможе обізнаний і статусний наступник, щоб нівелювати негативні наслідки відходу Л. Кучми. Експерти називають імена І. Геращенко, народного депутата й учасника гуманітарної підгрупи ТКГ, або Р. Демченка, радника Президента України, що відповідає за українсько-російський напрям. При цьому ім'я В. Медведчука в цьому контексті не згадують.

Отже, на переконання більшості політичних діячів і експертів, Росія на сьогодні не демонструє готовності до конструктивного діалогу щодо врегулювання ситуації на Донбасі ні в якому з існуючих форматів. Для України доцільним вбачається вибудовування переговорів на високому міжнародному рівні, із залученням нових союзників, виконуючи при цьому взяті на себе зобов'язання. Саме тому пролонгацію дії закону про особливий статус Донбасу потрібно розглядати в контексті послідовної позиції України в питанні мирного врегулювання конфлікту на Донбасі.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

### **Возможное введение санкций против телеканалов «112 Украина» и NewsOne в оценках СМИ**

Постановление о необходимости введения санкций против телеканалов «112 Украина» и NewsOne, принятое украинским парламентом на заседании 4 октября, стало одним из наиболее резонансных политических событий последнего времени, тем более что прецедентов подобного рода, как подчеркивают наблюдатели, ранее в Украине еще не было.

Внесение этого вопроса в повестку дня Верховной Рады было вызвано тем, что петиция «Прекратить антиукраинскую деятельность телеканала “112 Украина” и NewsOne» на сайте парламента досрочно набрала более 25 тыс. голосов.

Проект постановления «Об одобрении предложений по применению персональных специальных экономических и других ограничительных мер (санкций)» поддержали 229 народных депутатов.

В пояснительной записке к постановлению отмечается, что каналы контролируются украинскими олигархами, которые «имеют непосредственное отношение к лоббированию интересов государства-агрессора РФ на территории Украины, в том числе путем распространения деструктивных пропагандистских влияний через указанные СМИ».

Секретарь Комитета ВР по вопросам национальной безопасности и обороны И. Винник, представляющий в парламенте фракцию «Блок П. Порошенко», комментируя эту инициативу, отметил, что редакционную политику и функциональную деятельность телеканала «112 Украина» контролирует и формирует «постоянный представитель Российской Федерации в Украине Медведчук». «Мы обязаны выполнить требования петиции. Комитет предлагает рассмотреть, одобрить и отправить на Совет национальной безопасности и обороны предложения по применению персональных ограничительных санкций в связи с деятельностью телеканалов NewsOne и “112 Украина”», – заявил перед голосованием депутат (URL: [https://gazeta.ua/ru/articles/politics/\\_zapret-newsone-i-112-ukraina-rada-podderzhala-peticiyu/862412](https://gazeta.ua/ru/articles/politics/_zapret-newsone-i-112-ukraina-rada-podderzhala-peticiyu/862412)).

Санкции, к введению которых призывают СНБО депутаты, предусматривают, в частности, возможность блокировки активов каналов, аннулирование или приостановку лицензий, запрет на пользование радиочастотным ресурсом.

5 октября стало известно, что после поддержки парламентариями внесения на рассмотрение СНБО предложений о введении санкций против телеканалов у канала NewsOne сменился собственник, о чем сообщил украинский политик, глава созданной недавно партии «Наши» Е. Мураев: «Сегодня владельцем корпоративных прав телеканала NewsOne стал мой товарищ и коллега Т. Козак. Желая ему и коллективу успеха и роста» (URL: <https://www.facebook.com/evgeniy.murayev/posts/1639481219489048>).

Т. Козак, нардеп от фракции «Оппоблок», бывший глава таможенной службы Львовской области, является заместителем главы ОО «Центр правового государства», которой, как пишут СМИ, руководит В. Медведчук, а также членом координационного совета Всеукраинского общественного движения «Украинский выбор». Эти факты наблюдатели приводят в подтверждение версии о том, что контроль над оппозиционными каналами получил именно этот политик.

Информацию о смене руководства канала подтвердил и его фактический нынешний владелец, бывший первый заместитель главы Администрации Президента А. Портнов. «На решение об изменении структуры собственности я повлиять не могу и не считаю корректным высказываться по поводу его целесообразности и возможных последствий. В связи с этим я инициировал расторжение договора об управлении NewsOne»... В то же

время, как человек, который не бросает начатое, я не могу оставить журналистов в такую минуту, поэтому все, что я успел пообещать публично, закончу. Я буду в контакте с менеджментом канала и продолжу его судебную и международную защиту до тех пор, пока он будет находиться в оппозиционной к власти риторике» – сообщил он (URL: <https://www.facebook.com/andrey.portnov.56/posts/168127120765146>).

По одной из версий, которую озвучивают некоторые эксперты, получив контроль над двумя телеканалами, В. Медведчук, дистанцировался от возможности сотрудничества с Президентом и сделал акцент на проведении собственной политической линии. Ее цель – объединить разрозненные политические силы, которые в украинском политикуме и медиа-сфере называют наследниками Партии регионов (Оппозиционный блок, «За життя», партия М. Добкина «Христианские социалисты», «Воля народу»), выдвинуть на президентских выборах единого кандидата и выиграть, если не президентские, то следующие парламентские выборы.

С этим некоторые эксперты связывают и кадровые перестановки в руководстве NewsOne. Как отмечает политолог Р. Ботник, «Козак входит во фракцию ОБ – раз так, это может быть переговорным элементом между “За життя”, контролируемой Медведчуком, и части Оппоблока об объединении. Сама смена Мураева на Козака – не уступка Банковой, а лишь попытка осложнить атаку на канал: теперь документы лежат в кабинете у народного депутата и обыски невозможны» (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>). Но, предвидя такой сценарий, Администрация Президента выступила с инициативой введения санкций против каналов. «Президенту не выгодно, чтобы с ним во втором туре оказывался представитель ОБ, ведь ситуация тогда станет непредсказуемой: кого поддержит Р. Ахметов, имеющий противоречия с Президентом? – комментирует ситуацию политолог В. Карасев. – Что касается Ю. Тимошенко, у нее нет медиаресурса. И важно, что она и ее сторонники регулярно попадали на оба телеканала». В том случае, если постановление парламента лишь «принуждение Медведчука к миру», неважно, будут ли оба канала вещать в поддержку Президента или закроются. Их можно держать на «коротком поводке» (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>).

По другой версии, о которой говорят наблюдатели, комментируя инициативу по введению санкций против телеканалов, сегодня между главными провластными партиями – Блоком П. Порошенко и «Народным фронтом» – растут противоречия, интересы последнего часто игнорируются. Идея о закрытии оппозиционных каналов может быть частью договоренностей между этими политическими силами.

Как заявляет политолог Р. Бортник, «прежде всего в НФ попытались отжать “Интер”, но это им не удалось. Именно Рада – место, где НФ сейчас может доминировать, навязывать свою игру и пиариться на этом» (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>).

В подтверждение этой версии может свидетельствовать то, что решение о санкциях было проведено через парламент, где позиции «Народного фронта» все еще сильны, а не через Нацсовет или Мининформполитики. «Никакой угрозы каналу NewsOne нет, а для “112 Украина” ее и не было, ведь представители БПП не хотели голосовать за этот канал. Должно было быть два отдельных постановления, и голосование произошло лишь благодаря настойчивости коллег из “Народного фронта”», – цитируют обозреватели депутата И. Мосийчука (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>).

О том, что это голосование – инициатива представителей «Народного фронта», говорит политолог А. Золотарев. «У этой партии сейчас мизерный рейтинг, поэтому они пытаются любым способом напомнить о себе, ухватиться за любую соломинку, накануне выборов. “Народный фронт” пытается использовать фактор силы и борется со своими оппонентами запретами», – говорит политолог (URL: <https://vesti-ukr.com/strana/306327-smozhet-li-vlast-zakryt-telekanaly-112-i-newsone>).

Наблюдатели отмечают, что идея применения санкций к телеканалам не нашла поддержки, в том числе у «проевропейских» нардепов. Так, М. Найем назвал обращение к СНБО «показухой». «Я против закрытия каких-либо СМИ без решения суда и реальных доказательств ими нарушения законов. Но теперь мяч на стороне Президента и СНБО, и я уверен, это будет еще одним сеансом снятия масок. Мой прогноз: Совбез не примет никакого реального решения по этому вопросу. К сожалению, вся демонстративная ненависть к В. Медведчуку и его сателлитам – это игра на публику» (URL: <https://vesti-ukr.com/strana/306327-smozhet-li-vlast-zakryt-telekanaly-112-i-newsone>).

Как заявляет депутат, Администрация Президента ведет прямые переговоры с В. Медведчуком о наработке лояльности телеканалов «112 Украина» и NewsOne к главе государства и дискредитации его оппонентов. «В команде Президента антиукраинскими каналами считаются не те, которые разжигают ненависть, продвигают прокремлевскую повестку, русский мир и говорят на языке российской пропаганды; а те, которые критикуют лично П. Порошенко... Ни у “Интера”, ни у телеканала “Украина” проблем с вещанием нет – с ними уже договорились», – пишет он (URL: [https://zn.ua/POLITICS/poroshenko-dogovarivaetsya-s-medvedchukom-o-parabotke-loyalnosti-telekanalov-112-ukraina-i-newsone-nayem-296598\\_.html](https://zn.ua/POLITICS/poroshenko-dogovarivaetsya-s-medvedchukom-o-parabotke-loyalnosti-telekanalov-112-ukraina-i-newsone-nayem-296598_.html)).

Неожиданной для экспертов стала позиция Ю. Тимошенко в вопросе поддержки постановления Верховной Рады по поводу NewsOne и «112». Некоторые эксперты отмечают, что это голосование поставило ее в сложную ситуацию. «Почему Ю. Тимошенко сегодня проголосовала за это постановление? ...Чтобы ее не обвиняли в тайных связях с Медведчуком», – говорит политолог В. Фесенко, подчеркивая, что представители «Батьківщини» полагают, что телеканалы не будут закрыты, а поддержка решения о санкциях со стороны этой партии была формальностью (URL:

<https://strana.ua/news/164735-zakrytie-newsone-i-112-chto-hovorjat-ob-atake-na-telekanaly.html>).

«Если до старта избирательной кампании закроют два рейтинговых информационных канала – это “черный лебедь” для сразу двух реальных кандидатов. Информационное поле опрокидывается, и это в итоге даст минус 5 % для некоторых от рейтинга», – прогнозирует народный депутат И. Попов (URL: <https://strana.ua/news/164735-zakrytie-newsone-i-112-chto-hovorjat-ob-atake-na-telekanaly.html>).

Вопрос о том, как отреагирует на решение парламента СНБО и поддержит ли его Президент, пока остается открытым. «Закрыть эти телеканалы без весомых правовых ограничений – значит создать большой неприятный прецедент. При следующей власти начнется цепная реакция против других телеканалов», – говорит политолог В. Фесенко (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>).

Наблюдатели подчеркивают, что даже если решение СНБО будет принято, то его можно будет оспаривать в силу ряда юридических причин.

Как считает юрист А. Трохимец, никаких юридических последствий обращение парламента к СНБО по поводу телеканалов не имеет. «Согласно закону о СНБО только член СНБО может инициировать рассмотрение того или иного вопроса. То есть с таким же успехом в СНБО может обратиться какое-нибудь ОСМД по тому же вопросу. И этот факт не могли не знать инициаторы данного постановления», – заявляет он, прогнозируя, что «правовых последствий этой пиар-компании со стороны Администрации Президента не будет» (URL: <https://strana.ua/news/164735-zakrytie-newsone-i-112-chto-hovorjat-ob-atake-na-telekanaly.html>).

«СНБО не имеет полномочий закрывать телеканалы, поскольку это консультативно-совещательный орган. А вот Указ Президента на основе решения СНБО о введении санкций – гипотетически может быть. Так, например, было с введением санкций против российских социальных сетей в прошлом году. Но вряд ли Президент будет подписывать такой указ, который бы закрывал де-юре украинские телеканалы, даже если они де-факто антиукраинские и прокремлевские пропагандистские. Наиболее вероятно, что СНБО примет решение об активизации СБУ, ГПУ и Нацсовета по вопросам телевидения и радиовещания. То есть даст другим органам соответствующие поручения», – комментирует ситуацию политолог А. Минаков (URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2553011-serial-sankcii-protiv-112-ukraina-i-newsone-prevratitsa-v-santabarbaru.html>).

О том, что юридических последствий принятый ВР документ нести не может, говорит и политический эксперт, юрист Е. Дьяченко. «Во-первых, даже если СНБО введет санкции, Президент их не подпишет. Ведь у Совбеза по закону нет никаких полномочий для влияния на работу физ- и юрлиц. Во-вторых, документ нарушает базовые документы: Устав ООН, Европейскую конвенцию по защите прав и свобод, Декларацию ООН по правам человека, запрещающую цензуру. В конце концов, для “запуска” санкций нужно



решение суда» (URL: <https://kurs.com.ua/novost/84071-ataka-na-newsone-i-kanal-112-podrobnosti>).

По мнению главного редактора издания «Страна» И. Гужвы, «то, как будут развиваться дальнейшие события, во многом зависит от жесткости реакции украинской и мировой общественности, а в стратегическом плане – от исхода выборов. При сохранении нынешней конфигурации власти попытки зачистки информационного (да и вообще гуманитарного) пространства будут, безусловно, продолжены» (URL: <https://strana.ua/news/164735-zakrytie-newsone-i-112-chto-hovorjat-ob-atake-na-telekanaly.html>).

«Если каналы обвинять в пророссийской позиции, то стоит понимать, что аудитория каналов с их запретом никуда не денется. Им не создано альтернативы – каналов, которые бы, например, продвигали продукт для пророссийской аудитории, с целью постепенной ее интеграции в единственное проукраинское общество. Без такой альтернативы эта аудитория просто переключится на российские каналы через спутник или интернет. Поэтому, формально, запрет лишь усугубит линию раскола в обществе, – говорит заместитель директора украинского Института исследования экстремизма Б. Петренко. – В условиях начала избирательной кампании такие действия ведут к более четкой поляризации избирателей по критериям “воинствующего патриотизма”, с одной стороны, и “мира любой ценой” – с другой. Поэтому такие действия накануне выборов выгодны тем кандидатам, которые планируют занять основные позиции в этих электоральных нишах. Отсюда не исключено, что эти запреты лишь одна большая политическая игра» (URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2553011-serial-sankcii-protiv-112-ukraina-i-newsone-prevratitsa-v-santabarbaru.html>).

Отметим, что с критикой решения парламента уже выступили в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. Так, представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ А. Дезир выразил обеспокоенность этим решением. «А. Дезир выразил глубокую обеспокоенность по поводу решения украинского парламента, Верховной Рады, которым инициированы санкции против двух украинских телеканалов, что в конечном итоге прекратит их деятельность», – сказано в сообщении его пресс-службы.

А. Дезир напоминает, что свобода слова является основополагающим обязательством стран-членов ОБСЕ. «Любые ограничения этих прав, в том числе во имя защиты национальной безопасности или противодействия пропаганде, должны предусматривать адекватные предохранители от злоупотреблений посредством независимой судебной системы. Я глубоко обеспокоен любым будущим решением прекратить или потенциально заблокировать работу СМИ в Украине, – отмечает представитель ОБСЕ. – Я призываю украинские власти воздержаться от принятия несоразмерных ограничительных мер в отношении средств массовой информации без соблюдения надлежащих судебных процедур, что негативно скажется на

доступе к информации и воспрепятствует выражению разнообразия мнений» (URL: <https://gordonua.com/news/politics/v-obse-obespokoeny-prizyvom-rady-vvesti-sankcii-protiv-telekanalov-newsone-i-112-ukraina-402292.html>).

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

## **«Мовне» рішення українського парламенту: сутність і експертні оцінки**

Мовне питання – традиційно одне з найбільш спірних із часів здобуття Україною незалежності. Саме тому його законодавче врегулювання тривалий час затягувалося та до 2012 р. єдиним документом, що регулював мовну політику в Україні, була ст. 10 Конституції, у якій статус української мови закріплено як державної. У липні 2012 р. за ініціативи нардепів від фракції Партії регіонів С. Ківалова і В. Колесніченка було прийнято Закон України «Про засади державної мовної політики». Закон встановлював, що державною мовою є українська мова, але істотно розширював використання регіональних мов, якщо кількість їхніх носіїв у регіоні становила не менше 10 % населення. Фактично Закон передбачав двомовність і офіційно надавав російській мові статус державної. Цей Закон викликав обурення українців і масові акції протесту.

У 2014 р. після Революції гідності парламент проголосував за скасування Закону Ківалова – Колесніченка, але тодішній в. о. Президента О. Турчинов відмовився підписувати це рішення, пояснивши таку позицію необхідністю підготовки та ухвалення нового закону.

У лютому 2015 р. Конституційний Суд відкрив провадження за поданням 57 народних депутатів щодо відповідності цього Закону Конституції України. Конституційний Суд 28 лютого 2018 р. визнав Закон України «Про основи державної мовної політики» неконституційним через порушення процедури його ухвалення. Відтак з'явилася необхідність ухвалити новий закон, який би регулював мовну політику.

На цей час у суспільстві вже фактично склався консенсус щодо пріоритетності вживання в усіх сферах життя української мови, про що свідчили соціологічні дослідження. Так, за результатами всеукраїнського опитування Київського міжнародного інституту соціології, що відбулося в травні 2017 р., 64 % респондентів визнали, що держава має підтримувати насамперед українську мову, 19 % віддали свій голос за підтримку «всіх мов однаковою мірою», 2 % опитаних вважали, що особливого сприяння потребує російська мова.

Також більшість (61 % опитаних) основним завданням державної мовної політики назвали «сприяння поширенню української мови в усіх сферах життя». П'ятдесят дев'ять відсотків учасників підтримали українську мову як єдину мову спілкування в державних установах; 54 % висловилися за те, щоб у торгівлі та сфері послуг на звернення українською завжди

відповідали українською (URL: <https://vseosvita.ua/news/zakon-pro-movu-fakti-pogradi-ta-dumki-2518.html>).

На момент початку осінньої сесії Верховної Ради депутатами було зареєстровано чотири законопроекти, спрямовані на врегулювання мовної політики держави. Проект № 5556 «Про мови в Україні» був зареєстрований ще в грудні 2016 р. Його авторами виступили народні депутати Я. Лесюк (фракція БПП), І. Васюник («Народний фронт») та інші парламентарі з фракцій коаліції.

Через місяць у парламенті з'явилося ще два законопроекти. Один з них за реєстр. № 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» (авторства позафракційного нардепа М. Головка, члена Комітету з питань культури і духовності М. Матіос та групи народних депутатів, серед яких глава Комітету з питань культури М. Княжицький).

Інший законопроект «Про державну мову» (реєстр. № 5670) зареєструвала група парламентарів на чолі з І. Подоляк (велика частина цих депутатів входить до фракції «Самопоміч»). Останній пізніше було доопрацьовано та окремо зареєстровано як проект закону № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Цей документ підготували з ініціативи Комітету з питань культури, який запропонував об'єднати положення трьох раніше поданих законопроектів в одному документі (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/3/7193927>).

Розгляд законопроектів про мову було заплановано в парламенті на 4 жовтня. Серйозна суперечка серед депутатів розгорілася навколо двох законопроектів. Зокрема, фракція БПП наполягала на схваленні свого законопроекту – реєстр. № 5556 «Про мови в Україні». Натомість громадськість та інші фракції вимагали підтримати законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної», внесений до парламенту 9 червня 2017 р. групою із 76 депутатів, що представляють різні політичні сили, на чолі з головою парламентського Комітету з питань культури і духовності М. Княжицьким. Законопроект 5670-д також отримав найширшу громадську, експертну й політичну підтримку. Його підтримали, зокрема, Міністерство культури України, Міністерство освіти й науки України, Міністерство молоді та спорту України, Держкомтелерадіо, вчена рада Львівського національного університету ім. І. Франка, вчена рада Національного університету «Києво-Могилянська академія», вчена рада Київського національного університету ім. Т. Шевченка, широке коло громадських організацій, діячів культури й експертів. Законопроект підтримали також віце-прем'єр-міністри П. Розенко і В. Кириленко, міністр культури Є. Нищук, спікер Верховної Ради А. Парубій.

Розглянути й підтримати 4 жовтня законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закликала Верховну Раду експертна група з питань мовної політики. Віце-прем'єр-

міністр, голова експертної групи П. Розенко зазначив, що ухвалення закону про роль і місце державної мови має нівелювати нарешті законодавчий вакуум у мовній сфері, який склався після скасування «сумнозвісного антиконституційного закону Колесніченка – Ківалова». «Зараз Україна має історичний шанс. Щоб його реалізувати, потрібна консолідація голосів у Верховній Раді на підтримку одного мовного законопроекту – найповнішого та найякіснішого, найбільш підтримуваного суспільством та такого, що відповідає європейській практиці. Таким є саме законопроект “Про забезпечення функціонування української мови як державної” № 5670-д», – заявив П. Розенко (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/4/7194048>).

За його словами, цей законопроект є результатом консолідованої праці науковців, політиків, експертів, представників громадськості, відповідає очікуванням суспільства, отримав позитивні висновки ряду міністерств і профільного комітету Верховної Ради.

«Важливо, що саме цей законопроект передбачає чіткі механізми контролю за його виконанням», – запевнив віце-прем’єр-міністр. П. Розенко. Законопроект 5670-д покликаний захистити права українських громадян на отримання інформації та послуг державною мовою, наповнити державний статус української мови реальним змістом і підтримати українську мову як один з найважливіших чинників української ідентичності, національної безпеки та державної єдності. Він також додав, що дія законопроекту № 5670-д не поширюється на мову приватного спілкування та релігійних обрядів.

Члени експертної групи звернулися до Голови парламенту та народних депутатів з листом, у якому закликали підтримати в першому читанні законопроект № 5670-д. Вони запевняли, що він «створить сприятливі умови для зміцнення та утвердження державного статусу української мови».

3 жовтня експерти коаліції громадських організацій «Реанімаційний пакет реформ» також заявили, що найбільш комплексно урегулює застосування державної української мови в усіх сферах суспільного життя проект закону № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Утім у день голосування фракція «Блок П. Порошенка» спочатку рішуче відмовилася підтримувати законопроект № 5670-д, аргументуючи це тим, що в документі є положення, які не відповідають рекомендаціям Венеціанської комісії. Але Голова Комітету ВР з питань культури та духовності М. Княжицький запевнив, що суперечливі норми вилучені. Представляючи законопроект, він повідомив, що комітет на засіданні 3 жовтня привів документ у відповідність до прийнятих після його реєстрації законів, зокрема «Про освіту» та «Про телебачення і радіомовлення». Він зачитав під стенограму зміни до законопроекту, які були підтримані депутатами при голосуванні за законопроект (URL: <https://wz.lviv.ua/article/378460-verkhovna-rada-pryiniala-za-osnovu-zakonoproekt-pro-ukrainsku-movu-shcho-vin-peredbachaie>).

Зокрема, із законопроекту вилучені всі згадки про Центр української мови та Термінологічний центр української мови. «Тобто ми зменшуємо кількість регулюючих органів, залишаючи уповноваженого і Національну комісію», – зазначив М. Княжицький.

Також було вилучено ст. 51 щодо створення Служби мовних інспекторів і всі згадки про неї в тексті законопроекту. Крім того, за рекомендацією Комітету з питань свободи слова та інформації статтю законопроекту про державну мову на телебаченні та в радіомовленні викладено в редакції чинної ст. 10 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», який вступав у силу 13 жовтня. Відповідно до ст. 17 законопроекту про державну мову в освіті запропонували викласти в редакції ст. 7 Закону України «Про освіту» з певними доповненнями. «Те, чого немає в законі про освіту, що ми вводимо, – це обов'язкове складання зовнішнього незалежного оцінювання виключно українською мовою. Але розуміючи, що не запрацював повністю цей закон, ми відтермінуємо цю норму до 2025 р., як рекомендувала Венеціанська комісія», – пояснив депутат.

Крім того, із законопроекту депутати виключили положення стосовно того, що статус української мови як єдиної державної мови не може бути підставою для заперечення мовних прав і потреб осіб, що належать до національних меншин. «Це якраз той пункт, на якому багато хто спекулював, говорячи, що цей закон нібито більше захищає інші мови, ніж українську. Цю статтю ми із цього закону вилучаємо», – наголосив М. Княжицький.

Урешті-решт БПП змінив свою позицію та депутати проголосували за прийняття проекту закону № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» в першому читанні. Це рішення підтримав 261 народний обранець.

У проекті закону передбачається, що з метою сприяння функціонуванню української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України діє уповноважений із захисту державної мови, якого призначає на посаду Кабінет Міністрів терміном на п'ять років. Уповноважений не буде держслужбовцем, але цю посаду за умовами оплати праці й соціального забезпечення прирівняно до посади міністра.

Відповідно до законопроекту, опрацювання та утвердження стандартів української мови як державної здійснює Національна комісія зі стандартів державної мови. Її завданням є збереження, розвиток і захист державної мови через встановлення стандартів та методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства й зайняття визначених законами України посад. Комісія є державним колегіальним органом.

Пропонується передбачити, що до складу комісії входить з-поміж дев'яти членів одна особа, призначена керівником центрального органу виконавчої влади у сфері державної мовної політики. Уповноважений Верховної Ради з прав людини, керівник центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, і

керівник центрального органу виконавчої влади у сфері державної мовної політики подають Кабінету Міністрів по одній кандидатурі на посаду уповноваженого із захисту державної мови.

Законопроектом визначається, що єдиним документом, який підтверджує рівень володіння українською мовою, є Державний сертифікат із безстроковим терміном дії, який видається за результатами іспиту.

Українська мова, згідно із законопроектом, є обов'язковою в органах державної влади та місцевого самоврядування, в установах і організаціях, у діловодстві й документообігу суб'єктів господарювання державної та комунальної форм власності, у судочинстві, у Збройних силах України, інших військових формуваннях, в органах правопорядку, у процесі виборів і референдумів, в освітніх та наукових закладах, лікарнях, на пошті, у сфері телекомунікаційних послуг.

У Верховній Раді депутати зобов'язуються виступати державною мовою. Іншими мовами в парламенті можуть виступати негромадяни України, але в стенограмі засідань їхні промови також подаються українською.

Держава гарантує кожному громадянину України право здобути формальну освіту українською мовою у державних і комунальних закладах освіти – від садочків до вишів. Особам, які належать до нацменшин і корінних народів, гарантують право на навчання в комунальних школах та садочках мовою нацменшини чи відповідного корінного народу поряд з українською. Це право реалізують через створення окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної нацменшини чи корінного народу поряд з українською. Це не поширюється на класи (групи) з навчанням українською. Особам, які належать до корінних народів, нацменшин, гарантують право на вивчення мови відповідних корінного народу чи нацменшини в комунальних школах або через національні культурні товариства.

Важливою зміною стало також доповнення статті про освіту нормою про те, що вивчення іноземних мов і курси повинні відбуватися або мовою, яка вивчається, або українською мовою. Це зробили тому, що масовим явищем є ситуація, коли англійська та інші мови викладаються російською мовою – вивчення іноземних мов стало додатковим способом русифікації (URL: <https://rpr.org.ua/news/yaki-popravky-uhvalyly-v-movnomu-zakoni-komentuyut-eksperty-rpr>).

Культурно-мистецькі, розважальні та видовищні заходи мають бути українською мовою. Застосування інших мов під час культурно-мистецьких заходів дозволяється в разі, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора заходу, а також у випадках, визначених Законом України «Про національні меншини в Україні». Положення цієї частини не поширюється на застосування мов під час виконання і відтворення словесно-музичних творів. Театральна вистава іноземною мовою в державному чи комунальному театрі супроводжується субтитрами державною мовою.

Українською мовою має здійснюватися туристичне обслуговування, проведення, коментування, транслявання спортивних заходів, обслуговування пасажирів на всіх видах транспорту та у сфері послуг. Реклама, технічна та проектна документація, оголошення, покажчики, вивіски та будь-яка інша текстова, візуальна і звукова інформація на вулицях – українською. Можливий дубляж іншими мовами.

У ст. 21 проекту передбачається здійснювати видання державною мовою друкованих засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні. Крім того, визначається, що видавець, внесений до відповідного Державного реєстру, зобов'язаний видавати державною мовою не менше половини від усіх назв книжкових видань, випущених ним упродовж відповідного календарного року. Крім того, передбачається, що держава може обмежувати ввезення в Україну книжкових видань іншими мовами.

У кожному місці поширення друкованих ЗМІ україномовних газет і журналів має бути не менше 50 %. І якщо в точці є російськомовна версія журналу або газети, то повинна бути й українська.

Інтернет-представництва (у тому числі інтернет-сайти, сторінки в соціальних мережах тощо) органів державної влади, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форм власності, засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, мають бути українською мовою. Поряд з версією інтернет-представництва, виконаною українською мовою, можуть також існувати версії іншими мовами. Версія українською мовою має завантажуватися за замовчуванням і бути не меншою за обсягом та змістом інформації, ніж версії іншими мовами (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4018755-ukrainska-vsuidy-scho-zminyt-povyi-zakon-pro-movu>).

Телерадіоорганізації незалежно від форми власності повинні будуть здійснювати мовлення українською мовою. Водночас встановлюються квоти для програм іноземними мовами. Сумарна тривалість іншомовних програм не може перевищувати 20 % добового мовлення для телерадіоорганізацій, які мовлять менше ніж на половину областей України і при цьому не здійснюють ретрансляції або систематичної трансляції програм інших телерадіоорганізацій. Для інших телеканалів і радіостанцій допускається 10 % добового мовлення для програм не українською мовою.

Споживач отримує право на надання інформації про продукт державною мовою. Інформація про товари в інтернет-магазинах має також подаватися українською, але може також дублюватися іншими мовами за бажанням продавця.

Законопроект передбачає, що назви географічних об'єктів України не перекладаються іншими мовами, а передаються в офіційних документах, засобах масової інформації, картографічних, довідкових, енциклопедичних, навчальних та інших виданнях за допомогою літер абетки іншої мови відповідно до звучання українською мовою. Тобто Харків російською буде «Харкив», а не «Харьков», Львів – «Львив», Рівне – «Ривне».

Порушення цього закону передбачає адміністративну відповідальність – штраф від 200 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (один мінімум – 17 грн) для посадових осіб за порушення вимоги в обов'язковому порядку використовувати державну мову в органах державної влади, місцевого самоврядування та Криму, на державних і комунальних підприємствах, у Збройних силах, органах правопорядку.

За порушення цього закону в частині використання української мови на телебаченні та радіо передбачено штрафи від 500 до 600 неоподатковуваних мінімумів.

Водночас за порушення цього закону в частині застосування державної мови під час надання інформації про товари й послуги суб'єктами господарювання всіх форм власності пропонується карати посадових осіб штрафами від 300 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Публічне приниження чи зневажання державної мови прирівнюється до наруги над прапором, гімном чи гербом і карається штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, арештом до шести місяців або позбавленням волі на термін до трьох років.

Загалом «законопроект Княжицького» пропонує внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Господарського процесуального кодексу, Кримінального кодексу, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства, Кримінального процесуального кодексу, законів «Про захист прав споживачів», «Про освіту», «Про Збройні сили України», «Про інформацію», «Про пресу», «Про статус народного депутата», «Про нотаріат», «Про телебачення та радіомовлення», «Про фізичну культуру і спорт», «Про транспорт», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про звернення громадян», «Про Конституційний Суд України», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про кінематографію», «Про Вищу раду юстиції», «Про вибори Президента України», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про громадянство України», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про дошкільну освіту», «Про поштовий зв'язок», «Про Центральну виборчу комісію», «Про телекомунікації», «Про географічні назви», «Про статус депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим», «Про Державний реєстр виборців», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про прикордонний контроль», «Про культуру», «Про вибори народних депутатів України», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про Кабінет Міністрів України», «Про вищу освіту», «Про місцеві вибори», «Про державну службу», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про електронну комерцію» та «Про судоустрій і статус суддів».

Прийнятий у першому читанні законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» викликав



неоднозначні оцінки в українських політичних колах. Більшість політиків вважають документ виваженим і компромісним, про що свідчать приналежність його розробників до різних політичних сил, широка громадська й експертна підтримка законопроекту, голосування за нього переважної більшості парламентарів. Серед переваг законопроекту називають його комплексний характер, що полягає в регулюванні мовної політики практично в усіх сферах життя суспільства, та наявність ефективних механізмів контролю його виконання.

Як зазначає політичний експерт М. Басараб, на тлі війни всі рішення, які приймає держава, повинні відповідати одному критерію – бути допоміжним інструментом для протидії російському агресору. «Закон про державну мову спрямований на утвердження української мови, створення належних умов для її розвитку, а також на обмеження “русского мира” як гібридного інструмента Кремля. Тому що засоби гуманітарного впливу, серед яких руський язик, – найнебезпечніші. Закон повинен служити захистом від цього», – наголосив М. Басараб.

Законодавчі ініціативи щодо затвердження статусу і використання державної мови є позитивними. У цьому питанні повинен бути підхід з урахуванням національних інтересів України, але на сьогодні мовне питання можуть знову спробувати використовувати для штучних спекуляцій і маніпуляцій, погоджується аналітик О. Мусієнко, коментуючи ухвалення парламентом у першому читанні мовного законопроекту № 5670-д. «Підтримую те, що державною мовою в Україні має бути одна – українська. Усі державні службовці повинні нею володіти і обов’язково користуватися в повсякденному житті у своїх службових справах. Підтримую законодавчі ініціативи Ради, спрямовані на підтримку українського книговидавництва, квоти в ЗМІ і т. д. Але, думаю, зараз окремі політики будуть мовну тему використовувати для спекуляцій, замість того щоб вирішувати реальні проблеми, які хвилюють громадян у повсякденному житті. Є маса питань, важливих для України, але у нас знову штучно вводять питання мови в інформаційне поле, і ми його знову змушені обговорювати, дискутувати про порушення стандартів свободи слова і т. д. Усі ініціативи на підтримку державної мови повинні бути, але на цьому не треба робити політику і переводити в площину політичних спекуляцій», – сказав експерт. Він також зазначив, що, оскільки документ був ухвалений тільки в першому читанні, до другого «ми почуємо з цього приводу ще багато спекулятивних заяв окремих політиків» (URL: <https://ukr.segodnya.ua/politics/novye-yazykovye-skandaly-v-grade-bolshe-politiki-i-spekulyaciy-ili-realnoy-zashchity-gosyazyka-1177121.html>).

Політолог В. Гладких вважає, що звернення політиків до мовного питання напередодні виборів пов’язане з намаганням зібрати на ньому якнайбільше політичних дивідендів. «Те, що мовне питання ставиться на голосування напередодні виборів, є свідченням того, що політики насправді намагаються використати це питання з якимись політичними цілями. І для них важливіші політичні, електоральні наслідки, ніж можливість ефективно

врегулювати мовне питання, – сказав він. – Я погоджуюся, коли кажуть, що мовне питання вкотре стало заручником політичних амбіцій окремих політичних лідерів» (URL: <http://vgoru.org/index.php/evromajdan/item/35042-v-zaruchnykakh-u-ambitsii-ekspert-peredbachyv-doliu-movnoho-zakonu>).

Передвиборним піаром Президента П. Порошенка, що призведе до подальшого розколу в українському суспільстві, назвав мовні законопроекти співголова фракції «Опозиційний блок» у Верховній Раді Ю. Бойко. Він зазначив, що підняття мовного питання – це продовження передвиборної кампанії діючого Президента. «Бо чим гірше живуть люди, чим вищі тарифи, чим вище ціни, чим менше зарплати та пенсії, тим більше з'являється ось таких законопроектів, якими намагаються відволікти увагу суспільства», – заявив опозиційний політик (URL: <https://ukranews.com/ua/news/587455-movni-zakonoproekty-ye-peredvyborchym-piаром-prezydenta-shho-vede-do-rozkolu-v-suspilstvi-boyko>).

Усі чотири законопроекти про мови в кінцевому підсумку спрямовані проти російськомовного населення країни і є лише першим кроком до подальшого обмеження прав та свобод жителів України, вважає Ю. Бойко. «Це закони, які ведуть до подальшого розколу суспільства. Вони абсолютно не потрібні людям. Люди повинні спілкуватися тією мовою, якою вони звикли. Ці закони суперечать Європейській хартії регіональних мов, яка ратифікована Україною. Це просто піар-кампанія Президента, і ми не хочемо брати в цьому участі», – підсумував співголова фракції ОБ.

На думку депутата Верховної Ради Є. Мураєва, мовні закони «штовхають суспільство до війни з усіма державами, що межують з Україною». «Законопроекти... не просто нездатні врегулювати мовне питання – вони спрямовані на тотальну українізацію, придушення мов національних меншин. Ухвалення будь-якого з них призведе до загострення ситуації, нового витка розпалювання ворожнечі всередині країни і протистояння із сусідами з усіх боків», – зазначив народний обранець напередодні розгляду законопроектів. Його позицію транслює видання «Україна.ру».

Видання також наводить роз'яснення експерта Київського центру політичних досліджень і конфліктології О. Попова, який зазначив, що зміст усіх чотирьох законопроектів викликає в нього гнітюче враження. «Мене вкрай пригнічує зміст цих законів. Хіба суспільство врешті-решт отримає те, за що стояв Майдан? Змінити мовну ситуацію в країні куди легше, ніж домогтися європейського рівня життя», – констатував політолог. Він також припустив, що прийняття подібного закону – лише перший крок до подальшого «закручування гайок». Адже «українізації телебачення і друкованої преси вже недостатньо для тотального контролю над умами співгромадян». «Інформація зараз все більше йде в Інтернет. Тому логіка розвитку цих законів потребує українізації Інтернету, створення там чогось типу “великого китайського файрвола” і взагалі боротьби з альтернативними джерелами інформації іншою мовою. До цього поки не

доходить тільки тому, що люди, що складають закони в Україні, поки ще мислять старими категоріями», – підкреслив експерт.

Він також зазначив, що законопроекти носять дискримінаційний характер у тому, що стосується медицини і сфери обслуговування. «Ще один важливий момент цих законів: наскільки я пам'ятаю, у них ідеться про те, якою мовою повинен спілкуватися зі споживачами представник сфери обслуговування або медик. Така практика прийнята в ряді країн або регіонів, де існує двомовність – наприклад, у тій же Каталонії. Але для досягнення цього рівня потрібен перехідний період, який не передбачений в Україні. Тому в українських реаліях це призведе до безробіття, витіснення російськомовних зі сфери обслуговування», – переконує О. Попов (URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20181004/1021320417.html>).

Український політолог О. Якубін через видання «Україна.ру» заявляє, що звернення до питання статусу української мови є частиною передвиборної кампанії Президента України П. Порошенка, який «підняв на щит армію, мову і віру». Невипадково, зауважує політолог, законопроект з мови притримували майже два роки. О. Якубін зазначає, що законопроект про українську мову витягли за шість місяців до президентських виборів і свідомо поставили на порядок денний 4 жовтня. Адже саме в цей же день Верховна Рада проголосувала законопроект про продовження особливого статусу непідконтрольного Києву Донбасу. Мовою легко «перебити» в інформаційному просторі хворобливу для влади тему.

«Перша мета – спроба Порошенка осідлати тему мови та постати перед людьми захисником мови на тлі звинувачень його в корупції і махінаціях з ГТС, як про це заявила нещодавно Ю. Тимошенко, яка також говорить про непідйомні комунальні тарифи та ліквідацію “Нафтогазу”. Друга мета – прикрити резонансні голосування щодо продовження особливого статусу ОРДЛО. Так, він не діє до проведення виборів на непідконтрольних Україні територіях, але на ньому наполягають західні партнери, які бачать у ньому реалізацію Мінських домовленостей», – сказав експерт.

Крім того, вважає О. Якубін, світова спільнота навряд чи позитивно оцінить нове мовне законодавство через начебто урізання прав національних меншин, яке розпочалося ще під час запровадження освітньої реформи і викликало незадоволення з боку Угорщини й Польщі.

Наразі позиція Угорщини щодо прийнятого Верховною Радою у першому читанні мовного законопроекту дійсно негативна. Міністр закордонних справ Угорщини П. Сійярто вважає ухвалення документа частиною антиугорської кампанії в Україні. На його думку, цей процес підтримує держава. Про що угорський політик заявив на національному громадському телебаченні М1 11 жовтня (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-szijarto-ukraine-hungary/29538140.html>).

«Мовний закон України робить неможливим використання угорської мови та мови решти національних меншин у сфері державного управління, ЗМІ і культури. Цей та інші кроки (оприлюднення “чорного списку” на сайті

“Миротворець” із розміщенням особистих даних імен близько 300 закарпатських угорців, що нібито мають подвійне громадянство і водночас є працівниками державних органів України або органів місцевого самоврядування, а також петиція з вимогою депортації осіб із українсько-угорським громадянством) ідуть урозріз із основоположними правами й нормами міжнародного права. Україна постійно порушує його та свої міжнародні обов’язки. Тому ми й надалі будемо виступати проти прискорення євроінтеграційної співпраці України на всіх міжнародних форумах і в кожному окремому випадку станемо на захист членів угорської етнічної громади на Закарпатті», – сказав П. Сійярто.

Політолог, голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко у цьому зв’язку вважає, що Київ має «перетерпіти» різкі випадки Будапешта на свою адресу, продовжуючи жорстко реагувати на намагання Угорщини нав’язати Україні свою політику в Закарпатті. Як зазначив експерт, подібні кризи раніше відбувалися і у відносинах Угорщини з Румунією та Словаччиною, однак за кілька років вони минали – відносини між країнами налагоджувалися. «Думаю, що зараз треба продемонструвати нашим угорським друзям, що є суверенна територія України, що є логіка української політики, яку треба поважати», – додав він.

Російські ЗМІ загалом називають законопроект № 5670-д не інакше як «законопроект про заборону російської мови», зауважив політолог О. Голобуцький у своєму Telegram-каналі, зазначивши при цьому, що цей документ насправді є «найбільш м’яким і толерантним до меншин». Він нагадав, що з проекту прибрали інститут мовних інспекторів, «щоб хоч якимось пом’якшити істеріку РФ і місцевих особливощеплених».

«У русо-ЗМІ і на сторінках блогерів тривають дискусії: розстрілюватимуть тепер в Україні за мову, за прикладом франкістів, або все ж відправлятимуть на 15 років на каторгу, як турки курдів?.. Остаточного висновку у них поки немає», – написав О. Голобуцький (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/vsi-rosijskomovni-pomrut-blogger-vismiyav-paniku-roszmi-navkolo-ukrainizatsii.htm>).

Експерт також вказав на те, що пропагандистами Кремля спеціально нагнітається істерика довкола ситуації з українізацією. Наприклад, ведуча програми «Время покажет» стверджує, що в Україні можна померти, якщо не зможеш звернутися до лікаря державною мовою.

У свою чергу український мовознавець, екс-нардеп І. Фаріон зазначила, що прийнятий у першому читанні законопроект недосконалий, оскільки не розв’язує проблем статусу державної мови в Україні, тому документ ще потребує системних доробок. «В ідеалі мовний законопроект потрібно було б ухвалювати для того, щоб затвердити державний статус української мови. Але питання: чи стверджує цей законопроект держстатус української мови? Відповідаю: ні! Тому що в сферу споживання, охорони здоров’я, культури, органів правопорядку, судову систему і т. д. вводиться поняття “мова, прийнятна для сторін”. Це як?!» – обурилася вона (URL:

<https://ukr.segodnya.ua/politics/novye-yazykovye-skandaly-v-rade-bolshe-politiki-i-spekulyaciy-ili-realnoy-zashchity-gosyazyka-1177121.html>).

Так, на думку І. Фаріон, серед основних мінусів законопроекту – дозвіл широкого повсюдного використання «мови окупанта». «Крім того, це законопроект про підвищення статусу мови національних меншин, а не про захист державної мови. Це документ не про українську мову, а про захист угорської, румунської, польської та російської мов», – аргументувала вона.

Екс-нардеп також пояснила, що, перш ніж братися за мовне питання, в Україні в першу чергу треба було б ідентифікувати кількість представників нацменшин, а потім законодавчо закріплювати використання недержавної мови.

З такою позицією погоджується й українська письменниця Л. Ніцой. Оцінюючи мовний законопроект, схвалений у парламенті, вона підкреслила, що підтримана в сесійному залі законодавча ініціатива містить деякі явні недоробки. «Захист української мови в цьому законопроекті слабкіший, ніж в ініціативі, автором якої виступив соратник В. Чорновола, колишній “рухівець” Я. Лисюк, який закладав одночасно захист української мови й мов меншин. І тому, думаю, у законопроекті Лисюка державна мова була захищена краще, тому що захист української мови встановлювався на загальнонаціональному рівні. Це була обов’язкова мова всього публічного простору, а мова меншин переводилася на місцевий рівень», – пояснила вона.

За словами Л. Ніцой, законопроект № 5670-д теж захищає державну мову, але разом з тим розширюються механізми використання інших мов. Причому, наприклад, у сфері науки наукові роботи можна буде подавати, крім державної мови, «ще й на мовах ЄС, а це угорська, румунська, польська, англійська і т. д. мови».

Вона додала, що до другого читання нардепи повинні більш виважено підійти до редакції тексту законопроекту, врахувати рекомендації Венеціанської комісії і висновок Конституційного Суду України щодо статусу державної мови. Також Л. Ніцой дивується, що із затвердженого Верховною Радою тексту прибрали норму про введення «мовних інспекцій». «Їх введення було б плюсом, адже їхня діяльність – європейська практика. Це не ми придумали якусь страшну жандармерію, яка ходила б з кийками і контролювала людей на вулиці, хто не розмовляє українською. Ішлося тільки про публічний простір. Вважаю, що мовна інспекція необхідна. Вона, наприклад, добре працює в Латвії. Тобто в країнах Балтії вона працює ефективно, і ми можемо запозичити їхній досвід. Там інспекція стежить за мовним режимом», – пояснила вона.

Насправді, якщо звернутися до міжнародного досвіду, можна переконатися, що питанням захисту рідної мови опікуються в багатьох країнах, закріплюючи на законодавчому рівні статус державної мови й норми її використання. Порівнюючи норми прийнятого в першому читанні законопроекту № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з прикладами мовного законодавства деяких

європейських країн, зрозуміло, що український мовний закон створений з урахуванням їхнього досвіду (URL: <http://zahystmovy.org.ua/movne-zakonodavstvo-deyakyh-uevgopejs>).

Насамперед варто розглянути законодавство балтійських країн. Зокрема, в Естонії перший закон про мову, ухвалений у 1989 р., мав перехідний характер. Він ставив за мету тимчасово закріпити принцип естонсько-російського білінгвізму, що на той момент було важливим кроком для підвищення статусу естонської мови. Наприклад, закон закріпив право клієнтів і споживачів сфери послуг обирати мову обслуговування, що на практиці змушувало одномовних російськомовних жителів вивчати естонську.

У 1995 р. було ухвалено новий закон про мову, у якому естонську мову визнано єдиною державною, а всі інші мови вважають іноземними. Також ухвалили закон про громадянство, згідно з яким значна частина представників нетитульної нації отримала статус негромадян. При цьому їм надали право «натуралізуватися», тобто скласти іспит з естонської.

Мовна політика країни мала завдання відродити Естонію як державу естонців. Але в основу формування нації поклали не етнічний принцип, а лінгвістичний. Тобто представником титульної нації може бути кожен, хто володіє державною мовою на належному рівні. У підсумку саме завдяки мовному законодавству було сформовано естонську еліту, і відбувся перехід влади від російськомовної меншини до титульної нації.

Схожі процеси відбувалися і в Латвії. Ухвалений у 1999 р. Закон «Про державну мову» проголошує «підтримку, захист і розвиток латиської мови». Закон вводить обов'язкове знання державної мови не лише для представників держустанов, а й для співробітників компаній, у яких найбільша частка капіталу належить державі або органам місцевого самоврядування. Працівники приватних підприємств також повинні використовувати державну мову, якщо сфера діяльності підприємств впливає на громадську безпеку, здоров'я, моральність тощо. Працівники інших приватних підприємств і самозайняті особи мають обов'язково вільно володіти державною мовою. Як бачимо, законодавець не залишив жодної сфери діяльності, де можна було б узагалі обійтися без знання латиської мови. Навіть іноземні експерти, які працюють у Латвії, повинні володіти державною мовою або самотужки забезпечувати переклад.

Латиську мову проголошено обов'язковою для судочинства, діловодства, юридичної документації. Під час проведення міжнародних конференцій, конгресів та інших заходів латиська мова повинна бути однією з робочих мов заходу, а організатори мають забезпечити переклад державною мовою. Фільми і відео, які демонструють у публічних місцях, треба дублювати державною мовою або вони повинні мати латиські субтитри.

Цікаво, що документ також визначає орган, що здійснює нагляд за дотриманням цього закону – Центр державної мови, який перебуває під наглядом Міністерства юстиції.

Закон Литовської Республіки «Про державну мову» закріплює обов'язкове володіння литовською мовою для керівників, службовців, чиновників державних і місцевих закладів, установ, компаній та організацій, керівників, службовців і офіцерів поліцейських, правоохоронних органів, установ зв'язку, транспорту, здоров'я та соціальної безпеки. Причому керівники згаданих служб і установ зобов'язані надавати послуги населенню державною мовою.

Так само, як і в Латвії, аудіовізуальні програми та кінофільми, які демонструють публічно, треба дублювати державною мовою або вони повинні мати литовські субтитри. Зазначено також, що назви й описи товарів і послуг, які надають у Литві, мають бути державною мовою. Контроль за виконанням Закону покладено на спеціальний орган – Інспекцію з державної мови.

Польська Республіка, яка є однією з найбільш моноетнічних країн Європи (96,74 % населення, згідно з переписом 2012 р., ідентифікували себе як поляки), тим не менше, має Закон «Про польську мову», який проголошує захист польської мови і її популяризацію у світі. Звісно ж, польську проголошено єдиною державною мовою. Зазначено, що всі назви товарів і послуг, пропозицій, гарантійних умов тощо треба надавати польською мовою. Також польською повинні бути всі написи в публічних інституціях і в громадському транспорті. Закон визначає повноваження Ради польської мови, яка не менше ніж двічі на рік звітує Сейму та сенату про стан захисту мови.

У Франції діє закон про використання французької мови. Зокрема, у ньому зазначено, що використання французької мови є обов'язковим для позначень, оголошень, презентацій, інструкцій до товарів, письмової, усної чи аудіовізуальної реклами. Крім того, усі написи й оголошення, розміщені на вулицях і в громадському транспорті, мають бути французькою мовою.

Отже, переважна більшість оцінок щодо прийняття в першому читанні мовного законопроекту наголошують на важливості якнайшвидшого врегулювання мовного питання задля забезпечення ефективнішої протидії російському агресору та уможливлення належного захисту й розвитку української мови, яка століттями витіснялася російською. Зміст проголосованого в першому читанні законопроекту № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» більшість політиків і експертів вважають виваженим та найбільш прийнятним з-поміж запропонованих парламенту проектів. Окремі моменти, які все ще викликають суперечки в політичному й експертному середовищі, як очікується, будуть доопрацьовані та вдосконалені до другого читання. Регламент передбачає два тижні на внесення поправок, а потім кілька тижнів на доопрацювання законопроекту.

## Президентские выборы-2019 в Украине: оценки экспертов

Несмотря на то что до президентских выборов в Украине осталось полгода, а де-юре избирательная кампания еще не стартовала, эксперты уже заявляют об аномально высоком количестве потенциальных претендентов на главное кресло страны.

Список кандидатов на пост Президента Украины постоянно растет.

В результате, по состоянию на начало октября 2018 г., сообщают в Комитете избирателей Украины, 28 украинских политиков заявили о намерении участвовать в выборах Президента. «Такой активности в украинской истории, – комментирует глава организации А. Кошель, – еще не было».

Параллельно эксперт Украинского института анализа и менеджмента политики Н. Спиридонов рассказывает: «По нашим подсчетам, примерно 70 насчитывается тех, кто выдвинется. Список будет очень большой».

По мнению политолога А. Золотарева, в повышении уровня конкуренции заинтересован прежде всего П. Порошенко, «стратегия которого сводится к распылению электората конкурентов». С тем, что это на руку действующему Президенту Украины, согласен и политолог А. Палий.

Согласно результатам социологического исследования, опубликованного Социологической группой «Рейтинг» 25 сентября, за Ю. Тимошенко готовы отдать свои голоса 13,2 % всех опрошенных; за шоумена В. Зеленского – 7,8 %; П. Порошенко – 6,8 %; лидера партии «Гражданская позиция» А. Гриценко – 6,6 % респондентов; за одного из лидеров Оппозиционного блока Ю. Бойко – 7 %; лидера партии «За життя» В. Рабиновича – 5,4 %; лидера Радикальной партии О. Ляшко – 5,2 %; за музыканта и общественного деятеля С. Вакарчука – 5 %.

За мэра Львова, лидера объединения «Самопоміч» А. Садового проголосовали бы 2,4 % респондентов; за лидера Всеукраинского объединения «Свобода» О. Тягнибока – 1,9 %; народного депутата, лидера партии «Основа» С. Таруту – 1,2 %; экс-главу СБУ В. Наливайченко – 1,1 %; бывшего вице-премьер-министра Украины Р. Безсмертного – 0,7 %; за лидера партии «Народный фронт» А. Яценюка – 0,6 %. За других кандидатов, вместе взятых, хотели бы проголосовать 4,9 % опрошенных; не определились с выбором 17 % респондентов; не намерены вовсе участвовать в голосовании – 12,6 %.

За последний месяц возросло количество тех, кто верит в победу Ю. Тимошенко и П. Порошенко на выборах: 18 % опрошенных убеждены, что следующим Президентом станет Ю. Тимошенко, 14 % – П. Порошенко. Тех, кто верит, что Президентом станут другие политики, менее 4 %; почти половина опрошенных не смогли ответить на этот вопрос.



Прекращение военных действий на Востоке Украины – основное требование респондентов к будущему Президенту Украины (66 %). Сорок девять процентов ожидают от него усиления борьбы с коррупцией, 34 % – повышения социальных стандартов.

По результатам опроса, проведенного в начале октября 2018 г. Международным исследовательским центром «BURI-Украина» (The Belgium-Ukraine Research Institute, Бельгия), если бы президентские выборы проходили в ближайшее воскресенье, большая часть опрошенных отдала свои голоса за Ю. Тимошенко (12,3 %), П. Порошенко (8,2 %), В. Зеленского (8,1 %), В. Рабиновича (7,3 %).

Другие кандидаты получили бы меньшую поддержку: Ю. Бойко – 6,8 %, А. Гриценко – 6,7 %, С. Вакарчук – 5,8 %, О. Ляшко – 5,7 %.

Многие украинские политики уже подтвердили участие в президентских выборах-2019 или же публично выразили свою заинтересованность.

Потенциальным кандидатом является действующий глава государства П. Порошенко. Однако официально свое участие в выборах он еще не подтвердил и заявил, что объявит о своем решении после начала избирательной кампании.

Ю. Тимошенко объявила о выдвижении на президентский пост летом 2018 г. и представила свою программу «Новий економічний курс України».

Подтвердили участие в президентской гонке бывший глава СБУ В. Наливайченко, политик и дипломат Р. Безсмертный.

С заявлением о намерении участвовать в выборах выступили лидер Радикальной партии О. Ляшко, экс-«регионал» И. Богословская.

На пост Президента планирует баллотироваться экс-министр обороны А. Гриценко. Украинский бизнесмен и народный депутат ВР VIII созыва С. Тарута будет выдвигаться на президентский пост от партии «Основа».

Также свой интерес к участию в президентских выборах-2019 уже выразили:

- В. Рабинович, народный депутат, лидер партии «За життя», на выборах в 2014 г. набрал 2,5 % голосов;

- А. Садовой, лидер партии «Самопоміч», львовский городской голова;

- М. Добкин, народный депутат, экс-глава Харьковской ОГА. Набрал 3,03 % на выборах в 2014 г.;

- А. Билецкий, народный депутат, лидер партии «Национальный корпус»;

- О. Тягнибок, лидер Всеукраинского объединения «Свобода». Участвовал в выборах Президента в 2014 г. (результат 1,16 % голосов);

- А. Шевченко, народный депутат, бывший руководитель туркомплекса «Буковель».

Между тем, отмечает А. Золотарев, кандидатов на пост Президента можно поделить на несколько групп. Первая – своего рода премьер-лига, то есть те, у кого есть серьезные шансы. «Второй эшелон, – продолжает он, – те,

кто будут держать партийный флажок с учетом того, что следующие выборы в Верховную Раду фактически будут третьим туром президентских выборов. Рассчитывать на проход в Верховную Раду и не принимать участия в президентских выборах – это нереальная ситуация».

По мнению руководителя Центра политического анализа «Пента» В. Фесенко, в сентябре де-факто стартовала президентская избирательная кампания, хотя некоторые из потенциальных кандидатов на должность главы государства начали свою кампанию еще летом. Политолог отмечает, что именно в сентябре в телевизионном пространстве страны началась эпидемия политических ток-шоу с явно предвыборным дискурсом, причем сразу на нескольких телеканалах, и на некоторых – едва ли не каждый день.

Еще один значимый аргумент – в избирательную кампанию неофициально включился Президент П. Порошенко. Летом началась рекламная кампания предвыборной идеологической триады Президента «армія – мова – віра». В сентябре глава государства выступил с посланием к парламенту, в котором более содержательно обозначил свое предвыборное позиционирование. И конституционный законопроект Президента П. Порошенко о закреплении в Основном законе стремления Украины к членству в ЕС и НАТО также обозначил его предвыборное позиционирование, но уже в роли гаранта сохранения прозападного курса внешней политики.

Шансы на его прохождение во второй тур многие эксперты оценивают как 50 на 50. Летом и в начале осени рейтинги Президента были не слишком высоки – 6–7 %, это пятое-шестое место. Вместе с тем социологи и эксперты отмечают, что несмотря на то что П. Порошенко не на втором месте, выйти во второй тур он может. У нынешнего Президента сформировано четкое электоральное ядро, развитая партийная инфраструктура, в отличие от многих других кандидатов.

Многое зависит от конкретной ситуации в экономике. По словам директора Фонда «Демократические инициативы» им. И. Кучерива И. Бекешкиной, результат П. Порошенко зависит не столько от избирательной кампании, сколько от ситуации в обществе. Если будет экономический рост, будут повышаться зарплаты и пенсии, то он будет иметь шанс. Если этого не будет, то и шансов будет меньше.

Обращается внимание и на то, что довольно низкие рейтинги П. Порошенко не оставляют президентской команде иного выхода, кроме как эксплуатировать статус Верховного главнокомандующего в утилитарных политических целях, пиариться на противостоянии с Москвой, отождествлять второй срок с выживанием воюющей страны и т. п.

Провластные пропагандисты уже делают акцент на том, что П. Порошенко – безальтернативный защитник Украины, а любой его конкурент будет сознательно или несознательно подыгрывать врагу.

В этой связи показательно то, что за последний месяц Президент трижды поднимал тему реванша. «Данные разведки говорят о четком плане

Кремля, кого они хотят видеть во втором туре президентских выборов. На базе “пятой колонны” они мечтают сформировать мощную пророссийскую оппозицию в новом парламенте», – публично заявлял П. Порошенко.

«Президент хочет свести кампанию к простому утверждению: или я, или Путин, – говорит политолог А. Золотарев. – Если все оставить, как есть, то он не попадет во второй тур».

Впрочем, реванш, о котором предостерегает Президент, по мнению ряда экспертов, «выглядит ненастоящим». Как подчеркивает социолог И. Бекешкина, как бы ни старались пророссийские силы, они не смогут рассчитывать на победу на президентских или парламентских выборах, учитывая аннексию Крыма и оккупацию Россией части Донбасса. Без голосов этих территорий – реванша не получается.

Если В. Медведчуку удастся договориться со всеми, собрать «партию юго-востока», получить деньги из Москвы, то реванша на президентских выборах все равно не получается, считает политтехнолог С. Гайдай. При самом позитивном сценарии, по его мнению, рейтинговый потолок бывших регионалов – 15 %. Этого будет достаточно, чтобы влиять на принятие решений в парламенте или их блокирование. «Настроения украинцев сильно меняются – уходит пророссийский вектор. Сегодня у них нет того электората, пропагандистских средств. Времена “регионалов” прошли, как и коммунистов», – уверяет С. Гайдай.

Председатель ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко – лидер президентских рейтингов и главный конкурент П. Порошенко. Примечательно, что, хотя Ю. Тимошенко – старожил украинской политики, в Президенты она будет баллотироваться в третий раз. Первая попытка в 2010 г. и проигрыш В. Януковичу дорого стоили Ю. Тимошенко. Как известно, В. Янукович решил основного соперника отправить за решетку.

Сейчас Ю. Тимошенко – фаворит, все соцопросы показывают ее уверенное лидерство. Лидер «Батьківщини» уже объявила предвыборную программу «Новий економічний курс України» и заявила, что идет в Президенты.

Сразу же после появления конституционных инициатив Президента по НАТО и ЕС она предложила всем политическим силам подписать меморандум о сохранении проевропейского курса внешней политики, а вслед за этим через сотни бигбордов проинформировала всю страну о том, что она также видит будущее Украины в ЕС и НАТО. В сентябре лидер «Батьківщини» также провела очередной форум, на котором презентовала «Новий економічний курс України».

Но, отмечают специалисты, рейтинг Ю. Тимошенко – всего около 10–11 %. Зато 25 % украинцев еще не определились с выбором. Но во второй тур Ю. Тимошенко попадет.

Впрочем, за сентябрь рейтинг Ю. Тимошенко «просел». Летом ее уровень популярности составлял около 20 % среди тех, кто определился. На сегодняшний день только 13 %. По словам исполнительного директора

Центра прикладных политических исследований «Пента» А. Леонова, ее программа о новом курсе Украины очень размыта. Бигбордами о вступлении в НАТО и ЕС она оттолкнула часть пророссийски настроенных избирателей среди ее электората. Эксперт не исключает, что до выборов популярность Ю. Тимошенко может стать еще меньше.

Ожесточенная полемика с взаимными обвинениями между командами П. Порошенко и Ю. Тимошенко, начавшаяся в сентябре, стала еще одним подтверждением фактического старта избирательной кампании. Как отмечает В. Фесенко, по сути, обе команды обозначили своих лидеров в качестве главных конкурентов на предстоящих президентских выборах. Активное информационно-политическое противостояние между командами Ю. Тимошенко и П. Порошенко стало наиболее примечательной тенденцией президентской гонки в сентябре.

Еще один потенциальный участник президентских выборов-2019 – А. Гриценко, являющийся лидером партии «Гражданская позиция», с 2005 г. по 2007 г. занимал пост министра обороны страны, был народным депутатом VI–VII созывов. Согласно предвыборным рейтингам, А. Гриценко входит в пятерку кандидатов-лидеров с 6 % голосов опрошенных граждан.

Для экс-министра обороны это будет уже третья президентская кампания. А. Гриценко баллотировался в 2010 и 2014 гг., но с треском проигрывал. В 2019 г. «первый непроходной» вполне может попасть во второй тур выборов. Соцопросы выводят А. Гриценко на второе-третье место.

Политик уже заявил о намерениях баллотироваться и даже уже рассказал о своих шагах, в том числе и кадровых назначениях после победы. По мнению политологов, сомнительно, что А. Гриценко победит. Во-первых, у него нет развитой региональной инфраструктуры. Во-вторых, против него еще не работали конкретно оппоненты. Кроме того, как отмечает исполнительный директор Центра прикладных политических исследований «Пента» А. Леонов, такое впечатление, что, как только А. Гриценко начинает активную кампанию, его рейтинг обваливается. И сейчас уже началась такая тенденция.

Президент Центра исследований политических ценностей О. Доний также обращает внимание на то, что А. Гриценко больше брал во время соцопросов, а не во время выборов. «В чем заключается этот феномен? Я не раз говорил, что выборы воруют не на уровне ЦИК – там их освящают. Результаты воруют на уровне района, и если у вас нет одного сварливого дедушки или бабушки, которые бы отстаивали ваши результаты в конкретном селе, то будьте уверены: очень много шансов, что ваши голоса могут украсть».

По его мнению, противостоять этому может только сильная и решительная позиция. Соответственно, партии, владеющие таким ресурсом, имеют больше шансов, что их кандидаты смогут себя проявить. «У “Гражданской позиции” с этим проблема. Реальное место А. Гриценко –

четвертое или пятое. Чтобы подняться выше, ему надо измениться. Он приобщил к себе две партии – “Альтернативу”, которая не имеет сети в регионах, и “Народный контроль”, который имеет хорошо развитые ячейки в нескольких областях – Ивано-Франковская, Тернопольская, Волынская, Кировоградская. Следовательно, значительная часть регионов не покрыта сетью. Поэтому для более мощного результата ему нужно приобщать союзников», – уверен О. Доний.

И в этом направлении А. Гриценко делает определенные шаги. В частности, в сентябре он публично предложил объединиться лидеру «Самопоміч» А. Садовому. «Мы обречены на то, чтобы объединиться. Это единственный правильный шаг», – заявил А. Гриценко. А. Садовой пообещал определиться ближе к выборам.

В недавнем интервью «Украинской правде» внефракционный нардеп В. Балоба, которого прочат на пост главы предвыборного штаба А. Гриценко, сделал заявление, что отдельно А. Садовому и А. Гриценко идти на выборы бессмысленно. «Никто не имеет шансов. Это просто спортивный забег на президентскую дистанцию в очередной раз. Вместе – это точно успех. Отдельно – это просто трата времени и средств», – заявил В. Балоба.

И сразу после этого призыва А. Садовой сделал ровно все наоборот и заявил о своем «походе» в Президенты.

Впрочем, такое совпадение не случайно. В «Самопоміч», как говорят инсайдеры, крайне непростая ситуация. Скандал в киевской организации, слухи о президентских амбициях вице-спикера О. Сыроид, а также Е. Соболева и, конечно же, массированная агитация за союз с А. Гриценко, которая влияла на отдельных партийцев, вынуждали А. Садового сделать заявление как можно быстрее, чтобы расставить точки над «і».

Почему он не поддержал А. Гриценко? Эксперты называют две очевидные причины.

Во-первых, возможные договоренности с противниками «первого непроходного» (к ним относится и П. Порошенко, и Ю. Тимошенко), чтоб не допустить его выхода во второй тур. «Без союза с Садовым шансы Гриценко даже на попадание во второй тур значительно уменьшатся. И это серьезный удар для него», – объясняет политолог Р. Бортник.

Во-вторых, как считают политологи, главной мотивацией львовского мэра был фактор парламентских выборов. А. Садовой просто побоялся, что в случае, если партия не выставит своего кандидата, то и на выборах в Верховную Раду у нее не будет никаких перспектив.

«Объединение кандидатов на президентские выборы, тем более до первого тура, а не между первым и вторым, имеет смысл только в том случае, когда кандидаты идут затем совместно на парламентские выборы. Иначе это будет просто “слив” под Гриценко “Самопоміч”. На что Садовой, конечно, не готов идти, и для чего сегодня условий абсолютно нет. Поэтому для того чтобы сохранить парламентские перспективы своей партии, Садовой идет сам», – подытожил Р. Бортник.

Для лидера Радикальной партии О. Ляшко – это вторая президентская кампания. Впервые О. Ляшко баллотировался в 2014 г. и показал хороший результат – 9 %. Сегодня социология показывает 5 % поддержки. Прогнозируется, что О. Ляшко выборы не выиграет и не выйдет во второй тур. Но сможет «потоптаться» на электоральном поле Ю. Тимошенко и А. Гриценко, что будет в пользу П. Порошенко. Также О. Ляшко аккумулирует свой электорат накануне парламентских выборов.

И, наконец, говоря о предстоящих президентских выборах, нельзя не упомянуть о возможном участии в них «новых лиц». Речь в первую очередь идет об известных шоуменах С. Вакарчуке и В. Зеленском, которые, хотя и не объявляли о «походе» в Президенты, но вызвали среди украинского политикума определенный переполох. Особенно С. Вакарчук, который в конце 2017 г. занял третье место в президентских рейтингах. На сегодняшний день С. Вакарчук опустился намного ниже и имеет 5 %. В. Зеленский пошел резко вверх. Согласно опросу группы «Рейтинг», он занял второе место с результатом 7,8 %.

Хотя С. Вакарчук пока официально не подтверждал наличие президентских амбиций, его статья «Кому тут тюрьма, кому – Дольче Вита» вполне может рассматриваться в качестве предвыборной программы.

Заявленная программа обустройства Украины в версии С. Вакарчука имеет либеральную направленность. Акцент сделан на достижении справедливости через реформу судебной системы и, говоря более широко, на обеспечении верховенства права.

Из трех заявленных С. Вакарчуком лозунгов – справедливости, здравого смысла и патриотизма – именно первому отводится ведущая роль.

В августе 2017 г. С. Вакарчук объявил о приостановке творческой деятельности на год и уехал в США учиться в Стенфордский центр по вопросам демократии. Многие сочли это подготовкой к политическому прыжку.

Западная исследовательница М. Геринг в статье для аналитического центра Atlantic Council выражает убеждение, что С. Вакарчук – единственный потенциальный кандидат на пост Президента Украины, которого боятся «старые динозавры, такие как Тимошенко или Порошенко».

По мнению М. Геринг, С. Вакарчуку следует быстрее решать вопрос того, будет ли он идти на президентские выборы. Если он не объявит о своей кандидатуре в ближайшее время, многие наблюдатели опасаются, что избиратели могут просто не захотеть дать ему шанс.

Но, ссылаясь на свои источники, автор статьи отмечает, что он хочет этого, однако опасается, что если слишком рано заявит о кандидатуре, олигархические СМИ будут иметь больше времени для его дискредитации. Это может быть правдой, но на этом этапе общественность теряет терпение, убеждена автор. «И это позор, потому что, в конце концов, он является одним из немногих кандидатов, имеющих правильные ценности и идеи, чтобы возглавить страну», – утверждает М. Геринг.

Артист В. Зеленский от политики всячески отрекается. Но партия с названием, как у нашумевшего сериала «Слуга народа», где он сыграл роль президента Украины, уже зарегистрирована на творческое объединение «Квартал 95». Хотя причиной В. Зеленский называет желание уберечь бренд от неких мошенников. В политических кругах популярно мнение, что выдвижение В. Зеленского в качестве кандидата может быть выгодно бизнесмену И. Коломойскому, на канале «1+1» которого «прописан» шоумен.

Впрочем, политолог А. Золотарев расценивает шансы условного партийного проекта В. Зеленского и его самого на выборах как «несерьезные». «В походе на выборы Зеленский, думаю, может рассчитывать на молодой электорат юго-востока, прежде всего категорию “против всех”. Но эта категория плохо ходит голосовать. Роль у него в таком случае будет спойлерская. Объект – собрат по творческому цеху С. Вакарчук. Эффект нового лица умалется другим новым лицом», – прогнозирует эксперт.

Политолог В. Карасев согласен, что кандидат В. Зеленский нес бы опасность для кандидата С. Вакарчука. Однако видит у него более широкие перспективы. «Он будет отбирать голоса не только у Вакарчука, а вообще у медийных персонажей в политике, например В. Рабиновича», – полагает эксперт.

В целом же, по словам главы КИУ А. Кошеля, каждая избирательная кампания имеет свою специфику. На этих выборах впервые нет соревнований двух основных кандидатов. Раньше всегда были известны два фаворита президентских выборов Кучма – Симоненко, Ющенко – Янукович, Тимошенко – Янукович.

Рейтинговые тенденции президентской гонки в сентябре подтверждают данный вывод. Большинство ведущих социологических центров провели в сентябре очередные опросы общественного мнения. Общая диспозиция остается неизменной. С заметным отрывом по-прежнему лидирует Ю. Тимошенко. Вслед за ней тесной группой (в интервале 2–3 %) идет пелетон преследователей из семи потенциальных кандидатов, включая действующего Президента. Все они претендуют на выход во второй тур президентских выборов. Такой острой конкуренции в борьбе за пост главы государства у нас не было ни на одних предыдущих президентских выборах.

І. Рудь, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

## **Регіональне об'єднання ГУАМ – історія, сучасні реалії та перспективи (жовтень 2018 р.)**

Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ – регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова. В основі утворення цієї форми співпраці

лежить єдність позицій країн з подібними політичними й економічними зовнішніми орієнтаціями. Організація створена в 1997 р. для протистояння впливу Росії в регіоні й отримала підтримку США.

У 1999 р. організація була перейменована в ГУУАМ завдяки вступу Республіки Узбекистан до неї, яка, однак, вийшла з організації 5 травня 2005, викликавши повернення початкової назви. Штаб-квартира розташована в Києві на майдані Незалежності.

Паралельно з цим процесом у середині 2000-х років структура Співдружності Незалежних Держав почала тріщати по швах. З приходом до влади в Україні В. Ющенко і його прихильників, а також після ряду істотних політичних провалів російського керівництва у відносинах з іншими колишніми пострадянськими країнами (Грузія, Молдова) скептицизм щодо життєздатності та ефективності СНД став тільки зростати. У 2006 р. це підігрівалося ще й торговельними війнами між Росією, з одного боку, і Грузією, Молдовою, Україною – з іншого. Але особливо – з різким загостренням відносин між Росією та Грузією у 2008 р., після якого вона покинула організацію.

Варто підкреслити, що за всі роки існування СНД Кремлю так і не вдалося затягнути Україну ні в одне з її дітищ (ЄврАзЕС, Митний союз, СЕП, ОДКБ). У цій канві особливо важливим фактором стає те, що в 1997 р. Києву вдалося реалізувати власну ініціативу і створити Організацію за демократію та економічний розвиток – ГУАМ (ОДЕР-ГУАМ), яка особливо продемонструвала свою дієздатність у період з 2006 по 2008 р. Саме тоді її стали називати в Москві не інакше як антиросійський блок або «організацією помаранчевих націй», за спиною якої нібито стоять США.

Як відомо, переломний момент у відносинах між Україною та СНД настав тільки у 2014 р. у результаті агресії Росії в Криму і на Донбасі. (Отже, питання про ГУАМ знову стало викликати великий інтерес у офіційних очільників України).

Рада нацбезпеки й оборони України 19 березня 2014 р. прийняла рішення про припинення головування України в СНД, а її секретар А. Парубій уперше заявив, що країна починає процес виходу з СНД.

У подальшому співпрацю в рамках Співдружності було зведено до мінімуму. Доки у 2018 р. процес виходу із СНД офіційно завершився.

Треба зазначити, що російська агресія відбилася також і на індивідуальних контактах Києва з вищим керівництвом країн Співдружності, на що дещо вплинули також результати голосування останніх в ООН за українськими резолюціям про територіальну цілісність 2014 р. і щодо ситуації в Криму 2016 і 2017 р.

Проти українських резолюцій систематично голосували Білорусія, Казахстан і Вірменія. У результаті ні в Казахстані, ні у Вірменії на сьогодні Києвом не призначені послы, а динаміка наших двосторонніх контактів, крім вищевказаних країн, знизилася ще і з Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном. Узбекистаном.



Водночас Україна весь період російської агресії зберігала підвищений інтерес до країн-членів ГУАМ (Азербайджан, Молдова) і Білорусі.

Після виходу із СНД на перший план для Києва поступово має вийти формат ГУАМ, де Угода про зону вільної торгівлі де-юре вступила в силу ще у 2003 р., але на практиці з тих пір так і не було реалізована. Насамперед через існуючу ЗВТ у рамках СНД, а також тому, що вступила в силу після 2014 р. ЗВТ Грузії, України й Молдови з Євросоюзом (URL: <https://112.ua/statji/ukraina-vyhodit-iz-sng-alternativa--guam-442481.html>. 2018. 21.04).

Треба зазначити, що в попередній піковий для ГУАМ період з 2006 по 2008 р. сторони завершили створення нової міжнародної організації, підписавши декларацію про створення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ (ОДЕР-ГУАМ) і її статут. Були також озвучені плани створення паливно-енергетичної ради, покликаної скоординувати зусилля щодо забезпечення енергетичної безпеки країн-учасниць. Організація отримала широку підтримку з боку Євросоюзу, ОБСЄ, ОЧЕС, Литви, Польщі, Румунії, Болгарії, Естонії, Латвії, США та Японії. Були підписані: Бакинська декларація «ГУАМ: Об'єднуючи континенти», де особливу увагу було приділено питанням енергетичної безпеки, використання транзитного потенціалу країн-членів, а також питанням щодо боротьби з міжнародним тероризмом, агресивним сепаратизмом і екстремізмом, транснаціональною організованою злочинністю; Батумська декларація «ГУАМ – об'єднуючи схід Європи», яку схвалили президенти п'яти держав – Азербайджану, України, Грузії, Литви та Польщі. В останній зазначалося особливе геополітичне розташування й транзитний потенціал ГУАМ як мосту між Європою та Азією, який пропонує унікальні можливості для розвитку транспортно-комунікаційних зв'язків і диверсифікації маршрутів доставки енергоресурсів, тим самим об'єднуючи континенти.

Станом на 2008 р. показники взаємної торгівлі України з країнами ОДЕР-ГУАМ становили близько 3,2 млрд дол. США.

На початку 2010 р. тодішній кандидат на пост Президента України В. Янукович заявив, що діяльність ГУАМ зараз неактуальна. Він зазначив, що за останні п'ять років чув лише розмови навколо ГУАМ, але не бачив конкретних дій.

У 2013 р. взаємний товарообіг України з країнами ГУАМ впав приблизно на 17 % і становив близько 2,6 млрд дол. США.

У 2017 р. порівняно з 2013 р. значно зріс імпорт в Україну товарів з Азербайджану й Молдови на тлі падіння показників експорту української продукції до країн ГУАМ на 67 %.

Через дев'ять років робота ГУАМ була відновлена. У березні 2017 р. за ініціативою українського Прем'єра В. Гройсмана в Києві пройшов четвертий саміт ОДЕР-ГУАМ, головною темою якого стало відновлення повномасштабного договору про вільну торгівлю і створення транспортного коридору в рамках ГУАМ.

Також серед цілей саміту називалася необхідність реалізації програми співпраці з Японією, яка була підписана 3 грудня 2015 р. у рамках зустрічі ГУАМ – Японія, і підготовка програм співробітництва з країнами Вишеградської четвірки та США.

На зустрічі був підписаний ряд документів щодо впровадження ЗВТ, зокрема протокол про взаємне визнання результатів митних процедур щодо товарів і транспортних засобів, які перетинають державні кордони країн. Що є членами ГУАМ.

За підсумками четвертого саміту сторони, серед іншого, підкреслили намір якнайшвидшого врегулювання діючих конфліктів на територіях держав, що є членами ГУАМ, з метою збереження суверенітету, територіальної цілісності й непорушності міжнародно визнаних кордонів держав.

Потім у жовтні 2017 р. у Тбілісі відбулося спеціальне засідання Ради міністрів закордонних справ ГУАМ, де глава українського МЗС П. Клімкін знову закликав Азербайджан, Грузію, Молдову об'єднатися проти зазіхань Росії, щоб протистояти викликам, пов'язаним з порушенням територіальної цілісності (URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2017/10/09/20-let-guam-stanet-li-organizaciya-konkurentom-eaes>. 2017. 10.09).

У 2018 р. у ГУАМ головує Молдавія, яка своїми пріоритетами визначила забезпечення функціонування Зони вільної торгівлі між країнами організації та посилення взаємодії в економіці, транспортній сфері, енергетиці. Не менш важливим напрямом діяльності стане підвищення якості взаємодії в таких сферах, як обмін інформацією в галузі освіти, науки, досліджень, інновацій. Особливу увагу буде приділено консолідації міжнародного співробітництва у так званому форматі ГУАМ, зокрема з країнами ЄС, ОБСЄ, з Японією, США і країнами Вишеградської четвірки.

Молдова постаратиметься використовувати своє головування в ГУАМ, щоб схилити Росію виконати Стамбульські угоди (про виведення військ з Абхазії, Південної Осетії, Придністров'я), про що Кишинів ясно дав зрозуміти під час XI Київського безпекового форуму, закликавши Київ надати відповідний коридор для виведення російських військ з Придністров'я.

У 2018 р. у рамках форумів ГУАМ укладена нова угода про повітряне сполучення між Україною та Молдовою, підписано протокол, який покращить транспортну та автомобільну співпрацю, а також меморандум про синхронізацію молдавських і українських енергосистем з енергосистемою Європи. Важливість цих рішень, серед іншого, обумовлена також намірами сторін прискорити процес створення зони вільної торгівлі і єдиного транспортного коридору ГУАМ.

На початку жовтня Прем'єр-міністр України В. Гройсман зустрівся зі своїми колегами по ГУАМ у Кишиневі.

Започаткування повноцінної зони вільної торгівлі між державами, що є членами ГУАМ (регіонального об'єднання Грузії, України,

Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова), дасть помітний поштовх економічному розвитку всіх країн-учасниць об'єднання. Прискорення цього процесу, зокрема, стало темою чергового саміту організації в Кишиневі, делегацію України на якому очолював Прем'єр-міністр В. Гройсман. «Зона вільної торгівлі дасть ефект. У нас уже добра основа – маємо збільшення товарообігу між Україною та країнами ГУАМ торік на 52 %, а за сім місяців цього року – понад 30 % зростання. Потенціал великий, треба знімати бар'єри. Тим більше що у нас дружні й братні відносини».

Україна й Молдова реалізують «дорожню карту» співпраці, окреслену під час попередніх переговорів глав урядів двох країн, і готові наростити взаємний товарообіг, який становить близько 500 млн дол. Про це заявили прем'єр-міністри двох країн В. Гройсман і П. Філіп під час особистої зустрічі в межах роботи саміту.

Більшість питань, які не вирішувалися роками, вдалося зняти з порядку денного, зауважив В. Гройсман. Нині йдеться про облаштування спільних пунктів пропуску, реалізацію інфраструктурних проектів, об'єднання енергосистем і про екологічні питання як важливий елемент поступового розвитку двох країн. «Пам'ятаю нашу першу зустріч і обсяг невирішених питань, який існував між двома країнами. Ми створили “дорожню карту” спільних дій, і тепер між нашими державами помітний прогрес. “Карта” здебільшого виконується», – констатував стан справ В. Гройсман.

«У нас насправді добрі відносини, і я виступаю за їх поглиблення», – відповів П. Філіп.

Глави урядів зазначили, що обидві країни мають розвивати відносини шляхом реалізації чинної «дорожньої карти» передусім у галузі транспорту, зміцнення енергобезпеки, модернізації прикордонної інфраструктури, поглиблення співпраці в екологічній сфері. Як повідомив глава уряду Молдови, питання стану довкілля обговорюватимуть найближчими тижнями на рівні експертів.

П. Філіп подякував В. Гройсману за ту роль, яку Україна відіграє в питанні врегулювання проблеми Придністров'я. «У питаннях безпеки у нас повне розуміння. Ідеться про відновлення територіальної цілісності наших країн і миру на континенті», – цитує департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів слова В. Гройсмана.

Як з Молдовою, Україна має давні зв'язки і з Грузією. Нині держави спрощують процедури перетину кордонів, що дає змогу громадянам обох країн подорожувати без віз і за внутрішніми документами (ідеться про ID-паспорти). Відповідну угоду в Кишиневі підписали глави урядів В. Гройсман і М. Бахтадзе.

«Кабінет Міністрів України та уряд Грузії намагаються й надалі розвивати двосторонні відносини, сприяти зміцненню міжособистісних контактів та спрощують порядок в'їзду своїх громадян на територію держави іншої сторони», – вказано в преамбулі до угоди.

Коментуючи підписання документів, прем'єри зазначали, що економічне зростання має позитивно позначатися на житті громадян. Отже, скасовуючи торговельні бар'єри, треба скасувати й бар'єри у стосунках між людьми. «Для нас головне – людські взаємини», – наголосив М. Бахтадзе. На що йому слушно відповів В. Гройсман: «Посилення співпраці – це не лише економічні рішення, а й загальнолюдські» (URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/guam-zblizhennya-na-vsih-napryamkah>. 2018. 9.10).

Водночас експерти вважають, що членам ГУАМ треба почати мислити стратегічно.

Директор економічних програм Центру ім. О. Разумкова В. Юрчишин зазначає, що «було б доречно і корисно, якби наміри розширення і посилення зв'язків у рамках ГУАМ або з іншими країнами на території колишнього СНД розглядалися одразу в контексті входження в серйозні інфраструктурні трансконтинентальні проекти. Один з маршрутів нового Шовкового шляху якраз задіяти Азербайджан, Грузію, Україну – майже всі країни ГУАМ. Молдавія також цілком могла б до цього долучитися». У свою чергу політичний оглядач із Молдавії К. Чуря впевнений, що реанімувати цю організацію як геополітичного гравця буде вкрай складно. На його думку, «ув'язка цих чотирьох країн досить складна... У всіх чотирьох країн дещо різні порядки денні. В Азербайджану переважають економічні цілі, у Молдавії – на зразок і прозахідний вектор, але відсутні значні геополітичні амбіції, зате в Україні й Грузії амбіції більші. Тут важливо ефективно лідерство, яке задавало б напрям організації, а також змогло б збалансувати різні інтереси цих чотирьох країн».

Отже, після виходу України зі складу СНД пріоритетність і важливість регіонального об'єднання ГУАМ знову зросла. Як і в 2006–2008 рр. очільники української влади говорять про посилення інтеграції в рамках ГУАМ створення й розширення зон вільної торгівлі. Реалізація цих заяв наразі доволі сумнівна, однак у перспективі це об'єднання може стати гарним трампліном для вступу України до ЄС.

#### Примітки на полях

Р. Жангожа, гл. науч. сотр. ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»

#### **Подоплека запугиваний Казахстана российским вторжением**

Сегодняшние события на мировой «шахматной доске» (З. Бжезинский) свидетельствуют о том, что Казахстан, как и Украина, превращается в объект геостратегических столкновений между глобальными игроками.

Это – две стратегически важные для России страны «ближнего зарубежья», близость которых к России представляет для них определенные

риски. Особенно в контексте многозначительной фразы В. Путина о том, что «у России нет границ», в определенной мере легитимизирующей откровенные высказывания российских неоимперских ястребов.

Издание Georgetown Security Studies Review опубликовало аналитическую статью под названием *Is a Russian Invasion of Kazakhstan on the Horizon?* («Грозит ли Казахстану российское вторжение?»). Статья посвящена возможному сценарию, в соответствии с которым Россия, как и в случае с украинским Крымом, вторгнется в Казахстан. Оправданием возможной аннексии традиционно может стать защита своих интересов, а также обеспечение безопасности русско-славянских этнических меньшинств в момент наибольшей уязвимости (соседнего) государства. В аналогичном контексте совершенно логично можно вспомнить и Приднестровье, и Абхазию, и Южную Осетию. В Казахстане у России имеется ряд таких «нуждающихся в защите» активов, как военные базы космодрома «Байконур», урановые и полиметаллические рудники, а также нефтедобывающие и нефтеперерабатывающие предприятия.

В соответствии с предполагаемым сценарием, объявляя о начале военных действий, В. Путин провозгласит ответственность России перед русскими людьми на территории Казахстана. Ареал расселения большей части русского населения тянется широкой полосой от границы с Уралом, вдоль северных границ республики по территории Южной Сибири и до казахстанского Алтая. Исходя из этого, российской армии или «добровольному ополчению», как именуются эти военизированные формирования на территории украинского Донбасса, не придется заходить слишком глубоко для обеспечения оперативной ротации подразделений и личного состава.

В общем, характеризуемый высокой географической концентрацией интерес, раздробленное казахское государство и открытая степь поспособствуют достижению быстрой военной победы.

Представляется маловероятным, что В. Путин окажется столь смелым, чтобы предпринять военные действия против какого-либо европейского государства. Пусть даже против постсоветских республик Балтии – членов НАТО. В то же время вторжение в Казахстан при предполагаемом в 2020 г. транзите власти в этой стране (подробнее см.: «Україна: події факти коментарі». 2018. № 12), явилось бы мало рискованной акцией, на которую Запад отреагирует достаточно вяло. Если вообще отреагирует.

По логике российских политических ястребов, отторжение части территории Казахстана Россией обеспечит сохранность российских активов, защиту этнических русских и повышение рейтинга одобрения со стороны российского электората перед выборами 2024 г. в России. Для В. Путина это будет наиболее подходящие повод и время для вторжения в пределы государства, которое не всегда идет курсом Кремля.

Причем это история, повторяющаяся вновь и вновь. Официальная Астана отнюдь не всегда идет в фарватере внешней политики Кремля,

пытаясь отмалчиваться в условиях, когда Кремлем прилагаются усилия к тому, чтобы от огня российско-украинских распрей возник пожар гражданской смуты как в самой Украине, так и на территории Казахстана.

В какой мере подобный виртуальный сценарий развития событий воспринимается как актуальный и требующий выработки контрмер? На этот вопрос у властей Казахстана, как и у Украины до последнего времени, похоже, нет детально проработанного ответа.

Пока же ситуация при взгляде из Казахстана представляется примерно следующим образом. Отчего это Казахстан должен восприниматься как первая в ряду настороженных соседей России из-за аннексии Крыма и военных действий на Донбассе, если республика входит во все межгосударственные политические, военные и экономические ассоциации, инициированные Кремлем? Казахстан, в отличие от Украины, никаких проблем Кремлю не доставлял и не доставляет. Для Москвы Казахстан является наиболее бесконфликтной постсоветской страной. Где причины того, что Россия должна, демонстрируя необоснованную агрессивность, создавать себе проблему там, где ее не было и не предвидится?

Но при всей внешней убедительности этих доводов обращают на себя внимание довольно откровенные (если не сказать, зловещие) высказывания В. Путина о том, что распад Советского Союза стал главной геополитической трагедией XX в., и прочие афоризмы, несущие схожий смысл. Кроме того, российские власти не пресекают публичные и откровенно захватнические высказывания российских политических ястребов и не менее агрессивные теоретизирования некоторых российских ученых геополитиков. То, что произошло уже с Украиной, во все большей мере сейчас происходит с Казахстаном. Республика усиленно внедряется в роль будущего «кокпара» (козлодрания) между Россией, Китаем и США.

Суть вопроса состоит в том, что концепция Евразийского союза по сути выступает в качестве эвфемизма неоимперской концепции Кремля. Она охарактеризовала еще только планировавшийся Евразийский экономический союз как стремление России восстановить статус-кво. Для недопущения успеха ЕАЭС, как известно, недостаточно было помешать включению Украины в этот интеграционный формат и процесс. Необходимо было исключить из него Казахстан, поскольку именно эта страна является наиболее подверженным влиянию Запада страной-субъектом этого экономического союза, что служит базой для формирования нового постсоветского межгосударственного объединения.

Мы далеки от того, чтобы обвинять кого-то в злокозненных замыслах и поступках. Тем не менее, сейчас уже ясно, что Казахстан, как и Украина, превращается в жертву геостратегических столкновений глобальных игроков. Это две самые важные для России страны ближнего зарубежья. Отсюда, как представляется, и все проблемы, как актуальные, так и виртуальные.

Вновь и вновь повторяющееся выдвижение Казахстана на первую позицию в ряду потенциальных жертв интервенции России по модели аннексии Крыма рано или поздно может сработать. Сработать с тем, чтобы дать искомые результаты тем, кто добивается недопущения, скажем так, «повторной советизации» на постсоветском пространстве, при отсутствии внятно проводимого собственного политического курса и сколько-нибудь эффективной контрпропаганды. В этом случае может сработать приводной механизм закона перехода количества в качество.

## Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

### **Новий економічний курс України: програма дій, декларація намірів чи передвиборна агітація Ю. Тимошенко**

Презентований 21 вересня лідером «Батьківщини» Ю. Тимошенко «Новий економічний курс України», по суті, продовжив уже розпочату раніше цією політичною силою передвиборну президентську й парламентську кампанію. У вступі зазначеного документа вона заявила: «Сутністю “Нового економічного курсу” є цілісна система запропонованих стратегічних і тактичних заходів для переходу від монополізованої, кланово-олігархічної сировинної економічної моделі, що веде до поглиблення пастки бідності для країни, до моделі високотехнологічного інноваційного розвитку та індустріалізації 4.0 на основі побудови соціальної ринкової економіки із потужним середнім класом і масовим розвитком підприємництва» (Новий економічний курс України. С. 11–12). Оскільки Ю. Тимошенко на форумі у Києві представила доволі об’ємний документ, що претендує на статус загальноукраїнської програми реформування економіки, то його оцінка щодо відповідності цілям економічної політики, задекларованим лідером «Батьківщини», потребує належного змістовного аналізу.

Знайомство з цим документом починається з огляду його авторського колективу. Причому перше, що впадає в очі, це домінування серед його авторів фахівців у галузі фінансів і, особливо, банківської справи. Водночас серед авторів «Нового економічного курсу України» не зазначено фахівців, що спеціалізуються на дослідженні ряду актуальних питань, яким присвячені певні розділи цього документа. Зокрема, це стосується проблем демографії, економічної оцінки землі, деяких інших питань економічного і загалом суспільного розвитку.

Більшість виконавців є співробітниками Експертно-аналітичного центру «Оптіма». Як ми вже зазначили вище, серед учасників проекту бракує фахівців з питань мікроекономіки, галузей реального сектору економіки.

Також аналіз переліку робіт, виконаних співробітниками Експертно-аналітичного центру «Оптима», що представлені на його офіційному сайті, свідчить, що ця організація спеціалізується переважно на дослідженні макроекономічних і фінансових проблем. Тоді як, наприклад, роботи з питань розвитку промисловості, зовнішньої торгівлі, міжнародної конкуренції, ряду інших актуальних проблем економічного розвитку на сайті Центру «Оптима» відсутні. До речі, на сайті Центру «Оптима» «Новий економічний курс України – Стратегія інноваційного розвитку України» анонсується як колективна експертно-аналітична розробка цієї організації.

Крім того, форма презентації колективу авторів «Нового економічного курсу України» свідчить про використання, принаймні, редакторами цього документа (загальна редакція Ю. Тимошенко, В. Ломаковича), так званого «стереотипу авторитету». Його суть полягає у використанні відправником інформації «титулів авторитету» для формування в аудиторії довіри до поданого ним повідомлення за одночасного послаблення критичного ставлення до його змісту. У випадку «Нового економічного курсу України» найімовірніше функції «титулів авторитету» виконують дуже об'ємні повідомлення про наукові ступені, наукові звання й публікації, почесні нагороди та інші досягнення авторів цього документа. Функцію «титулів авторитету», вочевидь, виконують також такі характеристики його авторів, як, наприклад, «відомий громадський діяч», «висококваліфікований фахівець і практик», «футуролог, публіцист», «має значний досвід роботи експерта» тощо. Зазначимо, що на таку думку наводить саме дуже широке використання згаданих характеристик для презентації авторського колективу авторів «Нового економічного курсу».

Що ж стосується структури зазначеного документа, то, з одного боку, суто формально вона доволі логічна та складається з трьох частин, кожна з яких, у свою чергу, поділяється на розділи, де автори цього документа представляють аудиторії актуальні, на їхню думку, питання соціально-економічного розвитку України. З іншого боку, впадає в очі певний змістовно-структурний дисбаланс цього документа, його певна невідповідність реаліям вітчизняної економіки. Зокрема, якщо виходити з назви його розділів, представлених у «Змісті», у «Новому економічному курсі» непропорційно мало уваги приділяється реальному сектору вітчизняної економіки. Так, питанням розвитку промисловості спеціально присвячені лише розд. 6, 20 і 21, на які разом припадає близько 60 сторінок із 401 сторінки, що становлять весь обсяг цього документа. Тоді як фінансовим проблемам української економіки загалом (включаючи банківську сферу, оподаткування тощо) автори приділили в рази більше уваги.

При цьому у структурі «Нового економічного курсу» відсутній окремий розділ з проблем зовнішньої торгівлі України в умовах гострої міжнародної конкуренції. Хоча саме інновації в реальному секторі є основою для досягнення високого рівня конкурентоспроможності експортно орієнтованого та імпоротно залежного господарства України в цілому. Також



у змісті цього документа немає окремого розділу з питань циклічності функціонування української економіки, хоча циклічність – атрибут ринкової економіки як такої. Утім, краще звернемося до тексту «Нового економічного курсу України» для формування обґрунтованого уявлення про нього.

Спочатку автори, публічно представленого Ю. Тимошенко документа, акцентують увагу аудиторії на необхідності нового економічного курсу для України, його головній меті та принципах реалізації. Потім вони проводять діагностику ключових перешкод для розвитку української економіки. Насамкінець автори доповіді пропонують суспільству напрями реалізації нового економічного курсу – стратегії інноваційного розвитку України. З прагматичних позицій сторонньої оцінки зміст документа, по суті, можна об'єднати в такі блоки: наявні проблеми економічного розвитку України та пропозиції щодо їх розв'язання. Тому для вироблення власної оцінки представленого лідером «Батьківщини» Ю. Тимошенко «Нового економічного курсу України» спробуємо спочатку, так би мовити, «поблочно» проаналізувати зміст цього документа.

1. Сучасні виклики, що стоять перед українською економікою та проблеми її розвитку.

У представленому Ю. Тимошенко «Новому економічному курсі України» вітчизняна економіка загалом правильно характеризується як «невелика відкрита економіка, значну частину ВВП якої становить експорт сировини і товарів з низькою доданою вартістю». Те ж саме можна сказати й про оцінку низької платоспроможності внутрішнього ринку. Автори «Нового економічного курсу» цілком логічно стверджують, що «поки Україна не змінить це становище на статус нової індустріальної країни із конкурентним домінуванням у певних нішах світових високотехнологічних інноваційних ринків, вона буде знаходитися у глибокій глобальній залежності, яка формується через цінові, фінансові, інституційні (зокрема політичні), технологічні, демографічні та інформаційні канали» (Новий економічний курс України. С. 14). Тому можна очікувати, що далі читачу буде відповідь про шляхи досягнення зазначеної мети.

Зі свого боку автори «Нового економічного курсу», виходячи з фактичного міжнародного статусу вітчизняної економіки, зазначають, що «розуміння глобальних трендів є важливим і з точки зору оцінки поточних ризиків та можливостей для України, і з точки зору стратегічного бачення шляхів її оптимального розвитку. Головні тренди глобального розвитку визначаються поєднанням та взаємовпливом масштабних феноменів фінансово-економічного та технологічного характеру» (Новий економічний курс. С. 15) і переходять до характеристики цих трендів.

Далі вони зазначають, що «для України надзвичайно цікавим є світовий досвід подолання наслідків глобальної фінансової кризи та економічної рецесії, що розпочались у 2008 році». При цьому автори «Нового економічного курсу» наводять приклади відповідних дій Федеральної резервної системи США, Європейського центрального банку, Банку Англії,

Банку Японії, Народного банку Китаю та Банку Кореї (Новий економічний курс України. С. 17–18). Однак вони не вказують, як саме Національний банк України та Кабінет Міністрів України повинні цей досвід враховувати. Адже безглуздо порівнювати реальний статус гривні у світовій економіці зі статусом долара США, євро, англійського фунта та національних валют, що емітуються іншими згаданими вище банками. У перелічених вище країнах у періоди економічних криз і додаткової емісії національної валюти бізнес та населення масово не «тікають» від своєї національної валюти. Тоді як в Україні в періоди економічних криз бізнес і населення масово скуповують іноземну валюту, знецінюючи таким чином гривню.

Також з дев'яти «найбільш важливих для України глобальних економічних і технологічних викликів», наведених у «Новому економічному курсі», лише наслідки впливу виклику № 2 на українську економіку чітко окреслюються його авторами: «Стриманий світовий попит на традиційні для України експортні промислові товари з низькою доданою вартістю визначатиме високу волатильність їхніх цін, а отже, підвищену вразливість вітчизняної економіки до валютних, банківських криз та криз платіжного балансу у випадку збереження існуючої моделі сировинної економіки. Це обумовлює необхідність термінової зміни в Україні економічної, монетарної і фінансової політики і запровадження нового економічного курсу, спрямованого, зокрема, на створення і розвиток національних інноваційних екосистем як драйверів економічного зростання разом із забезпеченням стабільності національних грошей» (Новий економічний курс. С. 21).

І далі продовжують: «В умовах сучасної геополітичної ситуації Україна стоїть перед глобальними економічними і технологічними викликами, які на фоні її економічної відсталості, слабкості і неефективності державного управління загострюють ризики для національної безпеки та можуть призвести до втрати її суверенітету і територіальної цілісності» (Новий економічний курс. С. 24).

Однак власного бачення конкретного механізму впливу на розвиток економіки України «глобальних економічних і технологічних викликів» (крім «стриманого світового попиту на традиційні для України експортні промислові товари з низькою доданою вартістю») автори цього документа, оприлюдненого Ю. Тимошенко, практично не розкривають. Тому поки й незрозуміло, яким саме комплексом конкретних правових, організаційних, економічних та інших заходів (саме конкретних заходів, а не декларацій) «Батьківщина» та її лідер реагуватимуть на вплив «глобальних економічних і технологічних викликів».

Також у «Новому економічному курсі» стверджується: «Інтегральним показником стану, в якому знаходиться вся економічна система України, є її низький рейтинг Глобальної конкурентоспроможності та вражаюче низькі його субіндекси (майже найгірші у світі)» (Новий економічний курс. С. 25–27). Однак зовсім непрофесійно характеризувати економічну систему

України тільки одним цим показником, тим більше без урахування цілей для яких цей показник складався його авторами і методики його визначення.

Крім того, автори зазначеного документа, наприклад, окремо виділяють те, що «національний дохід на душу населення в Україні впав до 2,3 тис. дол. (для порівняння, у Польщі – 12,7 тис. дол., у Словаччині – 16,8 тис. дол., в Естонії – 17,8 тис. дол.) і зайняв проміжне положення між Марокко (2,9 тис. дол.) і Гондурасом (2,2 тис. дол.)» (Автентична форма подачі тексту збережена для наочності. – Прим. авт.) (Новий економічний курс. С. 28). Щоправда, при цьому вони не повідомляють, як розраховувався цей показник: за обмінним курсом гривні до долара США чи за паритетом купівельної спроможності гривні й долара США? В останньому випадку цей показник на душу населення в Україні був би приблизно у чотири рази вищий! Крім того, окремо взятий показник національного доходу/валового внутрішнього продукту без зв'язку з іншими економічними показниками не дає всеосяжної характеристики національної економіки. Фахівцям такі зауваження добре відомі. Однак автори «Нового економічного курсу», які в передмові позиціонували себе як висококваліфікованих фахівців, чомусь цією економічною аксіомою знехтували.

Що ж стосується розд. 2 «Головна мета і базові концепти Нового економічного курсу – Стратегії інноваційного розвитку України», то він нагадує підручник для студентів початкових курсів вузів, загалом має суто декларативний характер. Зокрема, у ньому стверджується, що нині існує «більше 200 документів органів влади із назвою “Стратегія” або “План”, які мають декларативний і рекламний характер та суперечать один одному, а головне – суперечать практичним діям цих органів у сфері соціально-економічної, бюджетної, монетарної політики, політики банківського регулювання і політики управління державним боргом», але при цьому відсутній аналіз недоліків конкретних документів.

У розд. 2 автори «Нового економічного курсу», по суті, рекламують високу самооцінку власних професійних і морально-етичних якостей. Декларується, що «Новий економічний курс» базується на «глибокому розумінні специфіки економічної, монетарної та інституційної ситуації, яка сьогодні склалася в Україні; чіткому баченні шляхів виходу України зі стану консервації відсталого сировинної економіки та бідності населення до інтенсивного економічного зростання із забезпеченням стабільності національних грошей і високих стандартів якості життя населення; державницькій відповідальній позиції щодо гострої необхідності забезпечення високотехнологічного інноваційного зростання економіки України на базі збереження й розвитку національного інтелектуального капіталу» (Новий економічний курс. С. 30–31). У кінці цього розділу зазначається: «Вся робота по реалізації Нового економічного курсу буде побудована у відповідності до принципів, викладених у наступному розділі» (Новий економічний курс. С. 34).

У розд. 3 «Принципи реалізації Нового економічного курсу» проголошуються висхідні положення, на яких цей курс базується. Абстрактна форма викладу зазначених принципів не дає підстав заперечувати їхню правильність загалом. Хоча пріоритет «принципу свободи слова, незалежних ЗМІ і контролю суспільства над органами влади» (Новий економічний курс. С. 35) (правильність цього принципу, як такого, не викликає заперечень) перед іншими економіко-організаційними та правовими принципами реалізації «Нового економічного курсу» наводить на думку про важливість цього документа для «Батьківщини» саме як інструменту передвиборної боротьби, а не розрахованої на фахівців саме робочої програми реформування економіки України.

Наприкінці розд. 3 зазначається, що «27 років Україна йшла хибним шляхом деіндустріалізації через знищення своєї обробної промисловості, високих технологій, унікальних наукових шкіл в точних науках і технічних розробках на користь примітивізації економіки і закріплення статусу сировинного приросту. Результати є невтішними». Щоправда, при цьому не згадується, що певною мірою і автори «Нового економічного курсу» були причетні до цих років.

Водночас автори «Нового економічного курсу» повідомляють, що ними «проведено поглиблений аналіз, за результатами якого вашій увазі представлено наступну частину книги “Діагностика ключових перешкод для розвитку економіки”» (Новий економічний курс. С. 40–41). Щоправда, уже зі знайомства зі змістом ч. II «Діагностика ключових перешкод на шляху розвитку економіки» «Нового економічного курсу» видно, що його автори, як зазначалося вище, непропорційно мало уваги приділили реальному сектору економіки України. Хоча загальновідомо, що інновації, насамперед у промисловості, формують основу швидкого зростання національної економіки такого масштабу, як українська. Тому для формування власних висновків звернемося до тексту цієї частини документа.

У розд. 4 зазначається: «Системним джерелом періодичних фінансово-економічних криз в Україні є глибокі структурні інституційні диспропорції, які сформовані протягом останніх десятиріч і продовжують поглиблюватись за ланцюговою реакцією: консервація кланово-олігархічного устрою → монополізація або олігополізація ринків → отримання монопольної ренти кількома власниками і концентрація у них національного доходу → системна корупція на рівні управління державою → прямий вплив олігархів на політику і лобіювання деструктивних для розвитку економіки законів → зменшення середнього класу, соціальної основи цивілізованих демократичних процесів і судочинства» (Новий економічний курс. С. 44). Але, говорячи про «консервацію кланово-олігархічного устрою», автори не розкривають суспільних механізмів, що обумовили його формування саме на теренах колишнього СРСР, включаючи Україну. І водночас відсутність такого ступеня олігархізації економіки й суспільства країн Центральної Європи, що разом із СРСР належали до «соціалістичного табору». Ідеться

про аналіз генезису, функціонування, розвитку конкретних економічних (усе-таки це – «Новий економічний курс») та загалом суспільних процесів в Україні, а не про гасла й декларації.

Також автори перераховують ключові, на їхню думку, інституційні проблеми як системну основу перманентних криз в Україні. Ці проблеми добре відомі й неодноразово так чи інакше висвітлювалися ЗМІ. Однак і в цьому випадку в основному констатація явища заміняє аналіз їх генезису, функціонування, розвитку. Так, у цьому розділі зазначається: «Кожна нова влада в Україні починає свою діяльність з переділу ринків і прав власності на активи. Протягом періоду знаходження у владі, цей переділ власності є, по суті, основним заняттям вищих посадових осіб. Побічним ефектом для економіки є те, що економічні “еліти”, які зрослися з політичними, при кожній зміні влади перманентно перебувають під загрозою втрати своїх активів, власності та монопольних ринків... Це породжує в економіці порочне коло: відсутність надійних прав власності → короткостроковість інвестицій, виведення капіталу, злиття бізнесу та влади → консервація сировинного характеру і слабкості економіки → низькі доходи населення → стиснення внутрішнього ринку → висока вразливість економіки до зовнішніх шоків → перманентні кризи → соціально-політична напруга...» (Новий економічний курс. С. 49–50).

При цьому знову виникає питання в тому числі й до «Батьківщини», як до в минулому правлячої партії: «Чому тоді ними не було розірвано це порочне коло?»

У цьому ж розділі серед усієї сукупності проблем власності в Україні основна увага (близько 1/3 обсягу розділу) приділена порушенню прав мінотарних (тобто дрібних) акціонерів. Такий акцент стає зрозумілим після ознайомлення з такою цитатою: «В Україні мажоритарні акціонери зазвичай представлені олігархами, які можуть себе захистити. Також в деяких випадках мажоритарним акціонером є держава, яка в першу чергу має піклуватися про своїх громадян, але все частіше фактично вона діє проти них. За таких обставин проблеми із захистом прав міноритарних акціонерів (власників дрібних пакетів акцій, яких в Україні близько 8 млн осіб) тільки збільшуються, адже це в основному прості громадяни України, які не мають впливу на законодавство та на рішення мажоритарних акціонерів» (Новий економічний курс. С. 51). Хоча автори «Нового економічного курсу» не заглиблюються як у суть цієї проблеми, що виникла через застосований в Україні у 1990-ті роки механізм загальної безоплатної приватизації державного майна, так і в економіко-правові питання організації роботи акціонерних товариств, включаючи їхню інвестиційну та інноваційну діяльність.

Також у цьому документі наголошується: «В Україні, за весь час незалежності, не було проведено жодної офіційної інформаційної програми для підвищення обізнаності міноритарних акціонерів про їхні права (а інклюзивне економічне зростання за європейськими принципами

передбачає розкриття інформації та підвищення обізнаності)» (Новий економічний курс. С. 54). Чому таку офіційну інформаційну програму свого часу не започаткувала фракція «Батьківщини» у Верховній Раді, автори не пояснюють.

Звичайно, не можна заперечувати слушності частини зауважень авторів щодо порушення прав мінотарних акціонерів, як, наприклад, питання визначення оцінювача при примусовому викупі акцій у мінотарних акціонерів. Але те, як автори «Нового економічного курсу» представили загалом своє бачення цієї проблеми в цілому, дає підстави припускати, що ця частина тексту зазначеного документа є радше зверненням Ю. Тимошенко та партії «Батьківщина» до їхнього потенційного електорату на президентських і парламентських виборах 2019 р., а не орієнтованою на фахівців робочою програмою розв'язання цієї проблеми українського суспільства. Загалом же розд. 4 має доволі фрагментарний характер, рясніє констатацією давно відомих інституційних проблем українського суспільства, у тому числі і зі ЗМІ, але, по суті, розділ не містить діагностики генезису, функціонування й розвитку цих проблем як інформаційної основи для їх подальшого розв'язання. Адже декларація необхідності «системної інституціональної реформи» в Україні (Новий економічний курс. С. 58) не є діагностикою інституційних проблем.

При побіжному знайомстві з розд. 5, присвяченому соціально-демографічній ситуації в Україні, ілюстрованому графіками й наповненому посиланнями на різні джерела, складається враження, що вітчизняні соціально-демографічні проблеми в цьому документі розглянуто доволі якісно. І це при тому, що серед виконавців «Нового економічного курсу», якщо виходити зі списку авторів зазначеного документа, немає таких, які б позиціонувалися як фахівці із соціально-демографічних питань.

Але більш глибоке ознайомлення з розд. 5 «Соціально-демографічна криза в Україні» (Новий економічний курс. С. 59–66) дає змогу виявити доволі істотні змістовні недоліки зазначеного тексту. Із самого початку цього розділу впадає в очі схильність авторів (оскільки невідомо, хто саме виконавець розд. 5) до апокаліптичних оцінок і нагнітання панічних настроїв. Наприклад, жирним шрифтом виділено, що «країна підійшла до критичної межі ризиків для самозбереження нації, відтворення людського та інтелектуального капіталу» (Новий економічний курс. С. 59). Аналогічна тональність притаманна й деяким іншим оцінкам авторів, поданим у цьому розділі. При цьому наголошується, що «демографічна криза спровокована хибною економічною та фінансовою політикою, зокрема, неефективною політикою щодо найменш захищених верств населення» (Новий економічний курс. С. 65).

Зі свого боку директор Інституту демографії і соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, академік НАН України Е. Лібанова вважає, що Україна не досягне критичного рівня депопуляції, оскільки умови України надзвичайно сприятливі для імміграції населення з ряду інших країн світу

(Новое время страны. 2018. № 30. С. 50). Також вона наголошує, що «у нас показник народжуваності 1,6, у більшій частині Європи – 1,3. Дітей з коефіцієнтом 2,15 (кількість дітей народжених у середньому на одну жінку) українська жінка не народжує з кінця 60-х років минулого століття» (Новое время страны. 2018. № 30. С. 50).

Тому заява авторів «Нового економічного курсу» про те, що «в Україні за весь період її самостійності (Передано мовою оригіналу. – Прим. авт.) відбувається системне скорочення абсолютної чисельності населення темпами, небезпечними для збереження та відтворення нації», не зовсім коректно відображає складність демографічних процесів в Україні (Новий економічний курс. С. 60).

Ще цікавішою є наступне твердження авторів «Нового економічного курсу», зроблене з посиланням на конкретні джерела інформації: «Достовірність офіційних статистичних даних щодо демографії є дуже сумнівною, адже востаннє перепис населення здійснювався 5 грудня 2001 р. Соціологи та експерти-демографи вважають, що дані, які регулярно публікує Держстат, не відповідають дійсності»; за їхніми підрахунками «реальна чисельність населення суттєво нижча, щонайменше на 5–6 млн осіб» (Новий економічний курс. С. 60).

Утім, звернення до джерел згаданих посилань № 14 і 15 дає доволі цікаві результати. Джерелом посилання № 14 є повідомлення на сайті «Факти ICTV» (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180725-minus-10-miljoniv-komu-nevygidnyj-pereryps-naselennya>). Його автор Я. Семенюк стверджує: «Дані, які регулярно публікує українська служба статистики, не відповідають дійсності, вважають соціологи. За підрахунками Центру економічної стратегії, з часу останнього перепису лише 6 млн українців поїхали на заробітки або проживання до інших країн».

Але, по-перше, порівнювати виїзд людей за кордон на проживання та на заробітки некоректно й непрофесійно. У другому випадку українці відносно швидко повертаються в Україну й тут витрачають, як правило, більшу частину зароблених коштів. По-друге, і в Україні, і у державах-реципієнтах відсутній повний облік фактичної кількості українських трудових мігрантів. В Україні Державна служба статистики за даними Державної прикордонної служби фіксує кількість перетинів кордону незалежно від того, скільки разів людина виїжджала за кордон. Це означає, що часто відбувається багаторазова реєстрація перетину кордону однією особою, особливо в зонах так званого малого прикордонного руху.

По-третє, наведем відповідну цитату з дослідження Центру економічної стратегії (далі – ЦЕС): «За даними Державної прикордонної служби України, з 2001 р. напрям руху українців через кордон не змінюється: щороку виїзд перевищує в'їзд. Сукупний чистий виїзд українців за межі України становив 6,3 млн осіб упродовж 2002–2017 рр. Велике негативне сальдо в'їзду в Україну може свідчити на користь того, що обсяги міграційних потоків з України є набагато більшими, ніж офіційні оцінки

кількості українських мігрантів у країнах – найбільших реципієнтах, а кількість постійного населення в Україні відрізняється від офіційних даних». І далі: «Розраховано як кількість виїздів українців за межі України мінус кількість виїздів. Використано дані Державної прикордонної служби України у відповідь на запит ЦЕС» (URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>. С. 10). «За той же період приїхало і залишилось в Україні 8,8 млн іноземців...» (URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>. С. 12).

Якщо зіставити ці дані, то, згідно з аргументацією співробітників ЦЕС, вийде, що фактичне населення України має зрости на 2,5 млн осіб. Дослідники Центру економічної стратегії звертають увагу на слабкість свого часу українсько-європейського кордону, через який громадяни інших країн пробиралися до ЄС (URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>. С. 12). Утім, кордон України з державами СНД у цьому плані ще слабший. Не варто також відкидати можливості повернення українців в Україну через треті країни, а не ті, куди вони виїхали, тощо. До того ж у дод. 1 дослідники ЦЕС визнають вади вітчизняної та міжнародної статистики щодо міграції (URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>. С. 32–35).

Не можна також ігнорувати високу точність даних офіційної статистики щодо народжуваності та смертності населення в Україні, набуття або ж позбавлення громадянства України у зв'язку з приїздом в Україну на постійне проживання або ж виїздом з України з аналогічних причин. Точність такої статистики обумовлена зацікавленістю відповідних фізичних осіб у отриманні необхідних офіційних документів. Тому, мабуть, треба було б дослідникам ЦЕС не робити настільки категоричні висновки щодо значних відмінностей «кількості постійного населення в Україні... від офіційних даних». Тим більше що такі висновки, як ми бачимо, стали інформаційною основою для подальших некоректних тлумачень.

Що ж стосується посилання № 15 у «Новому економічному курсі», то його джерело, експерт Програми міжнародної і внутрішньої політики Українського інституту майбутнього І. Тишкевич, зазначило: «Станом на 1 січня 2016 р., рівно два роки тому, Держстат наводив цифру – 42 541 633 людини. Це без врахування Криму та окупованих територій. Але, якщо ми візьмемо відбивку від початку, від 1 січня 2014 р. – населення, за даними Укрдержстату, становило 45 400 000. А далі беремо статистику «ЛНР», «ДНР», тобто окупованих територій. Постійне населення в них там – 3,7 млн. У Криму разом із Севастополем 2,5 млн. Тобто якщо від 45 відняти в сумі більше 6 млн, 42 ніяк не виходить. Я щось не помічав, щоб українці починали активно плодитись і в нас безліч дітей» (URL: <https://www.uifuture.org/publications/news/23884-demograficna-kriza-v-ukraini-ekspert-prokomentuvav-dopovid-oon>).

Але в таблицях чисельності постійного й наявного населення України станом на 1 січня 2016 р. і пізніше, представлених на сайті Державної служби



статистики (Держстату) України чітко зазначено, що ці дані подано лише «без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя» (URL: <http://ukrstat.gov.ua>). Про окуповані райони Донбасу там не йдеться. Отже, і про 3,7 млн осіб похибки Держстату України також. Тому експерт Українського інституту майбутнього І. Тишкевич виявив, як мінімум, недбальство, допустивши публікацію неправдивої інформації від свого імені.

Так само як прояв принаймні грубого недбальства виявили й автори «Нового економічного курсу України» на чолі з Ю. Тимошенко, допустивши публікацію згаданої вище неправдивої інформації вже від свого імені, оскільки не перевірили відповідні дані Держстату України.

На жаль, подібні прояви, як мінімум, недбальства в розд. 5 «Нового економічного курсу» можна побачити й далі. Наприклад, його авторами проігноровано зміну тенденції питомої ваги працюючих у загальній чисельності населення України з негативної на позитивну, що відбулася у 2012 р. (Новий економічний курс. С. 63).

Також некоректним є порівняння динаміки вікового населення України за 1991–2018 рр., оскільки автори не згадують, що дані за 2018 р. не враховують вікової структури населення Криму і м. Севастополь. І це при тому що ці зміни чітко проявляються на представленому ними ж рис. 5.5, починаючи з 2015 р. Відповідно виникає запитання до коректності оцінок, зроблених авторам на підставі хибних порівнянь (Новий економічний курс. С. 64).

Більше того, автори «Нового економічного курсу України» зазначають: «Із 2001 р. по 2013 р. працездатне населення у віці 15–64 роки щорічно скорочувалось в середньому на 142 тис. осіб, у період 2015–2017 рр. скорочення в середньому становило 305 тис. осіб. При збереженні тенденцій 2015–2017 рр. прогнозна чисельність працездатного населення становитиме у 2030 р. усього 25 млн осіб» (Новий економічний курс. С. 64).

Таким чином, вони порушують усі норми об'єктивних статистичних розрахунків, які потребують проводити кількісне порівняння лише якісно однотипних об'єктів і, по суті, фальсифікують прогноз чисельності працездатного населення в Україні. Різниця в середньорічній чисельності працездатного населення України в періоди 2001–2013 рр. і 2015–2017 рр., як її трактують автори «Нового економічного курсу», по суті, є фіктивною. За 2001–2013 рр. вона розрахована з урахуванням АР Крим і м. Севастополь, а в подальшому вже без урахування цих українських територій, анексованих Росією. Відповідні посилання є у таблицях Державної служби статистики, і автори «Нового економічного курсу» повинні були це бачити. Якщо, звичайно, вони працювали безпосередньо зі статистичними матеріалами Держстату України. Адже суто статистичне «збереження тенденцій 2015–2017 рр.» можливо лише за подальшої анексії Росією територій суверенної України. Розділ 5 «Нового економічного курсу» містить й інші недоліки.

Загалом зміст розд. 5 не можна оцінювати як діагностику розвитку соціально-демографічної ситуації в Україні, оскільки аналіз механізмів розвитку соціально-демографічних процесів як основи для розв'язання конкретних проблем замінено констатацією таких проблем. Причому, на жаль, доволі часто констатацією вельми тенденційною.

У розд. 6 «Пастка деіндустріалізації та стагнація реального сектору економіки» автори, перераховуючи системні проблеми розвитку економіки України, в основному її промислового сектору, констатують факти, які загалом добре відомі фахівцям. Правильність висловлюваних теоретичних положень у цілому заперечень не викликає.

Дійсно, експорт сировини і виробництва товарів з низькою доданою вартістю підтримує порочне коло дешевої робочої сили, наведене авторами цієї доповіді. Але і високі економічні досягнення сучасного Китаю починалися з орієнтації китайської економіки на власну дешеву робочу силу як перевагу в міжнародній конкуренції. Представивши ж своє бачення негативного впливу парадигми дешевої робочої сили на розвиток української економіки, автори «Нового економічного курсу» без будь-яких доказів стверджують, що «ці механізми не враховуються органами економічного і монетарного регулювання» (Новий економічний курс. С. 70).

До речі, у зазначеному розд. «Нового економічного курсу» його автори зовсім не аналізують умов, світового і вітчизняного досвіду міжнародної конкуренції як основи для подальшого розроблення механізмів підвищення конкурентоспроможності українських підприємств. Також, по суті, немає аналізу української зовнішньої торгівлі. Лише одним реченням сказано, що «у разі запровадження ефективної політики імпортозаміщення незадоволений попит на внутрішньому ринку може стати потужною рушійною силою розвитку цієї діяльності» (Новий економічний курс. С. 73), і немає жодного аналізу вітчизняного досвіду в цьому питанні.

Проігноровано, по суті, авторами й таку практичну проблему ринкової економіки, зокрема реального сектору економіки, як циклічність їх функціонування. Є констатація фактів, але немає аналізу відповідного досвіду.

Підкреслюючи, що ситуація в українському машинобудуванні визначалася втратою ринків і значної частини виробничого потенціалу, автори не аналізують впливу на цей процес гібридної агресії Росії проти України, хоча матеріалів з цього питання у відкритому доступі дуже багато (Новий економічний курс. С. 67–68). Та й спеціально вплив російської гібридної агресії на українську економіку в цьому документі чомусь не розглядається. Також питанням конкурентного ринкового середовища присвячена лише одне речення (Новий економічний курс. С. 69).

З усіх галузей реального сектору української економіки (саме йому і присвячено розд. 6) автори «Нового економічного курсу» приділяють увагу лише промисловості. Чому вони проігнорували проблеми сільського господарства, будівництва, інших галузей, не зрозуміло. Усім проблемам

реального сектору економіки у ч. II «Діагностика ключових перешкод для розвитку економіки» приділено трохи більше семи сторінок, тоді як фінансовим питанням ледь не в 10 разів більше. Де ж тоді інформаційно-аналітична основа для стратегії інноваційного розвитку?

Загалом цей розділ не можна вважати діагностикою стану реального сектору економіки України в тому сенсі, як його визначають фахівці, оскільки сама по собі констатація явищ і процесів ще не є їх діагностикою.

Решта розділів ч. II «Нового економічного курсу» так чи інакше присвячена, в основному, фінансовим питанням. Складається враження, що змістовна структура цієї частини тексту документа більше відображає кадрово-професійну структуру колективу авторів «Нового економічного курсу», ніж галузеву структуру економіки України.

Розділ 7 «Ключові проблеми монетарної і валютно-курсової політики НБУ» загалом написано на достатньо високому професійному рівні, що вирізняє його в кращий бік від попередніх розділів «Нового економічного курсу». Однак деякі його положення варто вважати дискусійними. Зокрема, автори цього розділу зазначають: «Протягом 2014 р. – I півріччя 2018 р. Національний банк припустився дуже серйозних помилок (часом безпрецедентних в історії НБУ), які призвели до катастрофічних наслідків і для економіки, і для населення (зокрема, до трикратної девальвації гривні, багатомільярдних втрат бізнесу і населення тощо)» (Новий економічний курс. С. 75). І далі, перераховуючи ключові проблеми й помилки НБУ, вони, наприклад, стверджують: «У квітні 2014 р. поточний рахунок платіжного балансу став практично урівноваженим (спостерігався незначний профіцит, який становив 31 млн дол.). Ця збалансованість поточного рахунку була “вікном можливостей” для НБУ та уряду: процес реформування монетарної політики у координації з ефективним фіскальним і економічним регулюванням повинен був набути характеру системних перетворень НБУ, спрямованих на розвиток оптимальної системи управління ліквідністю банківської системи та політики уряду щодо стимулювання зростання і структурної перебудови економіки» (Новий економічний курс. С. 76).

При цьому автори зазначеного розділу зовсім не згадують про ту військово-політичну й соціально-психологічну ситуацію, яка формувалася в той період в Україні та навколо неї. «Заднім числом» легше знаходити помилки, ніж ухвалювати ефективні рішення за форс-мажорних обставин і невизначеності ситуації.

Треба наголосити, що в розд. 7 подано вельми глибокий критичний аналіз діяльності Національного банку України за 2014 – I половину 2018 р. Але в цьому розділі не представлено позиції Національного банку. За відсутності аргументів опонентів авторів цього розділу сторонньому читачу важко сформулювати об'єктивну оцінку монетарної і валютно-курсової політики НБУ.

Розділ 8 «Анатомія банківської кризи і колапс кредитування», як і розд. 7, відрізняється від попередніх розділів «Нового економічного курсу» більш

високим професійним рівнем виконання. Але і в цьому розділі автори, побіжно визнаючи, що нинішні проблеми вітчизняної банківської системи формувалися протягом усього періоду незалежності України, водночас роблять акцент на тому, що саме за останні чотири роки ці проблеми не лише не були розв'язані, а й поглибилися. Критикуючи позицію НБУ щодо критеріїв достатності капіталу як дозволу на здійснення банківської діяльності, автори пропонують відповідно свої критерії. Зокрема, вони пропонують робити акцент на якісних показниках, що характеризують структуру капіталу й діяльність банку, а не на абсолютних кількісних значеннях, зокрема не на абсолютному розмірі капіталу. Щоправда, суть цих якісних показників не розкривається.

У розд. 8 також зовсім не згадується проблема інсайдерських кредитів за заниженими відсотковими ставками, через які банківська криза в Україні набула особливої гостроти. Хоча таке кредитування здійснював і К. Жеваго, власник банку «Фінанси і кредит», який у свій час був народним депутатом від «Батьківщини».

Замовчується й те, що ліквідація багатьох банків з українським капіталом (у тому числі й банку «Хрещатик», яким у свій час керував один з авторів «Нового економічного курсу» Д. Гриджук) була обумовлена небажанням їхніх власників вкладати необхідні капітали в ці банки. По суті, таким чином автори розд. 8 оминають проблему розподілу ризиків банківської діяльності між власниками банків і платниками податків, що формують бюджет держави і з якого держава може надавати допомогу тим чи тим комерційним банкам.

Вельми детально розглядається зовнішня вразливість економіки України та високі боргові ризики у розд. 9. Зокрема, зазначається, що вірогідними є пролонгація залежності фінансового стану держави від залучення офіційного фінансування та продовження фінансової підтримки вітчизняних корпорацій спорідненими структурами-нерезидентами. У результаті проведеного аналізу зроблено правильний висновок, що «ключові показники зовнішньої стійкості України вказують на те, що процес макрофінансової стабілізації в Україні є доволі хитким і може бути зруйнованим у будь-який момент під впливом масштабних зовнішніх шоків чи внутрішніх потрясінь». Загалом же цей розділ від попередніх вирізняється в кращий бік щодо об'єктивності аналізу ситуації.

Частина II «Діагностика ключових перешкод для розвитку економіки» завершується розд. 10 «Недоліки системи оподаткування». Утім, після знайомства з ним складається враження, що цей текст розрахований не на фахівців, що мають реалізувати на практиці ідеї «Нового економічного курсу України», а на загал, що не має жодної економічної освіти (студентів, виборців тощо). Наприклад, автори наводять питому вагу податків і квазіподаткових платежів у валовому внутрішньому продукті України за 2017 р., але не повідомляють, звідки вони взяли статистичні дані для розрахунків. Даючи оцінку стану системи оподаткування в Україні, автори не

використовують на підтримку своєї аргументації ніяких статистичних даних вітчизняних Міністерства фінансів, Державної фіскальної служби, Державної служби статистики тощо.

У розд. 10 багато уваги приділяється питанням корупції. «Не зупиняючись на подробицях розрахунку корупційного податку, зазначимо, що у 2017 р. його розмір склав (*в оптимістичному мінімумі*) 27 % від загальної суми офіційних податкових вилучень, отже біля 9 % від ВВП», – стверджують автори розділу (Новий економічний курс. С. 135). Але якраз методика розрахунків корупційного податку найбільше цікавитиме фахівців для розроблення конкретних заходів із вдосконалення системи оподаткування. Хоча, звичайно, більша частина електорату на майбутніх виборах у такі тонкощі не вникатиме. Зовсім не приділено уваги в розд. 10 питанням адміністрування податків. Тому цей розділ не можна вважати належною діагностикою сучасної системи оподаткування в Україні.

Загалом проведений аналіз засвідчив, що ч. I і II самі по собі не можуть бути надійною інформаційною основою для розроблення стратегії інноваційного розвитку України як документа, призначеного для подальшого використання фахівцями, які цю стратегію повинні реалізовувати. І причини для цього такі. Змістовна структура ч. I і II не збалансована по відношенню до структури економіки України. Питання розвитку транспорту, будівництва, сільського господарства, землекористування в Україні та деякі інші важливі економічні проблеми взагалі не розглядаються. Вище також наводилися приклади неналежного аналізу авторами «Нового економічного курсу України» ряду соціально-економічних питань. Утім, скласти уявлення про «Новий економічний курс України – Стратегію інноваційного розвитку України» ми зможемо лише після аналізу пропозицій авторів, представлених у ч. III цього документа, який здійснюватиметься далі.

## **Наука – суспільству**

### *До 100-річчя НАН України*

***Національний банк України з 10 жовтня 2018 р. ввів в обіг пам'ятні монети «100 років Національній академії наук України» номіналом 5 і 20 грн.***

«Присвячена багатьом поколінням учених Національної академії наук України, яка створена в листопаді 1918 р. як Українська академія наук та є вищою науковою самоврядною організацією, найбільшим вітчизняним центром наукових досліджень. Учені Національної академії наук принесли на вітвар науково-технічного прогресу чимало результатів фундаментальних і прикладних досліджень світового рівня. Багате історичне минуле та потужний науковий і науково-технічний потенціал дають їй можливість бути одним із провідних наукових центрів світу,

зберігати академічні традиції в організації наукових досліджень», – ідеться в описі однієї та іншої монети на сайті НБУ.

Монета номіналом 20 грн виготовлена зі срібла, її тираж – 2,5 тис. штук. Монета номіналом 5 грн – з нейзильберу, вийшла тиражем 40 тис. штук.

На аверсі нейзильберової монети номіналом 5 грн розміщено: малий Державний герб України (угорі ліворуч), під яким напис УКРАЇНА, угорі праворуч – номінал: 5/ ГРИВЕНЬ, у центрі на матовому тлі написи: ЗАКОН/ УКРАЇНСЬКОЇ/ ДЕРЖАВИ/ ПРО ЗАСНУВАННЯ/ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК/ В М. КИЄВІ/ ЗАТВЕРДЖУЮ/ ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ/ 14 ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ М. КИЇВ, під написами факсиміле П. Скоропадського; унизу – відбиток печатки Української держави, по обидва боки від якого роки 1918 та 2018; внизу логотип Банкотно-монетного двору Національного банку України.

На аверсі срібної монети номіналом 20 грн розміщено: малий Державний герб України (угорі ліворуч), під яким напис УКРАЇНА, угорі праворуч – номінал: 20/ ГРИВЕНЬ, у центрі на матовому тлі написи: ЗАКОН/ УКРАЇНСЬКОЇ/ ДЕРЖАВИ/ ПРО ЗАСНУВАННЯ/ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК/ В М. КИЄВІ/ ЗАТВЕРДЖУЮ/ ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ/ 14 ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ М. КИЇВ, під написами факсиміле П. Скоропадського; унизу – відбиток печатки Української держави (елемент оздоблення – локальна позолота), по обидва боки від якого роки 1918 та 2018.

Якщо аверси монет мало чим відрізняються, то реверси мають відмінності. На монеті з нейзильберу зображено портрет В. Вернадського на тлі будівлі Президії Національної академії наук України, над якою написи: НАЦІОНАЛЬНА/ АКАДЕМІЯ НАУК/ УКРАЇНИ; внизу – стилізована цифра 100, у нулі якої вписано роки 1918 та 2018.

На монеті зі срібла зображено жовту будівлю Президії Національної академії наук України (елемент оздоблення – локальна позолота), над якою напис 100/ РОКІВ; по колу розміщені портрети президентів Національної академії наук України з підписами: ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ (угорі), ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ (праворуч), МИКОЛА ВАСИЛЕНКО (ліворуч), ВОЛОДИМИР ЛИПСЬКИЙ (ліворуч), ДАНИЛО ЗАБОЛОТНИЙ (праворуч), ОЛЕКСАНДР БОГОМОЛЕЦЬ (унизу ліворуч), ОЛЕКСАНДР ПАЛЛАДІН (унизу праворуч), БОРИС ПАТОН (унизу в центрі); на матовому тлі внизу напис: НАЦІОНАЛЬНА/ АКАДЕМІЯ НАУК/ УКРАЇНИ (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2018. – 11.10).

## Основні напрями діяльності НАН України

*20–22 жовтня 2018 р. у Великому конференц-залі НАН України (м. Київ, вул. Володимирська, 55) у рамках відзначення 100-річчя з дня заснування Української академії наук (нині – Національна академія наук України) відбудеться Форум української наукової діаспори під назвою «Розвиток науки шляхом міжнародної співпраці» (The Forum of the Ukrainian Research Diaspora «Advancing Science Through International Cooperation»).*

Мета цього заходу – розширення співробітництва українських учених з науковою діаспорою, розроблення механізмів сприяння залученню її до вдосконалення освітнього, дослідницького й інноваційного середовищ в Україні.

Ініціаторами та організаторами форуму є Український міжнародний комітет з питань науки та культури при НАН України та Німецько-українське академічне товариство за участі Національної академії наук України, Міністерства освіти й науки України, Національного центру «Мала академія наук України». Проведення заходу підтримали Агенція з міжнародної економічної та наукової співпраці землі Баден-Вюртемберг (Baden-Württemberg International, Німеччина), проект «Посилення дослідницьких та інноваційних зв'язків України» (RI-LINKS2UA), Посольство Франції в Україні, Гумбольдт-клуб в Україні, Рада молодих вчених НАН України, Київський академічний університет НАН України та МОН України, громадська організація «Жінки в науці». До участі в роботі форуму зголосилися науковці 10 зарубіжних країн.

Програмою форуму передбачено наукові сесії, секційні засідання та круглі столи, тематика яких охоплює проблеми міжнародного співробітництва і його фінансування, підтримки та впровадження інновацій, посилення взаємодії дослідницького сектору з промисловістю, оцінки й перспектив участі в міжнародних наукових програмах, зокрема в програмі «Горизонт-2020», структурних реформ науково-освітньої галузі України. Окрема сесія присвячуватиметься 25 річниці підписання Договору про науково-технічне співробітництво між Україною та Німеччиною, висвітленню результатів реалізації спільних проектів.

Учасники форуму матимуть можливість ознайомитися з головними досягненнями Національної академії наук України, Національного центру «Мала академія наук України» та Міністерства освіти і науки України, висвітленням внеску наукової діаспори в розвиток науки в «Енциклопедії сучасної України», інформаційними матеріалами освітніх, наукових і громадських організацій. Представники наукової діаспори поінформують про свої нові наукові розробки, візьмуть участь в обговоренні актуальних проблем української науки та шляхів її реформування.

Докладну програму форуму опубліковано на сайті: <http://diaspora-forum-kyiv2018.humboldt.org.ua/committees> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 2.10).

\*\*\*

**20 жовтня 2018 р. у межах археологічного лекторію «Про що розповідає археологія» відбудеться черговий захід – лекція з теми: «Пізній палеоліт Криму – час ранніх саниєнів».**

Лекцію прочитає старший науковий співробітник відділу археології кам'яного віку Інституту археології НАН України кандидат історичних наук О. Яневич.

Двісті тисяч років тому у Східній Африці з'явилася людина розумна – Homo sapiens. Сімдесят тисяч років тому ми почали освоювати Європу. Один з найцікавіших епізодів нашого історичного шляху стосується Криму. На стоянці Буран-Кая 3 було знайдено не лише археологічні свідчення, а й одні з найдавніших археологічних решток Homo sapiens. Археологічні розкопки стоянки дали змогу уявити як побут, так і сакральну діяльність мешканців стоянки – ритуальний канібалізм.

Початок – традиційно о 12:00 (тривалість – 2 год). За адресою: м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 15 (будівля Національного науково-природничого музею НАН України, цокольний поверх – Археологічний музей Інституту археології НАН України; неподалік станції метро «Театральна»).

Участь у заході – безкоштовна (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 2.10).

\*\*\*

**27 серпня 2018 р. у рамках Міжнародної конференції НАНО–2018 Інститут фізики НАН України та консорціум Enterprise Europe Network – Ukraine (EEN – Ukraine) провели Міжнародний форум INNOVATION-2018. Безпосередню участь в організації заходу взяв Київський національний університет ім. Т. Шевченка, на базі якого й відбувався цей масштабний захід.**

Форум зосередився на написанні інноваційної стратегії України й обміні досвідом між вітчизняними та зарубіжними експертами щодо побудови національної інноваційної інфраструктури нашої держави. Організатори залучили до обговорення представників державних виконавчих органів, відповідальних за впровадження інноваційного шляху розвитку України, й експертів європейських технопарків, які представили найкращі міжнародні практики розвитку інноваційного потенціалу.

Міністерство освіти й науки України разом з експертними групами нині обговорює й узгоджує інноваційну стратегію для України. Голова робочої групи Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки й технологій зі створення Національного фонду досліджень



України (далі – НФДУ), член Наукового комітету, завідувач відділу клітинної біології і біотехнології Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України член-кореспондент НАН України А. Ємець розповіла про основні завдання та функції НФДУ, а також про те, які зміни передбачаються в національній науковій сфері з початком повноцінного функціонування фонду. Як зазначила вчена, нині очікується, що НФДУ буде самостійним гравцем, який розпоряджатиметься значними коштами, спрямованими на підтримку розвитку науки та створення нових інноваційних технологій. Зазначалося також, що нині триває обговорення потенційної зміни тарифної сітки задля збільшення заробітної плати науковців.

Президент Української астрономічної асоціації, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік Я. Яцків поінформував про кроки, які здійснює Національна академія наук України для підтримки інновацій.

Генеральний директор директорату інновацій та трансферу технологій Міністерства освіти й науки України Д. Чайка розповіла, що метою національної інноваційної стратегії України є створення інноваційної екосистеми, яка забезпечить швидку та якісну трансформацію творчих ідей в інноваційні продукти й послуги. Стратегія спрямовуватиметься на:

- подолання поточних негативних тенденцій розвитку інноваційного потенціалу, створення умов для його розширеного відтворення;
- створення сприятливих умов для прискореного зростання інноваційної сфери, постіндустріальних галузей економіки, збільшення економічних доходів від інновацій;
- створення умов для збереження та посилення професійного людського капіталу, насамперед творчого потенціалу України;
- зменшення корупційних зловживань у процесі реалізації державної економічної політики;
- підвищення ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на розвиток науки й інновацій.

Д. Чайка також назвала кроки, які необхідно зробити на шляху інноваційного розвитку. Серед них, зокрема, такі:

- оновлення термінологічної бази даних;
- створення сприятливої правової та регуляторної бази для суб'єктів господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність, особливо для потреб малого інноваційного підприємництва (стартапів);
- створення ефективного механізму залучення приватних інвестицій для фінансування прикладних досліджень і науково-технічного розвитку, зокрема дослідницьких організацій, які нині отримують фінансування з державного бюджету;
- створення механізму посилення правової охорони інноваційних підприємств від рейдерства та необґрунтованих перевірок; створення сприятливих умов для розвитку ринку венчурного капіталу;

– розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти й наукових установ;

– розвиток зв'язків вітчизняних учених і винахідників з іноземними підприємствами;

– забезпечення успішності молодіжної кар'єри після закінчення закладу вищої освіти за одним з обраних напрямів (заснування бізнесу; робота на підприємстві, що відповідає сучасному технологічному рівню; наукова або викладацька робота), створення та впровадження освітніх програм з інноваційного підприємництва й фінансової грамотності в установах усіх рівнів системи освіти, а також сприяння розвитку таких програм у приватному секторі;

– навчання персоналу з організації та управління в інноваційній сфері; культурна діяльність (зокрема, інформаційна діяльність, підвищення культури академічного підприємництва в неурядових організаціях і академічних установах);

- підвищення кваліфікації вчених і винахідників у питаннях комерціалізації технологій та інших об'єктів права інтелектуальної власності.

Форум INNOVATION-2018 зібрав також представників технопарків з різних міст Європи та підприємців, які розбудовують інноваційну інфраструктуру у своїх країнах. Вони поділилися практиками імплементації найкращого досвіду розвитку інноваційного потенціалу в європейських країнах.

Так, гостем заходу стала представниця Агентства малих і середніх підприємств, інновацій та інвестицій (HAMAG-BICRO, Хорватія) І. Жерковіч. Хорватія в 1994 р. створила це агентство з метою підтримання розвитку малих і середніх підприємств, удосконалення інноваційного процесу й заохочення інвестицій. Спікер розповіла про основні аспекти розвитку хорватського підприємництва:

- інноваційні мережі для промисловості та розвиток тематичних інноваційних платформ;

- упровадження інновацій через систему державних закупівель;

- систему звільнення від податків для R&D центрів;

- підтримку малих і середніх інноваційних підприємств та стимулювання інвестицій у великі компанії;

- гарантії й позики, залучення іноземних інвестицій;

- заохочення співпраці бізнесу та академічного середовища через надання інноваційних ваучерів, грантів для спільних і контрактних досліджень, а також заохочення фундаментальних і прикладних досліджень;

- розвиток нових навичок (студентів, науковців), міжнародну мобільність.

У форумі взяла участь директор Науково-технологічного парку Sunrise Valley (Литва), експерт із трансферу технологій Л. Каушпадіє, яка займається створенням інноваційних та підприємницьких екосистем. За її словами, стратегічною метою литовських технопарків є збільшення впливу

високотехнологічної продукції на формування ВВП, створення високої доданої вартості й організація висококваліфікованої та трудомісткої економічної діяльності. Зарубіжна гостя розповіла також про здійснення структурних змін у економіці за допомогою нових рішень у сфері наукових досліджень і розроблення інноваційних продуктів. Як розповіла Л. Каушпадіє, литовська програма розвитку інновацій 2014–2020 рр. передбачає:

- підтримку стажувань у закордонних центрах науково-дослідної роботи;
- підтримку стажувань у NASA (Національному управлінні з авіації і дослідження космічного простору, США);
- розроблення промислових докторських програм;
- комерціалізацію результатів досліджень;
- поліпшення інноваційного бізнес-середовища;
- підтримку інвестицій у наукові дослідження й розробки;
- підтримку прямих іноземних інвестицій у центри досліджень і розробки;
- сприяння виникненню нових інноваційних стартапів;
- підтримку патентів на винаходи;
- підтримку та зміцнення місцевих і міжнародних кластерів;
- просування інфраструктури досліджень та створення долини інновацій і розвиток центрів трансферу технологій;
- підтримку участі в міжнародних RDI-ініціативах.

Про екосистему для стартапів Литви розповів також директор технологічного парку у м. Куанас, експерт компанії ІКТ DigitalRocketLt із запуску й розроблення апаратних продуктів, фахівець із комунікацій, координатор новостворених кластерів П. Незабітаускас. За його словами, нині для розвитку підприємництва на ранній стадії створено венчурні фонди Балтійського інноваційного фонду, спільного інвестування, Фонду спільного інвестування П, Фонду спільного інвестування RDI, Фонду раннього розвитку та розвитку І та Фонду бізнес-ангелів П. Мікро-, малі й середні підприємства можуть подати заявку до таких менеджерів фонду венчурного капіталу, як BaltCap, Livonia Partners, BPM Mezzanine, Karma Ventures, UAB Kofinansaving та Open Circle Capital. До Форуму INNOVATION-2018 долучилася генеральний директор Асоціації науково-технічних парків Іспанії, керуючий директор Асоціації науково-технічних парків Іспанії (ARTE) Соледад Діас Кампос, яка від серпня 2014 р. також виконує комунікаційні експертні функції в науково-технічних парках. Вона розповіла про корисність створення науково-технічних парків на прикладі Іспанії, зазначивши, що «малі та середні інноваційні підприємства, розташовані в цих парках, за обсягами реалізації нових продуктів на 40 % перевершують своїх конкурентів, тобто малі та середні підприємства, розташовані в технопарках, можуть збільшувати свої продажі до 40 % порівняно з аналогічними компаніями, розташовані в іншому місці».

Представниця науково-технологічного парку Ідеон у м. Лунд (Швеція) Т. Коляка поділилася історіями успіху стартапів і розповіла про особливості шведських технопарків. За її словами, науковий парк Ідеон об'єднує понад 300 компаній і 2 тис. співробітників, які працюють у різноманітних компаніях і спеціалізуються на ІТС, науках про життя, екотехнологіях та багатьох інших галузях високих технологій. Саме там почалися шляхи багатьох світових індустріальних лідерів – передових компаній у галузях мобільного зв'язку, ІТ і природничих наук, таких як Ericsson, Alligator, Bioscience, BioinventInternational, QlikTech, Dynasim, TexasInstruments.

У заході також узяв участь керівник Фонду С. Антиполіс, генеральний директор інвестиційної компанії Genesis (Франція) Ф. Маріані. «Софія Антиполіс» – це міжнародний парк наук і технологій, розташований на півдні Франції. Як зауважив Ф. Маріані, «...для успіху технопарку, спрямованого на науково-технічні інновації, необхідно будувати його, орієнтуючись на людський чинник. Людський чинник є одним із ключових чинників, що вирізняє “Софію Антиполіс” як місце для сталого розвитку, котре включає науку, інновації та дослідження. Ідеологія перш за все фокусується на спільноті. Технопарк має бути місцем взаємодії, обміну й обговорення ідей. В його основі повинна лежати сильна концепція взаємовигідної співпраці між дослідниками, студентами та компаніями».

До обговорення було запрошено представника технологічного парку «Київська політехніка», директора бізнес-інкубатора Sikorsky Challenge О. Струцинського. Він розповів про здобутки та напрацювання технопарку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» в напрямі інноваційного розвитку. Наразі при технопарку працює стартап-школа, до якої приходять люди, які мають інноваційні ідеї та бажання втілити їх у життя, проте не знають, як саме це зробити, і хочуть цього навчитися. Крім того, щорічно відбувається фестиваль інноваційних проектів, на якому можна представити свої розробки потенційним замовникам та інвесторам. Водночас таку можливість отримують лише ті ідеї, які проходять жорсткий відбір. Минулого року з 200 поданих проектів для виступу було відібрано 32 найкращих. У бізнес-інкубаторі Sikorsky Challenge експерти допомагають проектам пройти шлях від ідеї до мінімального працюючого прототипу. Функціонує також інноваційний холдинг, завданням якого є створення спільно з інноваторами працюючих підприємств. Мета технопарку – надання допомоги студентам і науковцям у створенні ними власної моделі, прототипу, бізнес-моделі та реалізації свого проекту. Для викладачів розроблено спеціальний курс із інноваційного підприємництва. Стартап-школи Sikorsky Challenge працюють нині у Вінниці, Дніпрі, Харкові, Полтаві й Херсоні.

У третій частині Форуму INNOVATION-2018 відбулося змагання стартапів. Із 25 кандидатів вісім було обрано для виступу. Половину конкурсантів, котрі презентували свої технологічні ноу-хау, становили представники українських наукових установ. Шляхом таємного голосування

експерти з міжнародних технопарків визначили двох переможців. Критеріями оцінювання служили науковість, інноваційність, наявність готового прототипу та перспектива виходу товару на європейський ринок.

Першим переможцем стала команда науковців Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, яка розробила новітню систему утеплення будинків. Це технологічне рішення допомагає заощаджувати кошти, зменшуючи вартість опалення/охолодження промислових будівель і споруд. За допомогою винаходу «Теплі стіни» можна влітку акумулювати електроенергію від сонця, отримуючи додатковий прибуток за програмою «Зелений тариф», а взимку використовувати накопичене тепло. Таке рішення легко комерціалізується: воно придатне для продажу компаніям як приватного, так і державного секторів.

Другий переможець – стартап Ausweis для безпечного мобільного управління будь-якими електричними замками або запірними механізмами. Ausweis забезпечує мобільне управління та безконтактний доступ до різних об'єктів – житлових комплексів, готелів, квартир, будинків. Технологія Ausweis безпечно управляє всіма доступами до об'єктів з одного облікового запису користувача, створюючи єдину цифрову екосистему пропусків і електронних ключів. Її можна встановити в офісі, житловому будинку або торговельному центрі.

На форумі було представлено й інші українські стартапи: «Дерев'яні магнітні іграшки»; «Футболка-кардіограф»; пристрій для спілкування за допомогою цифрових пристроїв (використовуючи його, можна не боятися підслуховування); метод отримання чистої питної води з води будь-якого ступеню забрудненості; жувальну гумку з натурального меду; автоматичну систему контролю зрошування земель.

Двоє переможців конкурсу INNOVATION-2018 – Ausweis і «Теплі стіни» – отримали travel grant від консорціуму EEN – Ukraine для представлення своїх технологічних розробок на найбільшому Міжнародному інвестиційному форумі InvestForum-2018 в м. Магдебург (Німеччина) 13 вересня 2018 р. *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.10).*

\*\*\*

*10–14 вересня 2018 р. в Інституті проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України (ІПМаш НАН України) у м. Харків відбулася I Міжнародна науково-технічна конференція «Динаміка, міцність та моделювання в машинобудуванні» (ДММ-2018). Захід було присвячено 100-річчю Національної академії наук України.*

Організаторами конференції виступили: Національна академія наук України, Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України, Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний

інститут», Державне підприємство «Конструкторське бюро “Південне”» ім. М. К. Янгеля, НТК ІПМаш НАН України.

У роботі конференції взяли участь 175 фахівців (у тому числі сім представників закордонних установ), серед яких два академіки НАН України, чотири члени-кореспонденти НАН України, 45 докторів наук і 70 кандидатів наук.

На конференції було представлено 43 провідні наукові організації, промислові підприємства та заклади вищої освіти України, Білорусі, Польщі, Німеччини й Чехії.

Робота тривала в чотирьох секціях:

1. Динаміка, міцність і ресурс енергетичних машин, елементів авіаційно-космічної техніки та інших машинобудівних об'єктів.

2. Використання сучасних систем діагностування, продовження термінів експлуатації технічних об'єктів.

3. Математичне та комп'ютерне моделювання в машинобудуванні.

4. Нелінійна динаміка машин і технологічних процесів. Механіка композитних та наноконструкцій.

З вітальними словами до учасників конференції звернулися директор ІПМаш НАН України член-кореспондент НАН України А. Русанов, почесний директор ІПМаш НАН України академік Ю. Мацевитий, голова програмного комітету конференції, завідувач відділу ІПМаш НАН України член-кореспондент НАН України Ю. Стоян.

На пленарному засіданні виступили заступник директора з наукової роботи Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України доктор технічних наук, професор А. Зіньковський, завідувач відділу Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України доктор фізико-математичних наук, професор М. Марчук, заступник директора з наукової роботи ІПМаш НАН України член-кореспондент НАН України А. Костіков, завідувач відділу ІПМаш НАН України доктор технічних наук, професор К. Аврамов.

Представлені на конференції доповіді характеризувалися високим науковим рівнем і практичною спрямованістю. За результатами заходу опубліковано збірник тез. Учасники конференції одержали іменні сертифікати.

За підсумками роботи організатори й учасники наукового зібрання визнали за необхідне продовжити та зміцнити традицію проведення конференції й рекомендували організувати її у 2020 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 12.10*).

\*\*\*

*24–26 вересня 2018 р. у Києві на базі Інституту геологічних наук НАН України відбулася конференція «Сучасні проблеми літології»*

*осадових басейнів України та суміжних територій», присвячена 100-річчю Національної академії наук України.*

У конференції, організованій Українським літологічним комітетом, узяли участь 68 фахівців з Києва, Львова, Дніпра, Одеси, Чернігова, Бахмута, Севастополя.

Серед учасників були як досвідчені літологи з академічних наукових установ, закладів вищої освіти та виробничих організацій, так і молоді фахівці й аспіранти з усіх головних центрів літологічних досліджень в Україні.

У фокусі конференції перебували теоретичні та практичні аспекти літології:

- ♦ проблеми літогенезу й сучасний седиментогенез;
- ♦ літологія регіональна: нові методи досліджень і результати;
- ♦ корисні копалини осадових утворень.

Пленарні засідання розпочалися з доповіді «Сучасний стан літологічних досліджень в Україні», підготовленої науковим комітетом (академік Є. Шнюков, академік П. Гожик, член-кореспондент НАН України С. Шехунова, член-кореспондент НАН України О. Митропольський) з аналізом основних тенденцій розвитку літології та седиментології, сучасних проблем і перспектив галузі в Україні.

Програмну доповідь голови Українського літологічного комітету академіка Є. Шнюкова (Центр проблем морської геології, геоєкології та осадового рудоутворення НАН України) і В. Коболева (Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України) було присвячено проблемам освоєння чорноморських газогідратів метану.

Результати досліджень ролі кременистих організмів у седиментогенезі в басейні Чорного моря презентувала О. Ольштинська (Інститут геологічних наук НАН України).

Коллективна доповідь А. Іванової, Л. Зайцевої, С. Мачуліної (Інститут геологічних наук НАН України) стосувалася результатів сучасних досліджень генезису бурштину, що є актуальним у зв'язку з розробленням пошукових критеріїв на цю сировину.

В. Баранов (Інститут геотехнічної механіки НАН України) виступив з теоретичним обґрунтуванням явищ сублімації гірських порід.

Актуальним проблемам металоносності чорносланцевих відкладів присвятила доповідь С. Мачуліна (Інститут геологічних наук НАН України). Причини викиднебезпечності пісковиків вугленосної товщі південно-західного району Львівсько-Волинського басейну висвітлили у своїй доповіді А. Побережський, І. Бучинська, О. Шевчук (Інститут геології та геохімії горючих копалин НАН України).

Проблемам седиментогенезу вендських (едіакарських) утворень Поділля і їхнім корисним копалинам присвятили доповіді науковці Інституту геологічних наук НАН України, Національного науково-природничого музею НАН України, Київського національного

університету ім. Т. Шевченка, Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Університету Пуатьє (Франція).

Ряд доповідей стосувалася корисних копалин, пов'язаних з осадовими формаціями: розсипів золота, титану, бурштину (Є. Шнюков, М. Ковальчук, Д. Хрущов та інші, Інститут геологічних наук НАН України), покладів вуглеводнів (В. Макогон, Г. Турок, Український державний геологорозвідувальний інститут; П. Коржнев, Л. Стрижак, О. Науменко, І. Стрельцова, Інститут геологічних наук НАН України; І. Сучков, Л. Пономарева та ін., Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова; В. Ємельянов, Центр проблем морської геології, геоecології та осадового рудоутворення НАН України; В. Гнідець, К. Григорчук, Л. Баландюк, Інститут геології та геохімії горючих копалин НАН України), кам'яної солі (М. Алексєєнкова, Н. Сюмар, Інститут геологічних наук НАН України).

У доповіді У. Селівачової йшлося про реалізацію проекту «Літологіс-сидиментологи України», ініційованого Українським літологічним комітетом у 2010 р. Було представлено етапи виконання проекту, який на сьогодні містить 300 біобібліографічних статей про фахівців-геологів, зокрема представників Одеської, Львівської, Харківської, Київських літологічних шкіл. Серед проблемних питань, що потребують вирішення, зазначалися рівень формалізації тексту, встановлення повних достовірних біографічних даних, уніфікація запису бібліографічних посилань тощо.

Загалом на конференції було оприлюднено й обговорено 45 доповідей. У дискусії, крім питань теоретичної літології (теорія літогенезу, сидиментогенез; стадіальний, формаційний, басейновий, геодинамічний аналіз та інших), порушувалися проблеми сучасного стану лабораторної бази, атестації наукових кадрів, співробітництва із закордонними колегами, збереження геологічної спадщини та популяризації геологічних знань. Геологічний відділ Національного науково-природничого музею НАН України запропонував внести в рішення конференції питання необхідності збереження в його фондах колекції зразків бурштину-сирцю й виробів з нього. Музей має пристосовані сховища, де налагоджено охорону і встановлено матеріальну відповідальність за збереження всіх колекцій. Найбільшу увагу співробітники музею приділяють збереженню колекцій та окремих зразків, що становлять національне надбання.

Крім того, у рішенні конференції зазначено, що унікальний всесвітньо відомий розріз едіакарських відкладів віком понад 0,6 млрд років, які містять рештки рослинно-тваринного світу й сліди життєдіяльності та відслонюються у кар'єрі ПрАТ «Укргідроенерго», необхідно зберегти, провести підготовчі роботи та створити заповідний геологічний об'єкт – геологічну пам'ятку «Парк едіакарського періоду» для подальшого вивчення цього об'єкта фахівцями, залучення вітчизняних та іноземних туристів, навчання студентів і ознайомлення відвідувачів з геологічною історією.



Усі учасники заходу відзначали у своїх виступах, що конференції, які організовує Український літологічний комітет, є дієвою платформою розвитку літологічної думки в Україні та заслуговують на підтримку й продовження *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2018. – 5.10).*

\*\*\*

*28–29 вересня 2018 р. в Інституті географії НАН України відбулася конференція «Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму», присвячена 100-річчю Національної академії наук України.*

Захід зібрав понад 150 учасників з України та інших країн світу, зокрема Білорусі, Словаччини, Румунії, Угорщини, США, які представляли 25 наукових і освітніх установ.

У вітальному слові заступник академіка-секретаря Відділення наук про Землю НАН України член-кореспондент НАН України О. Кендзера відзначив актуальність тематики засідань і необхідність підвищення статусу наукових досліджень у суспільстві.

Бачення місії географії в постіндустріальному суспільному розвитку, зокрема щодо реалізації положень Порядку денного на XXI ст. та глобальних цілей сталого розвитку ООН, було окреслено у вітальному слові директора Інституту географії НАН України академіка Л. Руденка.

У рамках пленарного засідання присутні заслухали 12 доповідей:

- «Географія на тлі світових трендів» (автори – Л. Руденко, Є. Маруняк, І. Черваньов);
- *Inventing and re-inventing geography: beyond a world of familiar rivers and a knowledge silos* (Stanley D. Brunn);
- «Закономірності трансформації організованості геосистем під впливом антропогенного чинника» (В. Петлін);
- «Природокористування в Україні: історія та виклики глобалізованого суспільства» (С. Лісовський);
- «Развитие природопользования в Белорусском Полесье и его конструктивные геоэкологические исследования» (В. Хоміч, М. Струк);
- «Концепція земних оболонок і геосфер в науковій спадщині В. І. Вернадського» (П. Шищенко, О. Гавриленко);
- «Просторова організація суспільства: в пошуках нової парадигми дослідження» (Г. Підгрушний);
- «Позиціонування України на політичній карті світу» (Б. Яценко);
- «Використання зображень нічних космозйомок для оцінки змін інтенсивності розвитку міст України за роки незалежності» (О. Апостолов, В. Лялько, Л. Єлістратова);
- «Зона широколистяних лісів України: від констатації до конструктивізму» (М. Гродзинський);

- «Концептуальні засади дослідження антропогенного геоморфогенезу на території України» (В. Палієнко);
- «Антропогенне ландшафтознавство в Україні: початок ХХІ сторіччя» (Г. Денисик).

Під час конференції працювало три секції: «Новітні концепти сучасної географії та проблеми розвитку постіндустріального суспільства», «Геосистеми та їх трансформація під впливом антропогенного чинника», «Картографія та ГІС-моделювання в сучасних управлінських рішеннях. Сучасна географічна освіта: виклики та можливості».

За результатами заходу опубліковано збірник тез.

29 вересня 2018 р. для учасників зібрання було проведено виробничу екскурсію – для їх ознайомлення з проблемами зони субурбанізації Києва, а також етнокультурною спадщиною в одному з найдавніших міст Київської Русі Переяславі-Хмельницькому (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.10).

\*\*\*

**28 вересня 2018 р. в Інституті газу НАН України було проведено круглий стіл на тему: «Перспективи впровадження інновацій у атомній енергетиці України».**

Головними організаторами круглого столу виступили Рада молодих вчених (далі – РМВ) при Відділенні фізико-технічних проблем енергетики НАН України та молодіжна секція Українського ядерного товариства (далі – УкрЯТ). Співорганізатори заходу – РМВ Інституту газу НАН України, РМВ Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України та РМВ Інституту ядерних досліджень НАН України.

У заході взяли участь представники Інституту газу НАН України, УкрЯТ, Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, Державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»», Інституту ядерних досліджень НАН України, Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», Національного ім. І. Сікорського», Інституту проблем математичних машин і систем НАН України, Commodum engineering Ltd.

Засідання круглого столу тривало у двох форматах – науково-технічних доповідей та експертної дискусії.

Першу частину круглого столу відкрив голова молодіжної секції УкрЯТ, начальник зміни блоку Хмельницької АЕС О. Хомич – з доповіддю про важливість наукового супроводження атомної енергетики.

Доповідь про інноваційні технології, які використовуються при знятті з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, представив молодший науковий співробітник Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, аспірант НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського» С. Купріячук.

Аспірант Інституту газу НАН України М. Сидоренко виступив з

доповіддю про розроблення енергоефективної та екологічно чистої технології одержання графіту ядерної чистоти, а докторант цієї ж наукової установи кандидат технічних наук К. Сімейко розповів про розробку технології нанесення піровуглецевих захисних покриттів для потреб атомної енергетики, зокрема виробництва мікротвелів (це – вид ядерного палива з підвищеними ступенями безпеки) й іммобілізації радіоактивних матеріалів. Молодший науковий співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України М. Голяк запропонував увазі учасників круглого столу доповідь на тему: «Можливість продовження періоду безпечної експлуатації корпусів реакторів ВВЕР-1000 в понадпроектний термін».

Крім наукової молоді, до заходу долучилися і видатні українські вчені. Завідувач відділу плазмових технологій Інституту газу НАН України член-кореспондент НАН України В. Жовтянський у своєму виступі зупинився на використанні плазми для верифікації радіоактивних речовин.

Директор Інституту газу НАН України академік НАН України Б. Бондаренко розповів про проведені дослідження в очолюваній ним науковій установі для потреб атомно-промислового комплексу та виступив з доповіддю «Нанорідини для екстремального охолодження ядерного реактору», яка напередодні отримала відзнаку на конференції у Китайській Народній Республіці.

Після завершення доповідей учасники круглого столу перейшли до експертної дискусії, під час якої обговорили можливості впровадження розробок українських учених в атомно-промисловий комплекс України, а також обмінялися досвідом і знайшли точки дотику для можливої подальшої співпраці. Науковий співробітник Інституту ядерних досліджень НАН України кандидат фізико-математичних наук Ю. Степаненко підкреслив, що, крім розроблення інновацій для атомної енергетики в Україні, на високому рівні проводяться дослідження за іншими напрямками використання ядерної фізики, зокрема в медицині.

Організатори круглого столу сподіваються, що цей захід посприє налагодженню співпраці між науковцями і фахівцями атомної енергетики України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 11.10*).

## **Сучасні дослідження та розробки академічної науки**

*Про маловідомі широкому загалові «темні віки» української історії (між XIII і XV ст. – першою половиною XVI ст., тобто від княжої доби до козаччини) в ефірі програми «Громадська хвиля» (спільний проект радіостанцій «Громадське радіо» та «UA:Українське радіо») розповів науковий співробітник сектору досліджень історії Київської Русі відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії*

*України НАН України, старший науковий співробітник Національного музею історії України кандидат історичних наук Я. Затилюк.*

«Проміжок історії між XIII і XV ст. завжди користувався меншою увагою істориків, ніж інші періоди. Він також випадає з асоціативного ряду в пересічних громадян, коли вони пригадують про історію України, – говорить учений. – Якщо X–XIII ст. асоціюються з давньокиївськими князями, а XVI–XVIII ст. – з козаками, то згаданий період не викликає прямих асоціацій. Зараз, звичайно, його досліджують. Наприклад, в Інституті історії України НАН України на початку 2000-х років було реалізовано масштабний видавничий проект “Україна крізь віки”, і згаданому періодові присвячувався т. 5, написаний О. Русиною. Проте, загалом, ця тема була не дуже популярною.

Будуючи розповідь про розвиток національної історії, українські історики зазвичай виокремлюють ключового героя для того чи іншого часу. У цьому ж періоді все складніше, особливо при виборі героя для національної історії. Якщо, скажімо, для козацької доби “вибір” робити легше, згадавши Б. Хмельницького чи І. Мазепу, то “литовська доба” спонукає замислитися. Наприклад, якщо говорити про роль для національної історії роду князів Вишневецьких, пов’язаного з литовською династією Гедиміновичів. Один з його представників князь Д. (Байда) Вишневецький був засновником козацької Січі на острові Хортиця у 1550-х роках, натомість через століття інший представник цього роду князь Я. Вишневецький відзначився жорстокістю стосовно козаків у часи Хмельниччини. Узагалі вперше за дослідження цього періоду всерйоз узявся вчитель М. Грушевського В. Антонович. Він, власне, першим і спробував його вписати в український історичний наратив. Його дисертація присвячувалася дослідженню того, що відбувалося на українських теренах від Батия до кінця XV ст., відповідно, він увів цю тему в науковий обіг. Треба звернути увагу й на те, що учні Антоновича також починали свою “наукову кар’єру” з підготовки дисертацій з питань історії литовсько-руської доби. Важливість цих досліджень визначається тим, що до 1860-х років цей період не був присутній у схемах загальної “імперської історії”. Натомість він став важливим етапом для розроблення власної української історії. Так, “офіційний історіограф” Російської імперії М. Карамзін після княжої доби та монгольської навали переходив до Володимиро-Суздальського князівства й Московії. Періоди існування Галицько-Волинського князівства і пізніший розвиток “Південно-Західної Русі” (тобто України) описувалися коротко, імперські історики писали про “зіпсутість литовсько-польським впливом”, “езуїтів”, “поганих католиків”. У той же час тодішні українські історики М. Бантиш-Каменський, М. Маркевич та ін. користувалися схемою з козацьких літописів, яка дуже коротко описувала період Київської Русі та литовсько-руську добу. Ця схема, як спостерігаємо у тексті козацького літопису Грабянки і особливо “Історії русів”, акцентує на “хозарському корінні” козаків, які самостійно панували на українських землях, потім

“добровільно” і за “договорами”, перейшли під владу польських королів, а ті потім порушили козацькі права, підштовхнувши козаків до повстання – Хмельниччини.

Із часом діяльності В. Антоновича пов’язані важливі відкриття нумізматів щодо періоду від XIII до XV ст. Так, К. Болсуновський дослідив і описав монети Володимира Ольгердовича. Старший син великого литовського князя Ольгерда як правитель Києва карбував власні монети. Він же став зачинателем відомого роду київських княжих династій – князів Олельковичів, що правили у місті до 1470 р. і були останніми київськими князями. Саме із цією гілкою литовської династії пов’язані відродження Києва після монгольської руїни, відбудова Києво-Печерського монастиря, створення тексту Києво-Печерського патерика (розповідей про святих Києво-Печерського монастиря) і, підозрюю, також збереження давньокиївської літописної традиції XII–XIII ст. Білоруси вважають їх своїми князями, оскільки, втративши Київ, Олельковичі розбудували Слуцьке князівство – культурний центр XV ст. Але вони були своїми і для Києва, оскільки, на відміну від більшості гілок родини Ольгерда (Ягайла та інших), трималися православ’я після Кревської унії 1385 р. Представників династії Володимира Ольгердовича у Києві справедливо вважали меценатами, зокрема патронами книжності й освіти. Недарма їх поминали у молитвах у київських монастирях упродовж кількох століть.

Досі остаточно не з’ясовано, що ж відбувалося в Києві між 1240 та 1362 р. Щодо цього існують тільки гіпотези та реконструкції. У XIII ст. монгольські правителі намагалися зберегти столичний статус міста, але марно. У Києві не було свого князя, на відміну від Галича і потім Холма [нині – Хелм на території сучасної Польщі], а з кінця XIII ст. київський митрополит переїхав на північ – у більш “спокійний” Володимир-на-Клязьмі. Нащадки давньої Русі в особі Володимиро-Суздальського князівства на півночі та Галицько-Волинського – на заході сплачували данину Золотій Орді. Цим князівствам трохи пощастило, хоча б у тому, що, на відміну від Києва, до них так і не дісталися баскаки [ханські представники та збирачі податків на завойованих землях], які здійснювали опис дворів і перепис населення», – зазначає історик.

За словами Я. Затилюка, після 1240 р. Золота Орда призначила до Києва свого намісника. Проте невідомо, кого саме. Серед учених усталилося припущення, що це міг бути представник путивльської або чернігівської гілки династії Рюриковичів.

Наступна реконструкція стосується приходу литовців до Києва у 1362 р. «Існує класичне уявлення про битву на Синіх Водах [нині – річка Синюха на Кіровоградщині], яку з великим успіхом виграв князь Ольгерд. Проте археологи не знайшли підтверджень цієї грандіозної битви. Суть історичної реконструкції в цьому випадку полягає у тому, що якась битва і справді була. І, очевидно, велику роль у ній відіграло те, що місцеве боярство, військові

люди вирішили, що краще служити литовському князеві, ніж темникам [воєначальникам] Золотої Орди».

Відповідно до наступної консенсусної історичної реконструкції, у 1360–1390-х роках тривало утвердження влади литовських князів у Києві. Князь В. Ольгердович навіть карбував власну монету. Це доводять виявлені науковцями зразки трьох її чеканок. Однак фахівці поки не однозначні в тому, про що свідчить карбування монети – про політичну самостійність В. Ольгердовича чи просто про нестачу срібних грошей і потребу виведення їх на ринок у додаткових обсягах. «Ці монети зберігаються в Національному музеї історії України. Вони, до речі, виготовлені зі срібного дроту, тому мають низьку якість, – зауважує гість радіопередачі. – Розглянувши три чеканки цієї монети, історики дійшли висновку, що з огляду на особливості зображення на першій з них, певний час київський князь литовської династії сплачував данину Золотій Орді та був залежним від литовського князя у Вільні. Про цей час немає практично жодних писемних свідчень: литовські літописи дають лише короткі згадки (обсягом не більше кількох речень) про події на Київщині, Поділлі тощо».

На питання ведучих ефіру про культурне відродження після київських Олельковичів історик відповів так: «Про якесь відродження можна стверджувати вже з другої половини XVI ст., після Люблінської унії. Виникає слов'яно-грецька школа в Острозі, київська школа і т. д.». Підсумовуючи, Я. Затилюк назвав кілька ключових дат цього періоду міжчасся: битва на Синіх Водах (1362 р.), княжіння В. Ольгердовича (1362–1394 рр.), битва на Ворсклі (1399 р.), війни князя Свидригайла (1440-ті роки), смерть останнього київського князя литовської династії С. Олельковича (1470 р.), волинське повстання (1508 р.), битва під Оршею (1514 р.), Люблінська унія (1569 р.).

До цього ж часу (саме до 1500-х років) належать і перші згадки про козаків. «Частина бояр після 1569 р. отримала в Речі Посполитій привілей на шляхетство. Інша частина, яка служила, скажімо, у польовій сторожі або на будівництві фортеці, не мала привілеїв і подалась у степ козакувати, і цим реалізувати свої сили. Що було козацьким хлібом у XV–XVI ст.? Те, що здобудеш собі шаблею, тобто у військових походах – на Крим, Московію, Молдавію. Після Б. Хмельницького, протягом другої половини XVII ст., сформувалася козацька шляхта. Це, по суті, козацька старшина, що виховувалась у традиції Речі Посполитої та намагалася запровадити у війську запорозькому порядки, котрі існували у Польській державі», – пояснює історик (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 11.10*).

\*\*\*

*Про погодні умови, які треба очікувати в жовтні та листопаді поточного року, а також про прогноз погоди на прийдешню зиму розповіла завідувач відділу кліматичних досліджень та довгострокового*

*прогнозу погоди Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України (далі – УкрГМІ) доктор фізико-математичних наук, професор В. Мартазінова під час прес-конференції в інформаційному агентстві «Укрінформ», що відбулася 2 жовтня 2018 р.*

За словами вченої, моделей довгострокового прогнозування погоди у світі зовсім небагато. Аби розроблену модель визнали та практично впровадили, потрібно впродовж багатьох років її випробовувати і вдосконалювати. В. Мартазінова займалася вдосконаленням своєї моделі близько 40 років і тепер може з упевненістю стверджувати, що прогноз погоди, отримуваний за її допомогою, цілком себе виправдовує і вважається надійним. На відміну від інших подібних моделей, які існують нині у світі, українська модель є не сезонною (з окресленням загальної синоптичної картини для певного тривалого часового проміжку), а деталізованою за днями. Ця модель вийшла на стратегічний рівень прогнозування, і якщо описувані нею процеси й змістяться (адже нормальною для таких прогнозів є похибка два дні в один чи інший бік), то динаміка все одно збережеться.

Як зазначила дослідниця, погоду 2 жовтня та найближчих днів можна схарактеризувати як тривку. Її спричинено циклоном, що сформувався над Середземним морем. Його просуванню на схід перешкоджає стійка область високого тиску. Причому погодна картина не змінюється з висотою – вона є однаковою як для найнижчих шарів атмосфери, так і для стратосфери (а це 12–16 км над рівнем моря). Така циклонічна діяльність принесла дощову погоду на Захід України і суху – на її схід.

Інформуючи про погоду впродовж усього жовтня 2018 р., В. Мартазінова зауважила, що загальна температурна картина цього місяця передбачається досить нестійкою. У другій половині жовтня очікується відчутне похолодання, яке насуватиметься на Україну з північного сходу. Тому саме в північно-східних областях температурний стовпчик опуститься найнижче порівняно з іншими регіонами країни. Кількість опадів має бути нижчою від норми – середніх багаторічних значень, тому аграріям у цілому без проблем вдасться зібрати врожай. Учена також надала деталізований прогноз погоди на жовтень для Києва та Київської області. Так, у першій декаді місяця очікується неодноразове похолодання: нічні температури будуть досить низькими, аж до заморозків на ґрунті. Потішити ясною й теплою погодою жовтень обіцяє з кінця другої декади – це буде своєрідна «передишка між літом та осінню». Третя декада відзначиться різким похолоданням до  $-6...8^{\circ}\text{C}$  уночі. Таким чином, до середини жовтня температурний режим буде досить високим для цієї пори року. Опадів переважно не передбачається, хіба що незначні. Вони припадуть уже на другу половину місяця. У другій половині жовтня опади очікуватимуться місцями по всій Україні, рухаючись із заходу на схід, і посиляться, як прогнозують науковці, у проміжку між 20 і 24 жовтня. У цей же час, наприкінці місяця, на Київщину чекає початок зимових погодних процесів.

Похолодання очікується близько  $-10^{\circ}\text{C}$  у нічні години і збережеться на початок листопада.

Листопад до певної міри повторить особливості жовтня, проте його погодним умовам будуть притаманні нестійкість і мінливість. Денна температура до третьої декади триматиметься переважно на позначці  $7-10^{\circ}\text{C}$ . Однак уже наприкінці місяця відбудеться істотне її падіння, навіть нижче нуля в денний і нічний час. Можливі опади у вигляді мокрого снігу та дощу. Якщо сніжитиме, то сніговий покрив буде незначним.

Що ж стосується зими, то, за словами В. Мартазінової, вона буде не аномально холодною, як про це пишуть деякі ЗМІ. Усереднена картина українських зимових погодних умов перевищуватиме норму, але це не означає, що утеплюватися не потрібно: короткочасні морози, які прогножуються лише в окремі дні, будуть досить відчутними. Основне похолодання (до  $-10^{\circ}\text{C}$  і нижче – вночі) очікується на початку та наприкінці грудня, причому холод затікатиме на територію України з північного заходу. У середині першого зимового місяця температура підвищиться по всій території України до плюсових температур удень. Можливо, під Новий рік і після нього, у першій декаді січня, відбудеться неодноразове короткочасне різке похолодання – до  $-15^{\circ}\text{C}$  і нижче вночі та нижче  $-5...-7^{\circ}\text{C}$  удень. З другої декади знову потепліє до слабких плюсових температур удень.

Лютий буде досить м'яким відносно попередніх зимових місяців – він розпочнеться й завершиться плюсовими температурами. Хоча в середині місяця можливі неодноразові зниження середньодобової температури до  $-5^{\circ}\text{C}$  і нижче. Як продемонстрували останні 18 років, у лютому в більшості випадків можливі короткочасні різкі похолодання. Проте, за словами В. Мартазінової, наведені показники температур і кількості опадів для січня й лютого потребують уточнення, яке вдасться здійснити ближче до початку зими. Перепади температур при похолоданні, як наголосила вчена, можуть сягати 10 градусів, що негативно позначатиметься на стані здоров'я людей, чутливих до метеозмін.

Картині зимових опадів теж буде властива різноманітність. Вони випадатимуть у вигляді мокрого снігу або дощу. Сніг же вкриватиме ґрунт уже після настання морозів, що створить не надто сприятливу ситуацію для сільського господарства, оскільки від цього постраждає частина посівів озимих культур.

Підсумовуючи, вона зазначила, що перша половина зими буде холоднішою за другу. У цілому ж, зима 2018/2019 вирізнятиметься м'якістю і, можливо, закінчиться швидше. Сніг вкриватиме землю лише в окремі дні. Загалом опадів не поменшає, проте вони збережуть свій екстремальний характер, спричинений протистоянням двох потужних кліматичних процесів – глобального потепління та похолодання атмосферної циркуляції.

Між іншим, на думку фахівців, українцям час звикати до нового режиму чергування пір року, а також до їх зміщення. Перехідні сезони подовжаться: наприклад, весна наставатиме раніше, у лютому, і



триматиметься аж до середини червня. Найважчим весняним місцем залишатиметься квітень – з огляду на дефіцит вологи. Літо скоротиться до двох місяців і триватиме від середини червня до середини серпня. З 16–17 серпня відтепер починатиметься осінь. Вона, як і весна, буде довшою, але, на відміну від весни, м'якшою. Цікаво, що листопад стає найм'якшим осіннім місяцем. Узимку погода змінюватиметься настільки різко, що час від часу можна буде спостерігати прояви всіх 12 місяців.

Як підкреслює В. Мартазінова, Україна за своїми погодними умовами істотно відрізняється як від західних, так і від східних сусідів, оскільки ці умови мають не стільки атмосферне походження, скільки, як припускається, геофізичне. Територія України добре прогривається впродовж усього року, і це прогрівання не залежить від температури атмосферного повітря. Це явище потрібно дуже серйозно досліджувати, переконана вчена. Скоріше за все, воно спостерігається в нас лише тимчасово і, з одного боку, призводить до пересушування українських земель, з іншого – якщо воно зникне, це може бути навіть гірше, оскільки ми не звикли до великих холодів (більше про це дізнавайтеся з весняної прес-конференції В. Мартазінової в інформаційному агентстві «Укрінформ» за посиланням: <https://youtu.be/rjJRPAAB9TY>).

Відповідаючи на запитання журналістів, присутніх на прес-конференції, В. Мартазінова розповіла, що на сьогодні працює над розширенням передбачуваності своєї моделі довгострокового прогнозування погоди до чотирьох і шести місяців. Ця робота стала можливою завдяки виявленій ученою закономірності, що синоптичні процеси мають здатність повторюватися з двомісячною квазіперіодичністю. Це істотно змінює попередні уявлення, за якими вважалося, що циклони «живуть» не довше п'яти-семи днів.

Новацією науковців відділу кліматичних досліджень та довгострокового прогнозу погоди УкрГМІ є також розроблене ними агрозонування території України, що дає змогу з надзвичайно високою точністю прогнозувати погоду для потреб сільського господарства. У межах кожної агрозони синоптичні умови (температура, опади) змінюються синхронно для різних її частин.

Більше дізнавайтеся з відеозапису прес-конференції за посиланням: [https://youtu.be/x\\_A14enn8Nw](https://youtu.be/x_A14enn8Nw) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 11.10).

## **Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти**

*20–21 вересня 2018 р. у Мінську (Республіка Білорусь) на базі Національної академії наук Білорусі відбулися ювілейні заходи з нагоди 25-річчя Міжнародної асоціації академії наук (МАН), у яких узяла участь делегація Національної академії наук України на чолі з першим віце-президентом НАН України академіком НАН України А. Наумовцем.*

Програмою урочистостей передбачалося проведення пленарного засідання Міжнародного конгресу з інтелектуальної економіки, ряду міжнародних науково-практичних конференцій і власне ювілейного засідання Ради МААН.

Перший віце-президент НАН України академік НАН України А. Наумовець виступив з доповідями: під час пленарного засідання Міжнародного конгресу – з теми «Досвід і проблеми інноваційного розвитку академічної науки»; на засіданні Ради МААН, розповівши про внесок НАН України у створення й розвиток МААН.

До роботи ювілейної сесії Ради МААН долучилися делегації 10 академій наук і чотирьох організацій – асоційованих членів МААН. Делегації академій наук Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії та Таджикистану очолювали президенти цих академій наук.

Голова Президії НАН Білорусі, керівник МААН академік НАН Білорусі В. Гусаков доповів про роботу НАН Білорусі як базової академії наук МААН, якою вона стала з 2017 р. Керівники делегацій обговорили також питання співпраці у сфері фундаментальної науки, перспективні напрями й механізми функціонування МААН у коротко- та середньостроковій перспективі, реалізації спільних проектів.

На засіданні було ухвалено ряд постанов Ради МААН щодо положення про асоціацію, роботи наукових рад при МААН, молодіжної політики МААН, підготовки чергового бюлетеня асоціації, офіційного сайту МААН та інших питань.

На засіданні Ради МААН окрема увага приділялася розширенню складу учасників асоціації. До складу МААН у статусі повноправного члена було прийнято Китайську академію наук та Чорногорську академію наук і мистецтв, а у статусі асоційованого члена – Академію наук провінції Цзянси Китайської Народної Республіки.

За пропозицією ряду учасників ювілейної сесії Ради МААН було ухвалено рішення про заснування премії МААН ім. академіка Б. Патона, який очолював асоціацію впродовж 23 років. Організаційно-технічній раді МААН доручено розробити проект положення про цю премію та представити її на розгляд членів Ради МААН.

Крім того, 21 вересня 2018 р. відбулося засідання Наукової ради з охорони інтелектуальної власності та передачі технологій при МААН (голова цієї ради – академік НАН Білорусі П. Вітязь). У заході взяли участь перший віце-президент НАН України академік НАН України А. Наумовець, головний учений секретар НАН України академік НАН України В. Богданов, директор Центру інтелектуальної власності і передачі технологій НАН України кандидат юридичних наук Ю. Капіца та завідувач відділу Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. Доброва НАН України кандидат технічних наук О. Грачев (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 12.10*).

## Перспективні напрями розвитку української науки

*Нещодавно на сторінках міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» (випуск № 36, 29 вересня – 5 жовтня 2018 р.) було опубліковано статтю завідувача відділу проблем перспективного розвитку паливно-енергетичного комплексу Інституту економіки промисловості НАН України кандидата технічних наук Д. Череватського, присвячену перспективам розвитку енергетики в країнах світу й Україні зокрема.*

На початку публікації вчений зазначає: «Сучасну героям культурну парадигму прийнято називати “нова нещирість” (В. Пелевін, iPhuck 10, 2017 р.). Але, схоже, “нова нещирість” не меншою мірою притаманна й енергетиці того ж періоду».

Конференцію ООН з клімату (COP21), що відбулася в передмісті Парижа Ле-Бурже з 30 листопада по 12 грудня 2015 р., було визнано подією безпрецедентної політичної важливості. У своїй заяві федеральний канцлер Німеччини А. Меркель наголосила, що Паризьку угоду пам’ятатимуть як поворотний момент у кліматичній політиці. На 13 липня 2018 р. її підписали 195 держав світу, 179 – ратифікували.

Основне завдання цієї Угоди – утримати підвищення глобальної температури на рівні 1,5–2°C щодо показників доіндустріальної епохи.

Стратегія полягає в тому, щоб прискорити перехід до суспільства й економіки, які споживають мало вуглецевих технологій.

Тактика – прискорене переспрямування фінансових потоків від секторів із сильними викидами, особливо тих, де використовується викопне паливо, до секторів, які використовують низьковуглецеву енергію.

Докладніше про значення Паризької угоди для розвитку енергетичного сектору за безпечною для клімату траєкторією, а також перспективи її виконання читайте у публікації за посиланням: [https://dt.ua/energy\\_market/energetika-gipsovogo-stolittya-289685\\_.html](https://dt.ua/energy_market/energetika-gipsovogo-stolittya-289685_.html) (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 11.10).

## Астрономічна наука

*Про напрям своїх досліджень в ефірі програми «Ранок» телеканалу «UA:Чернігів» розповіла молода вчена-астрофізик, науковий співробітник відділу позагалактичної астрономії та астроінформатики Головної астрономічної обсерваторії (далі – ГАО) НАН України кандидат фізико-математичних наук Д. Добричева.*

В астрофізику вона перейшла з інформатики, завдяки участі у просвітницькій діяльності в рідному Чернігові. «Це була мрія – дізнатися, хто ми і де ми у цьому Всесвіті, що ми можемо. Мій куратор в університеті

[Чернігівському національному педагогічному університеті] В. Марченко щойно виграв грант на відкриття науково-популяризаційного центру і запропонував мені попрацювати з морфологічною класифікацією галактик, тобто переглядати їх візуально та визначати тип. Простіше кажучи, це все одно, що оглядати дерева та визначати їхній вид – ясен це, береза чи щось інше. По закінченні університету я вже мала одну опубліковану наукову статтю і подумала: чому б не займатися цим і далі? Обраним шляхом я дуже задоволена. Хоча це складно й щоразу доводиться навчатися чогось нового. Наприклад, зараз неможливо переглянути на власні очі всі галактики, щоб класифікувати їх, бо їх налічуються мільйони. Тому доводиться застосовувати методи машинного навчання – “навчати” комп’ютер самостійно визначати типи галактик, а для цього потрібно писати спеціальні програмні коди. Навчання не закінчується ніколи».

У своїх дослідженнях Д. Добричева використовує, зокрема, і дані, отримані на 2,5-метровому оптичному телескопі в обсерваторії Апач-Пойнт (Нью-Мексико, США). Проект цього телескопа називається «Слоанівський цифровий огляд неба», і одне із завдань – сканування неба. Приблизно раз на рік викладаються у відкритий доступ дані цих спостережень. Будь-який інтернет-користувач може ознайомитися із цією інформацією та завантажити її, щоб потім обробити відповідно до своїх дослідницьких завдань. «Цей телескоп сканує все небо, я ж обираю тільки потрібні мені об’єкти – галактики. Для обрання саме їх теж пишеться відповідний програмний код. Часом трапляються дублікати – кількаразові повтори однієї й тієї ж галактики, а зайве потрібно навчитися відкидати», – говорить Д. Добричева.

Далі вона наводить приклад найбільш відомої схеми морфологічної класифікації галактик, яка була запропонована Е. Габблом у 1926 р., у якій галактики поділяються на чотири класи: еліптичні, лінзоподібні, спіральні та галактики неправильної форми. Спіральні галактики, у свою чергу, поділяються на ті, що мають бар, і ті, у яких він відсутній. Бар – це довгаста «перетинка». У спіральних галактик без бару спіралі виходять безпосередньо з центру, у спіральних із баром – з бару.

Молода дослідниця також вивчає науковий доробок всесвітньо відомого українського математика Г. Вороного, 150 років від дня народження та 110 років від дня смерті якого відзначають у 2018 р. «Метод Вороного дуже простий і дуже поширений у багатьох галузях науки, – розповідає гостя телестудії. – За допомогою нього вивчаються, у тому числі, еволюція й оточення галактик. У 2016 р. українська вчена-математик М. В’язовська отримала премію Салема за те, що розв’язала задачу пакування куль у 8-вимірному просторі. Ця задача використовується для передачі та шифрування даних, а для її розв’язання було застосовано метод Вороного».

Метод Вороного Д. Добричева пояснила на прикладі задачі про найближчого сусіда: «Візьмімо розкидані на площині точки (ядра). Їх можна уявити, скажімо, поштовими відділеннями у місті. Як дізнатися, якому

поштарю й до яких будинків найближче носити пошту від свого відділення? Для цього між двома точками, які ми домовилися вважати поштовими відділеннями, проводимо пряму, знаходимо її середину (медіану) і будуємо до неї перпендикуляр. Так само чинимо й з іншими точками, а потім з'єднуємо перпендикуляри. У результаті утворюються комірки, кожна точка площини яких ближча до свого ядра, ніж до будь-якого іншого.

За допомогою цього ж методу визначається оточення галактик, але вже у тривимірному просторі. Це можливо завдяки тому, що ми знаємо координати кожної з досліджуваних галактик і відстані до них». Такі розрахунки виявили певну закономірність: що більший об'єм має галактика навколо себе, то менше навколо неї інших галактик, і навпаки.

«Астрофізиків у світі дуже мало, і всім вистачить тем для дослідження, – говорить Д. Добричева, відповідаючи на запитання ведучих щодо конкуренції та ризику дублювання роботи в галузі астрофізики. – Ми намагаємося обмінюватися інформацією і допомагати один одному. Інакше ми не рухатимемося вперед. Для такого обміну існують наукові конференції та наукові школи. На конференціях ми представляємо свої роботи, ділимося знаннями, обговорюємо результати. Школи створюються для того, аби обмінюватися досвідом за напрямками, які розвиваються найшвидше, бо наука прогресує дуже стрімко. Під час наукових шкіл ми навчаємося нових методів і технік роботи, нових технологій. Наприклад, нещодавно у Вірменії я брала участь у роботі наукової школи з віртуальної обсерваторії – VI Бюраканській міжнародній літній школі.

Фінансування науки в Україні не дуже хороше, це правда. Але є можливість подавати заявки на отримання міжнародних грантів. Якщо ваша робота заслуговує на фінансування – її виберуть і підтримають. В Україні гранти теж є, хоч і не так багато, як, наприклад, у Європі. Це невеликі кошти, але вони починають з'являтися».

На завершення вчена розповіла про два свої хобі – пауерліфтинг і гончарство: «Я сама не спостерігаю небо в телескоп, а отримую необхідні дані через Інтернет, тому доводиться постійно довго працювати за комп'ютером, а від цього страждає спина. Пауерліфтинг допомагає мені зміцнити м'язи спинні і відчувати себе в гарній фізичній формі. Тут окреме спасибі моєму тренеру Л. Івановій! Інколи беруся за гончарство, щоб розім'яти руки».

Відповідаючи на запитання ведучих, Д. Добричева зазначила, що в ГАО НАН України немає гендерної нерівності: «У нас усі співробітники рівні – і чоловіки, і жінки. Якщо ти хочеш чогось досягти – працюй. “Лупайте сю скалу!”» **(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 3.10).**

\*\*\*

*Директор Радіоастрономічного інституту НАН України член-кореспондент НАН України В. Захаренко в інтерв'ю кореспондентові «Укрінформу» С. Лігостаєвій розповів про досягнення українських учених-астрономів і дослідження, що здійснюються ними сьогодні, а також про унікальні радіотелескопи, без яких виконання складних наукових завдань було б просто неможливим.*

– Наш інститут проводить дослідження Всесвіту навіть не з моменту свого заснування в 1985 р., а ще раніше – з 1971 р., з моменту створення під керівництвом академіка АН УРСР С. Брауде декаметрового радіотелескопа УТР-1, а потім і УТР-2 – на базі Інституту радіофізики і електроніки АН УРСР (Харків). Але й після створення УТР-2 харківські вчені не зупинилися, а створили ще чотири додаткові радіотелескопи (1976–1993 рр.), які разом з гігантом УТР-2 становлять єдиний інструмент – інтерферометр УРАН. Його антени розташовані в м. Зміїв Харківської області, а також у с. Степанівка поблизу Полтави, потім на території Волинської області й іще під Одесою, назагал вони охоплюють території в 900 км зі сходу на захід і близько 600 км з півночі на південь.

– *Зазвичай в українського читача спрацьовує стереотип, що все найзначніше було зроблено за Радянського Союзу, а нині учені лише користуються тогочасними досягненнями.*

– Не применшуючи тих досягнень, одразу можу спростувати цей міф і підбадьорити наших читачів. Без постійної модернізації радіотелескопів і радіоастрономічної техніки, без результатів світового рівня, одержуваних на УТР-2 і в системі УРАН, наші радіотелескопи давно пішли б в історію, як пішли й уже розібрані на запчастини чимало радіотелескопів у всьому світі. Приміром, зараз відкрито близько 2,5 тис. пульсарів – екзотичних залишків вибухів наднових зірок. До 2010 р. у декаметровому діапазоні усіма радіотелескопами світу було виявлено радіовипромінювання всього 12 таких об'єктів. Ми додали до цього списку ще 30.

У 2006 р. завдяки УТР-2 вперше у світі наземний інструмент зафіксував наявність розрядів блискавок в атмосфері Сатурна – інопланетних блискавок.

– *А хто це може повторити? Є такі радіотелескопи в світі?*

– На поверхні Землі – ніхто. Ми навіть потерпаємо від того, що порівнянних за ефективністю інструментів немає в жодній країні світу, і підтвердження наших результатів, а це в науці надзвичайно важливо, потребує дуже серйозних зусиль. Так, факт наявності тих самих сигналів блискавок на Сатурні підтверджено дослідженнями, здійсненими з орбіти Сатурна космічним апаратом «Кассіні» (США). Згодом, у 2014 р., опубліковані наші результати про відкриття тонкої тимчасової структури цих блискавок, адже приймальна апаратура УТР-2 має часову роздільну здатність на 10 тис. кращу, ніж приймач на «Кассіні». До того ж сам космічний апарат у вересні 2017 р. був відправлений углиб хмарного покриву газового гіганта і

припинив існування. Тепер місія дослідження сатурніанських блискавок покладено тільки на УТР-2.

– Знаю, що в Граково введено в експлуатацію першу чергу новітнього радіотелескопа харківської марки під назвою ГУРТ...

– Мрія астрономів усього світу – створити радіотелескоп з площею 1 млн кв. м. На нашій обсерваторії імені Брауде, де розміщений УТР-2, достатньо місця для того, щоб ГУРТ досяг і навіть перевершив цей масштаб. Уже зараз для ГУРТу встановлено 550 антенних елементів з рекордною чутливістю. Усе це стало можливе завдяки тому, що з 2006 р. Національна академія наук України створила спеціальну програму і виділяє на це приблизно по 1 млн грн на рік. Першу чергу ГУРТу введено в експлуатацію в 2015 р. Зараз установка антен триває, хоча темпи повинні бути значно вищі.

– Питання впирається в гроші?

– Звісно. Це дуже масштабний проект. Достатньо сказати, що подібний, але більш високочастотний глобальний світовий проект Square Kilometre Array («Один квадратний кілометр») фінансують більше як 10 високотехнологічних країн, зокрема Велика Британія, Італія, Канада, і він має початковий бюджет у 1,5 млрд євро. Ми ж за обмеженого фінансування вважаємо за краще вкладати кошти тільки в нові розробки: ГУРТ і його блоки – це вже цифрові схеми фазування антен.

– Які ще завдання вирішує Радіоастрономічний інститут?

– Дослідження інституту, де працюють близько 300 осіб, включно з трьома академіками й чотирма членами-кореспондентами НАН України, близько 30 докторами й понад 50 кандидатами наук, крім декаметрової і міліметрової радіоастрономії, охоплюють широкий спектр наукових напрямів, пов'язаних з вивченням далекого і близького космосу. Це молекулярна спектроскопія, яка досліджує спектри молекул, що знаходяться в космосі, і тих, які забруднюють атмосферу нашої планети. Це дослідження таких важливих складових оболонок Землі, як іоносфера, радіаційні пояси, озоновий шар. Здійснюємо й радіофізичне дослідження ближнього космосу з антарктичної станції «Академік Вернадський».

Для відкриття таємниць Всесвіту радіотелескопи повинні бути ще чутливіші й установити їх потрібно не тільки на Землі, але й на зворотному боці Місяця. Такий проект нами вже розроблено. Символічно буде, якщо, як ми очікуємо, новий радіотелескоп харківської марки «примісячиться» неподалік кратера, названого на честь академіка Брауде.

Свіжа новина: доробок харківських радіоастрономів висунуто на здобуття Державної премії України в галузі науки й техніки 2018 р. Ідеться про здійснені тут дослідження радіовипромінювання Всесвіту на низькочастотних декаметрових хвилях – одних з найважливіших за своєю інформативністю в сучасній всехвильовій астрономії. Проведені дослідження і їхні результати закріплюють пріоритет України й забезпечують її інтеграцію у європейський і світовий науковий простір, включно з приєднанням до сучасних світових мереж наземних і космічних

## Здобутки української археології

### *Цьогорічного сезону продовжили свої багаторічні дослідження Ольвійська археологічна експедиція Інституту археології НАН України та її Березанський загін.*

Ольвія Понтійська – археологічна пам'ятка національного значення, унікальна з-поміж десятків пам'яток античної культури, відомих на сьогодні на Півдні України, пам'ятка з невичерпним науковим потенціалом. Ольвійська археологічна експедиція Інституту археології НАН України проводить наукові дослідження античного міста Ольвія, її передмістя та міського некрополя з 1936 р. (з перервою на 1941–1945 рр.) і наразі є найстарішою постійно діючою експедицією в інституті. Археологічні дослідження проводяться на території Національного історико-археологічного заповідника (далі – НІАЗ) «Ольвія» НАН України (с. Парутине, Очаківський район, Миколаївська область). Від 1982 р. у складі експедиції працює Березанський загін, який досліджує найраніше античне поселення Борисфен у Північно-Західному Причорномор'ї, розташоване на о. Березань (Очаківський район, Миколаївська область), що також входить до складу НІАЗ «Ольвія» НАН України. У рамках роботи Ольвійської експедиції виконуються два міжнародні мультидисциплінарні наукові проекти – спільно з Університетом ім. Гете (Франкфурт-на-Майні, ФРН) і Національним музеєм у Варшаві (Республіка Польща).

Упродовж останніх 10 років Ольвійська експедиція здійснила серію вагомих наукових відкриттів, які істотно відкоригували сучасні знання в галузі стародавньої історії України, її населення та культури. Це стосується насамперед коригування часу заснування Ольвії – від рубежу VII–VI ст. до н. е., з'ясування причин появи Ольвійської держави (полісу) в регіоні сучасного Нижнього Побужжя, а також вивчення політичного й економічного статусу Борисфену як тимчасової емпорії (тобто торговельної факторії), що передувала появі постійного поселення та спрямовувалася на торговельно-економічні контакти з місцевими племенами раннього залізного віку, які мешкали на території сучасного Лісостепу.

Для Ольвії досягненням є детальне вивчення історичної топографії міста та його просторового розвитку від початку заснування, з'ясування особливостей забудови, відкриття нової культової ділянки (теменоса), пов'язаної з відправленням культу богині Афродіти, а також культів Ахілла й Борисфена.

На території римської цитаделі завдяки реалізації українсько-польського проекту відкриті та системно вивчаються забудова й знахідки, які характеризують найпізніший етап існування Ольвії, пов'язаний з



присутністю в регіоні варварських племен, носіїв черняхівської культури. Крім того, існування пам'ятки продовжено до початку V ст. н. е. На території міського некрополя досліджено ділянку з близько 70 похованнями різних типів і конструкцій від кінця VI ст. до н. е. по II ст. н. е., у результаті чого вдалося встановити нову межу поширення міського кладовища на ранньому етапі існування міста. На території передмістя в рамках виконання спільного українсько-германського проекту вперше здійснено суцільні геофізичні дослідження, під час яких відкрито найбільш ранню для Ольвії фортифікаційну систему початку V ст. до н. е. з ровом і залишками валу, які оперізували передмістя, площею 25 га, а також доведено її існування археологічним шляхом.

На о. Березань найвагомим досягненням останнього часу є відкриття борисфенітського Кераміку – місцевого центру гончарного виробництва столового посуду середини VI ст. н. е. – з керамічними печами й посудинами всередині печей.

Таким чином, поселення на о. Березань залучено до кола провідних гончарних центрів епохи Великої грецької колонізації, які виникли в грецьких колоніях, а їх вивчення свідчить про неабиякі зрушення в економіці цих стародавніх виробничих центрів.

Загалом упродовж роботи Ольвійської археологічної експедиції та її Березанського загону здобуто тисячі цінних археологічних артефактів, включно з виробами з кераміки, скла, кістки, каменю, металів (у тому числі дорогоцінних), монет ольвійського, а також причорноморських і середземноморських монетних дворів. Ці знахідки щорічно збагачують Музейний фонд України, поповнюючи колекції НІАЗ «Ольвія» НАН України й Інституту археології НАН України. Наукова реставрація та системне вивчення археологічних колекцій, що походять з розкопок Ольвії та Борисфена, є невід'ємною складовою програми Національного надбання в Інституті археології НАН України і в НІАЗ «Ольвія» НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 12.10*).

## **До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського**

Н. Іванова, канд. іст. наук, заввідділу НЮБ НБУВ

### **Суспільна самоорганізація в процесі розвитку інформаційного суспільства**

Євроінтеграційна орієнтація України сприяла не тільки безпосередньо активному руху до інформаційного суспільства, а й запозиченню досвіду його побудови. Цей процес вплинув на розвиток державної політики в цій царині, а саме на формування політики інформаційної інтеграції та безпеки.

На сьогодні практично кожна з країн Європи має програму, присвячену формуванню національної політики в справі побудови інформаційного суспільства, причому ця політика сприймається як імператив, невиконання якого призводить до втрати конкурентоспроможності всієї країни, зниження рівня життя, втрати темпів розвитку і відкидання з передових економічних, торгових, технологічних позицій [1].

Україна перебуває в процесі імплементації міжнародних документів щодо інформаційного суспільства та розвиває нормативно-правову базу для розвитку електронних комунікацій. Концептуальним галузевим нормативно-правовим актом став Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [2], який на сьогодні є чинним. Цей документ став поштовхом до використання доктринальних підходів як у формуванні нової державної інформаційної політики, так і в процесі вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій.

Рівень розвитку електронних інформаційних технологій в Україні, освоєння властивих інформаційному суспільству підходів до суспільної самоорганізації стали основою того, що у вересні 2017 р. уряд ухвалив документ, який визначає всеукраїнський перехід на практики е-врядування, «Концепція розвитку електронного врядування в Україні до 2020 року» [3]. Реалізація положення цього документа створила умови для того, що за останні два роки рейтинг України в міжнародному Індексі розвитку електронного урядування (EGDI) піднявся на 25 позицій [4].

Розвиток законодавчої бази, посилення суспільного впливу на соціально-політичні процеси, ініціювання реформ та інші фактори вплинули на те, що для України рух до інформаційного суспільства сьогодні характеризується тим, що стадія техніко-технологічного забезпечення, яка на початку процесу мала надактуальний характер, передає цю характеристику розв'язання проблем соціальної проблематики, демократизації та безпеки. Ідеться про інформаційні права особистості та вплив їх реалізації на суспільство й державу, а також сьогодні можна говорити про соціальну переорієнтацію в контексті державного фінансування інформаційного розвитку соціальної сфери. Цей процес визначальним чином вплинув на появу нових форм соціальної взаємодії та соціальної інтеграції, ставши підґрунтям для трансформацій суспільно-політичної активності та інформаційної взаємодії держави, суспільства й особистості загалом.

Як зазначає В. Степанов, концепція інформаційного суспільства, що базується на розвинутих інформаційних технологіях, у принципі, дає змогу усунути всі технічні перешкоди на шляху повернення до прямої демократії, яку в сучасних умовах вірніше б назвати інформаційною демократією – це насамперед надання можливості громадянам брати участь у державному управлінні [5]. Одними з перших кроків в цьому напрямі можна назвати електронне урядування та доступ до публічної інформації.

Зважаючи на підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, основні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 р. мають бути гармонізовані з орієнтирами розвитку, визначеними ініціативою «Цифровий порядок денний для Європи» в рамках європейської стратегії економічного розвитку «Європа-2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання», яка містить сім пріоритетних «стовпів», на яких має зосередитися увага ЄС при розбудові інформаційного суспільства: єдиний цифровий ринок; інтероперабельність та стандарти; довіра й безпека; швидкий і надшвидкий доступ до Інтернету; дослідження й інновації; посилення цифрової освіти, навичок та інклюзії; нарощування переваг використання ІКТ для європейського суспільства [6].

Для України реалізація поставлених завдань залежить, серед іншого, від ефективності шляхів досягнення соціально-політичної стабільності та розв'язання проблем безпеки і вдосконалення практики громадської самоорганізації в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів.

Становлення сучасного українського суспільства, користуючись таким нормативно-правовим базисом, як Європейська хартія місцевого самоврядування [7] (ратифікована Україною), законами України «Про громадські об'єднання» (реєстр. № 4572-VI) [8], «Про органи самоорганізації населення» (реєстр. № 2625-III) [9], формує нові соціальні механізми розв'язання соціально-економічних та інших проблем, проблем захисту суспільних інтересів, де нова інформаційна реальність виступає як важливий стимул зміни якості життя та механізму суспільного самовідтворення й саморегулювання.

На етапі ускладнення соціальної структури та появи нових форм колективної суспільної діяльності органи самоорганізації населення в Україні є початковими ланками розвитку територіальних громад, представляють собою колективну форму реалізації права громадян на участь у місцевому самоврядуванні. Разом з тим вони виникають відповідно до законів синергетики у вигляді спонтанних процесів у суспільстві, колективах, групах і представляють собою самоздійснювані процеси соціального регулювання [10]. Таким чином, ідеться не тільки про процеси децентралізації, питання місцевого самоврядування та функціонування громадянського суспільства а й інші форми самоорганізації як у межах цих категорій, так і поза ними.

Тобто «самоорганізація суспільства – перехід до цілісної суспільної системи в той чи інший спосіб: політичний, юридичний, психологічний, моральний, економічний тощо. Характерною специфікою таких систем є прагнення до виживання і саморозвитку, активна взаємодія з оточенням, яке часто протидіє і обмежує їхній розвиток» [11].

Інформаційне суспільство, прискорюючи комунікаційні процеси в сучасному публічному просторі, надає свободу обміну знаннями й досвідом та сприяє таким чином раціональному оцінюванню існуючої дійсності та складанню прогнозу майбутнього. Нові комунікаційні технології мають потенціал, що швидко зростає, та тенденцію до зменшення витрат,

відкриваючи таким чином поле для виникнення нових аспектів вирішення конфліктів, спільного обговорення альтернатив, соціальної адаптації нових ідей і публічної агрегації інтересів учасників самоорганізованої спільноти.

Самоорганізація тут може розглядатися як процес, під час якого створюється, відтворюється або удосконалюється організація складної динамічної системи. Принциповими умовами для виникнення таких процесів є високий рівень складності, наявність значної кількості елементів, випадковий характер зав'язків у системах. Особливостями самоорганізації визначаються цілеспрямованість, спонтанність, природність, взаємодія із зовнішнім середовищем, автономність відносно середовища [12].

В експертних колах існує думка, що сучасні системи інформаційно-комунікаційних технологій, викликавши потужне інформаційне цунамі, можуть спричинити так звану соціальну ентропію, розсіюючи знання, цінності, історичні маркери розвитку суспільства. Проте, хоча соціальні системи інформаційного суспільства не позбавлені такої вади, вони мають внутрішні інноваційні ресурси компенсації ентропії. До таких компенсаторних механізмів належать глобальні інформаційні мережі, соціокультурний потенціал яких здатний нівелювати зростання ентропії за допомогою підвищення рівня соціальної справедливості, відповідальності й довіри [13].

Серед нових форм суспільної самоорганізації варто виділити формування такого явища, як мережева громада, діяльність якої ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках. Ця соціальна група в Україні вже сьогодні володіє певними соціальними компетенціями, зокрема швидко орієнтуватися й реагувати в соціальних умовах, що постійно змінюються, та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем.

Відповіддю на її виникнення можна вважати активну інтеграцію суб'єктів управлінської діяльності в соціальні медіа. Взаємодія в мережевому середовищі органів державної влади та громадськості є перспективною і важливою для розвитку громадянського суспільства в Україні. Робота державного органу з громадянським сектором формує новий тип взаємодії, змінює культуру, стиль відносин. Крім того, це ще й платформа для публікації вимог користувачів до влади, форма громадського контролю за ефективністю діяльності влади та обміну інформацією із суспільно важливих питань [14].

Наступним кроком стало запровадження однієї з інноваційних форм взаємодії та комунікації української влади й суспільства – електронних петицій.

З липня 2015 р. Верховна Рада внесла зміни до Закону України «Про звернення громадян», і громадяни отримали можливість комунікації з Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування за допомогою електронних петицій. Успіхи України в запровадженні петиції як інструмента електронної демократії вже визнані й на міжнародному рівні. За оцінкою ООН, українці

піднялися на 45 позицій за розвитком електронної участі громадян за останні два роки та увійшли у топ-35 країн світу за цим показником.

В експертному середовищі систему електронних петицій в Україні від самого початку умовно поділили на два рівня: звернення до вищих органів державної влади та органів місцевої влади й самоврядування. Такий розподіл має сенс не лише для аналізу змісту самих петицій, а й для розгляду реакції влади на звернення громадян, ефективності самого інструмента електронних петицій. За характером вимог електронні петиції аналітики поділили на три групи: прохання, пропозиції та вимоги. На думку дослідників, найбільшою є група петицій-прохань, друга група – петиції-пропозиції. Петицій-вимог значно менше. За характером дії петиції умовно поділили на дозволи (розширення свобод) та заборони (обмеження свобод) [15].

Світова практика показує, що найбільш ефективними виступають петиції, які спрямовані місцевим органам влади. Підтвердженням цієї тенденції став і український досвід. Експерти Всеукраїнської асоціації сприяння самоорганізації населення [16], які провели дослідження у 22 обласних центрах України, зазначають, що попри недоліки й зауваження поява електронних петицій стала прогресивним кроком, що наблизив владу до потреб та інтересів громадян.

Підсумовуючи вищевикладене, треба зауважити, що безпосередня комунікація між суспільством у всіх проявах його різномірних груп і державою може бути ефективною лише за умови об'єктивізму й поваги. Погоджуємося з думкою про те, що громадянське суспільство як самоорганізаційна підсистема за жодних обставин не здатне задовольнити потреби населення без ініціюючої, нормативної та контролюючої функцій держави, а з іншого боку, будь-які спроби державної підсистеми перебрати на себе функції громадянського суспільства виявляються неефективними. Їхня взаємодоповнюваність спрямована на досягнення оптимальної збалансованості стихійного і свідомого начал соціальної життєдіяльності – без надмірної регламентації життя державою, але й без анархії; без абсолютизації свободи, але з її максимумом, коли права одного індивіда обмежені лише правами іншого [17].

В умовах розвитку інформаційного суспільства та глобалізаційних процесів демократичне врядування в державі неможливо реалізувати без самоорганізаційних структур суспільства, у першу чергу громадянського суспільства й територіальних громад, а також без усвідомлення їхньої ролі в соціально-політичному житті країни. Їхня участь у прийнятті управлінських рішень з огляду на умови суспільного буття, що постійно змінюються відповідно до зовнішніх і внутрішніх викликів, потребують безперервної роботи над удосконаленням правових умов для забезпечення відкритості й прозорості діяльності владних інститутів і впровадженням європейських стандартів захисту прав та свобод людини.

## Література

1. «Створення концепції інформаційного суспільства є необхідністю...» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways\\_of\\_development\\_of\\_Ukrainian\\_science/article/12016.1.1.033.pdf](http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12016.1.1.033.pdf). – Назва з екрана.
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.
3. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження КМУ від 20 вересня 2017 р. № 649-р [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250287124>. – Назва з екрана.
4. Електронне врядування-2017: досягнення і перспективи [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/01/9/7167821>. – Назва з екрана.
5. *Степанов В.* Проблеми та перспективи інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / В. Степанов. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/1/02.pdf>. – Назва з екрана.
6. Інформаційне суспільство [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=6&language=uk>. – Назва з екрана.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_036](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036). – Назва з екрана.
8. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. – Назва з екрана.
9. Про органи самоорганізації населення : Закон України № 2625-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>. – Назва з екрана.
10. *Кожина А.* Особливості поняття, сутності та природи органів самоорганізації населення [Електронний ресурс] / А. Кожина // Держ. управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=839>. – Назва з екрана.

11. *Повещенко Г.* Мета і самоорганізація. Можливості самоорганізації суспільних систем [Електронний ресурс] / Г. Повещенко // Режим доступу: <http://consens1.org/330>. – Назва з екрана.
12. *Щедрова Г. П.* Самоорганізація громадянського суспільства: теоретичні засади і практичні реалії [Електронний ресурс] / Г. П. Щедрова // Гілея : наук. вісн. – 2016. – Вип. 114. – С. 341–345. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya\\_2016\\_114\\_89](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_114_89). – Назва з екрана.
13. *Ягодзинский С. Н.* Социальное доверие как условие самоорганизации информационных сетей [Электронный ресурс] / С. Н. Ягодзинский // Молодой ученый. – 2015. – № 10. – С. 1534–1538. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/90/19088>. – Загл. с экрана. – (Дата обращения: 5.10.2018).
14. *Чуприна Л.* Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив [Електронний ресурс] / Л. Чуприна // Центр досліджень соц. комунікацій НБУВ. – Режим доступу: <https://is.gd/Sp5adT>. – Назва з екрана.
15. *Закірова С.* Електронні петиції в Україні: досягнення і проблеми дворічного досвіду [Електронний ресурс] / С. Закірова // Центр досліджень соц. комунікацій НБУВ. – Режим доступу: <https://is.gd/wsJRpg>. – Назва з екрана.
16. Асоціація сприяння самоорганізації населення : веб-портал. – Режим доступу: <http://samoorg.com.ua>.
17. *Нестеренко Г. О.* Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення : монографія / Г. О. Нестеренко. – Київ, 2007. – 360 с.